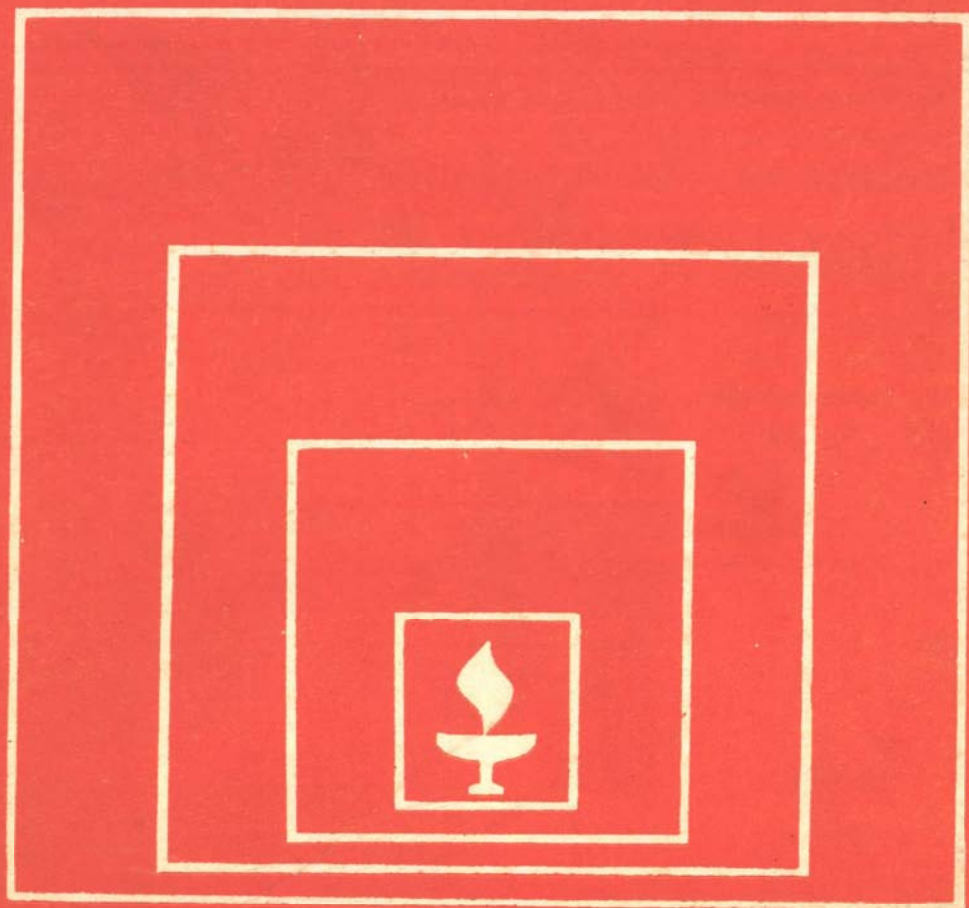

KERESZTÉNY MAGVETŐ

KIADJA AZ UNITÁRIUS EGYHÁZ

96. ÉVFOLYAM • 1990.

2

ALAPÍTÁSI ÉVE 1861

KERESZTÉNY MAGVETŐ

96. évfolyam • 1990 • 2. szám

KOLOZSVÁR

TARTALOM

TANULMÁNYOK

Paul Tillich: A hit dinamikája: A hit típusai 4. rész.	65
Faragó József: Kriza János és Nagyajta — egykor és ma	73
Pataki József: Az Eösy család leszármazottjainak pere Péchi Simonnal	75
Kisgyörgy Zoltán: A háromszéki és felsőfehéri unitárius egyházkör harangjai	83
Adorjáni Rudolf (közlő): A Keresztúr-köri egyházközségek vagyonleltára a XVIII. század utolsó harmadából, (II. közlemény)	95

SZÓSZÉK — ŪRASZTALA

Jakab Dénes: Ehség és szomjúság	112
En unitárius vagyok	114
Pálfi Dénes: Jézus: áldás	116
Simén Domokos: Az élő beszéd	118
Pünkösdi beszéd	121
Legyetek erők	124
Bibliai fogalmak	126
Eszmék, gondolatok	128
EGYHAZI ÉLET — HÍREK.	130
KÖNYVSZEMLE	134

Alapítási éve 1861. Kiadja az Unitárius Egyház. Megjelenik negyedévenként.
Szerkesztő Bizottság: dr. Kovács Lajos (elnök és felelős szerkesztő), dr. Erdő János (felelős szerkesztőhelyettes), dr. Szabó Árpád és Szabó Dezső (szerkesztők), András György, Mikó Lőrinc, Rezi Elek és Szász Ferenc.
Szerkesztőség: Kolozsvár, December 22 út 9 szám, Telefon: 1 52 71
Postacím: 3400 Cluj, Bdul 22 Decembrie nr. 9.

PAUL TILLICH

A HIT DINAMIKÁJA*

IV. A HIT TÍPUSAI

1. A HIT ELEMEI ES DINAMIKÁJUK

A hit, mint a végsőben érdekelt lény állapota, szubjektív és objektív szempontból sok formában él. Minden vallásos és kulturális csoport és bizonyos fokig minden egyén a hit különleges tapasztalatának és tartalmának a hordozója. A vallásos ember szubjektív állapota a hit szimbólumainak összefüggése szerint változik. A hit kifejezéseinek elemzése érdekében szükséges néhány alaptípust megkülönböztetni és ezek dinamikus korrelációját leírni. A típusok statikusak, de dinamikus elemük is van. Végső érvényességet igényelnek a hit általuk képviselt különleges jellegére nézve. Ez viszont feszültségeket és küzdelmeket teremt a hit típusai között, minden vallásos közösségen belül és a nagy vallások között.

Itt világosan meg kell állapítani, hogy a típusok gondolkodásunk alkotásai, nem pedig a valóságban található dolgok. Nincs tiszta típus az élet egyetlen területén sem. Minden valós dolog különböző típusokban nyilvánul meg. Vannak azonban uralkodó jellegzetességek, amelyek egy típust meghatároznak, és amelyet ki kell fejteni azért, hogy az élet dinamikáját érthetővé tegyék. Ez a hit formáira és kifejezéseire is érvényes. Mindezek tipikus vonásokat mutatnak ki, de a hit minden aktusában különböző vonások kapcsolódnak össze egynek-a fölénye alatt.

A szent minden tapasztalatában két fő elemet lehet megkülönböztetni. Az egyik elem a szent jelenléte itt és most. Ez a helyét és megjelenése valóságát szenteli meg. Az értelmet megfélemlítő és lebilincselő erejével ragadja meg. Betör a mindennapi valóságba, megrázza azt és extatikus úton magán túlra ösztönzi. Szabályokat állapít meg, amelyek szerint megközelíthető. A szentnek jelen kell lennie és jelenlétének kell éreznie magát azért, hogy egyáltalában tapasztalni lehessen.

Ugyanakkor a szent ítélet minden felett, ami van. Személyes és társas szentségest követel az igazságosság és szeretet értelmében. Ami végső érdekünk képviseli azt, amik lényegileg vagyunk és — ezért — lennünk kell. Mint létünk törvénye áll, ellenünk és értünk. A szentségest nem

* Dynamics of Faith. New York 1958. 55—73.; fordította dr. Erdő János.

lehet tapasztalni hatalma nélkül, mely megparancsolja, hogy milyenek legyünk.

Ha a szent tapasztalatában az első elemet a lény szentségének nevezük, a második elemet a „lenni kell“ szentségének nevezhetjük. A hit első formáját röviden ontologikus, a második formáját pedig morális típusnak nevezhetjük. A hit dinamikáját a vallásokban és vallások között nagy mértékben e két típus határozza meg, valamint ezeknek egymástól való függése és összeütközései. Befolyásuk kiterjed a személyes hit legbelső sejtjeibe, valamint a nagy történeti vallások mozgalmába. A hit minden aktusában jelen vannak. De közülük egy mindig uralkodó; mivel az ember véges és az igazság elemeit sohasem tudja teljes egyensúlyba egyesíteni. Másfelől végessége tudatában nem tud nyugalmat találni, mivel a hit a végsőre vonatkozik és annak megfelelő kifejezésére. Az ember hite elégtelen, ha egész létezését olyan valami határozza meg, mely kisebb, mint a végső. Eppen ezért mindig meg kell próbálnia végessége határait áttörni és elérni azt, ami tulajdonképpen sohasem érhető el: magát a végsőt. Ebből a feszültségből keletkezik a hit és a türelem problémája. Türelem a relativizmushoz, egy olyan állásfoglaláshoz kötött, amelyben semmi végső után nem érdeklődnek; negatív és tartalom nélküli. Arra ítelt, hogy ellenkező irányba, egy türelmetlen abszolútizmus felé forduljon. A hitnek egyesítenie kell a maga relativitására alapozott türelmet a maga érdekességének bizonyosságával. A hit minden típusában eleven ez a kérdés, de különösképpen a kereszténység protestáns formájában. Az önbírálat erejéből és abból a bátorságból, hogy valaki szembe nézzen a maga relativitásával, jön a protestáns hit nagysága és veszélye. Itt inkább, mint bárhol nyilvánvaló és tudatos lesz a hit dinamikája: a végtelen feszültség követelményének abszolút volta és életének relativitása között.

2. A HIT ONTOLOGIKUS TÍPUSAI

A szentet mindenekelőtt, mint jelenlevőt tapasztaljuk. Itt és most van, ez pedig azt jelenti, hogy egy dologban, személyben, eseményben találkozunk vele. Hit a valóság egy konkrét darabjában látja minden valóság végső alapját és értelmét. A valóság egyetlen darabja sincs kizárva abból a lehetőségből, hogy a szent hordozója legyen; és a valóság csaknem minden fajtát valóban szentnek tekintették a hit csoportos és egyéni cselekedeteiben. A valóság ilyen darabjának hagyományos elnevezése szerint „szakramentális“ jellege van. Ez a kancsó, ez a kenyérszelet, ez a pohár bor, ez a fa, ez a kéz- és térdmozgás, ez az épület, ez a folyó, ez a szín, ez a szó, ez a könyv, ez a személy — mind a szent hordozója. A hit mindezekben a maga végső érdekének tartalmát tapasztalja. Nem önkényes módon választják ki, hanem az egyének látomásos tapasztalatai által. A csoportok kollektív véleménye alapján fogadják el, nemzedékről nemzedékre adják át, változnak, fogynak, gyarapodnak; tiszteletet, elragadtatást, imádást, bálványimádó torzulást, bírálatot, helyettesítést váltanak ki, a szent más hordozói részéről. A hitnek ez a szakramentális típusa egyetemes. Jelen van minden vallásban. A hit mindennapi

kenyere ez, amely nélkül üres, elvont és jelentőség nélküli lesz az egyének és csoportok élete számára.

A hit a vallás szakramentális típusában nem az a felfogás, hogy valami szent és más nem. A hit az embernek a szent által egy különleges médium közvetítésével megragadott állapota. Az az állítás, hogy valaminek szentséges jellege van, csupán az érvényesülő hitre jelentős. Mint elméleti ítélet, mely általános érvényességet igényel, a szavaknak csupán értelmetlen összetétele. De értelme és igazsága van a hit alanya és tárgya közötti összefüggésben. A külső megfigyelő csak azt állapíthatja meg, hogy a hitnek korrelációja van aközött, akinek hite van és hitének szakramentális tárgya között. De nem tagadhatja vagy erősítheti a hit korrelációjának érvényességét. O csak mint tény állapíthatja meg. Ha egy protestáns figyel egy katolikust, amint Szűz Mária képe előtt imádkozik, ő csak megfigyelő marad, aki képtelen megállapítani, hogy a megfigyelt hit érvényes-e vagy sem. Ha katolikus, akkor csatlakozhatik a megfigyelthez a hit ugyanazon aktusában. Nincs kritérium, amely által a hit megítélhető lenne a hit korrelációján kívül. De más is történhetik: a hívő maga, vagy valaki más kérdezheti, hogy vajon a médium, amely által végső érdekét tapasztalja, valóságos végsőséget fejez-e ki. Ez a kérdés a vallás történetében dinamikus erő, mely forradalmasítja a hit szakramentális típusát és a hitet különböző irányba ösztönzi.

Ennek a kérdésnek feltételezése nem más, mint a véges elégtelensége — még ha a valóság legszentebb darabja is —, hogy kifejezze mi a végső érdek. Az emberi értelem azonban elfelejti ezt az elégtelenséget és a szent tárgyat magával a végsővel azonosítja. A szakramentális tárgyat úgy veszi, mint önmagában szentet. Jellege, mint a szent hordozója magán túlra mutat, a hit aktusában eltűnik. A hit aktusa nem irányul többé a végső felé, hanem afelé, amely a végsőt kifejezi — a fa, a könyv, az épület, a személy felé. A hit transzparens volta elvész. Protestáns meggyőződés az, hogy a katolikus tan a kenyérnek és bornak az úrvacsorában történő átlényegülése Krisztus testévé és vérévé, csupán az isteni transzparensnek elvesztését jelenti, és azonosítását a szemben álló világ szegmensével. A hit a szent jelenlétét tapasztalja, amint Krisztus képében, az úrvacsorai kenyérben és borban, megtestesül. De a hit tanbeli eltorzulását jelenti, ha a szentség kenyerét és borát úgy tekintik, mint szent tárgyat, mely önmagában hatékony és képes arra, hogy egy szentélyben őriztessék. Semmi sem szent, kivéve a hit korrelációjában. Még a szentek is csak azért szentek, mert minden szentség forrása rajtuk keresztül lesz transzparensé.

A hit szakramentális típusának korlátai és veszélyei a történelem minden szakaszában radikális lépésre ösztönözték a misztikusokat, hogy hitükben a valóság minden darabja, valamint egésze fölé emelkedjenek. Ők azonosították a végsőt mindennek alapjával vagy lényegével — az egygyel, a kimondhatatlannal, a létfölötti léttel. A misztikus hit érdeke, hogy ne utasítsa vissza a hit konkrét, szakramentális módjait, hanem azokon túl menjen. A misztikus hit egy hosszú út vége, a hit legkonkrétabb formáiból addig a pontig, ahol minden konkrétság eltűnik a tiszta istenség végtelen mélységében. A miszticizmus nem irracionális. Európában és Ázsiában a legnagyobb misztikusok közül sokan egyben a legnagyobb filozófusok is, akik kiemelkednek a világosságban, következetességben és ésszerűségben. Ők tudatára ébredtek annak, hogy a hit igazi tartalma egy végső érdekekben nem azonosítható a valóság egy darabjával, amint a szak-

ramentális hit kívánja, sem nem fejezhető ki egy racionális rendszer kifejezéseiben. Ez az extatikus tapasztalat tárgya, és valaki csak akkor beszélhet a végsőről egy olyan nyelven, amely ugyanakkor tagadja a lehetőséget annak, hogy arról beszéljen. Ez az egyedüli út, amelyen a misztikus hit kifejezheti önmagát. De valaki kérdezheti: van-e valami kifejezni való egyáltalában, ha a misztikus hit tartalma felülmúl minden kifejezhetőt? Nem a hit alapul-e a szent jelenlétének tapasztalatán? Hogyan lehetséges egy ilyen tapasztalat, ha a végső az, ami minden lenetséges tapasztalatot rejtümül? A misztikusok felelete az, hogy van egy hely, ahol a végső jelen van a véges világban: ez az emberi lélek melysége. Ez a mélység a véges és végtelen közötti érintkezés pontja. Annak érdekében, hogy belepjen abba, az ember mindennapi életének minden véges tartalmától ki kell üresítenie önmagát; le kell mondania minden előzetes érdekről a végső érdek végett. Túl kell mennie a valóság darabjain, amelyekben a szakramentális hit a végsőt tapasztalja. Felül kell múlnia a létezés felosztását, még a legmélyebb és legegységesebb felosztást is az alany és a tárgy között. A végső túl van ezen a felosztáson, és az, aki a végsőt el akarja érni, ezt a felosztást le kell győznie önmagában a meditáció, szemlélődés és extázis által. A hit a lelken belül ingadozási állapotban van a végső érdek tartalmának bírása és nembírása között. A közeledés mértéke szerint visszaesésben és váratlan teljesülésben mozog. A misztikus hit nem veti meg és nem utasítja vissza a szakramentális hitet. Túl megy rajta ahhoz, amelyik a szakramentális hit minden aktusában jelen van, de elrejtve a konkrét tárgyak alatt, amelyekben megtestesül. A teológusok néha szembeállítják a hitet a misztikus tapasztalattal. Azt mondják, hogy a hit és a végső közötti távolság sohasem hidalható át. A miszticizmus megpróbálja az értelmet a feltetlen érdek tartalmával, a lét alapjával és értelmével egybeolvasztani. De ennek az ellentétnek csak korlátozott érvényessége van. A misztikus tudatában van a véges és végtelen közötti végtelen távolságnak, s elfogadja az egyesülést a végtelennel, csak ritkán szakítva meg azt a végső extázis által. A hívőnek csak akkor lehet hite, ha végső érdekének tartalma őt megragadja. A szakramentalizmus-hoz hasonlóan a miszticizmus a hitnek egy típusa; és minden hittípusban van egy misztikus, valamint egy szakramentális elem.

Ez a megállapítás érvényes még a hit ontologikus típusának humanista fajára is. A hit e fájának megértése különösen fontos, mivel a humanizmust gyakran azonosítják a hitelenséggel, és ellentétbe állítják a hittel. Ez csak akkor lehetséges, ha a hitet úgy határozzák meg, mint az isteni lények létezésében és cselekedeteiben való hitfelfogást. Azonban, ha a hitet úgy értik, mint a végsőben érdekelt lény állapotát, akkor a humanizmus hitet foglal magában. Humanizmus az az állásfoglalás, mely az embert saját szellemi életének mértékévé teszi a művészetben és filozófiában, a tudományban és politikában, a társadalmi kapcsolatokban és személyes etikában. A humanizmus szerint az isteni megnyilatkozik az emberiben; az ember végső érdeke az ember. Mindez természetesen az emberre vonatkozik a maga lényegében: az igazi emberre, az eszmény emberére, nem pedig a valóságos emberre, nem a maga igazi természetétől elidegenült emberre. Ha ebben az értelemben a humanista azt mondja, hogy az ő végső érdeke az ember, akkor ő az embert úgy látja, mint végsőt a véges valóságban éppen úgy, mint a szakramentális hit a végsőt a valóság egy darabjában látja, vagy mint a misztikus hit,

mely a végtelen helyét az ember mélységében találja meg. A különbség az, hogy a szakramentális és misztikus típus felülmúlja az emberiség korlátait és megpróbálja magát a végsőt elérni az emberen és az ő világán túl, amíg a humanista ezek határain belül marad. Ezért a humanista hitet „világi“-nak nevezik szemben a hit másik típusával, amelyet „vallásos“-nak neveznek. A világi jelenti az események mindennapi folyamához való tartozást, az ember nem megy melléje vagy azon túl egy szentélybe. A latin és egyes lezármazott nyelvekben valaki beszélhet a profanitásról a „templom kapuja előtti levés“ értelmében. A profán eszerint azonos a világgal. Az emberek gyakran mondják, hogy ők világiak, hogy a templom kapuin kívül élnek, és következésképpen hitnélküliek! De ha valaki megkérdezné őket, hogy egy végső érdek nélkül élnek-e, valami nélkül, amit ők mint feltétlenül komolyt fognak fel, akkor ők ezt tagadnák. És annak a tagadásában, hogy ők végső érdek nélkül lennének, megerősítik, hogy a hit állapotában vannak. Ők a hit humanista típusát képviselik, mely tele van változatosságokkal; az a tény, hogy ők világiak, nem zárja ki őket a hívők közösségéből.

Csaknem határtalan feladat leírni azt a sok formát, amelyben a hit humanista típusa megnyilatkozott és él a nyugati világ nagy részében és az ázsiai kultúrában. Ha alkalmazzuk rá azt a megkülönböztetést, amelyet a hit vallásos típusaira, az ontológiai és erkölcsi típus közötti különbségre állapítottunk meg, azt mondhatjuk, hogy a világi hit ontológikus típusa romantikus-konzervatív, az erkölcsi típus pedig progresszív-utopikus. A „romantikus“ kifejezés ebben a vonatkozásban a végtelennek a végesben való tapasztalatára utal úgy, amint az a természetben és a történelemben adva van. A „konzervatív“ szó a romantikussal kapcsolatban a végső jelenlétének tapasztalatát hangsúlyozza a természet és a történelem létező formáiban. Ha az ember a-szentet a virágban látja, amint nő, az állatban, amint mozog, az emberben, amint képviseli az egyedülálló egyéniséget, egy különleges nemzetben, kultúrában, társadalmi rendszerben — akkor ő romantikus-konzervatív. Számára a szent adott, és ez végső érdekének tartalma. A hit e válfajának a szakramentális hithez való hasonlósága világos. A humanista hit romantikus-konzervatív típusa nem más, mint szekularizált szakramentális hit: az isteni adva van itt és most. Minden kulturális és politikai konzervatívizmus a világi hit típusából ered. Ez valójában hit, de végső dimenzióját, amelyet feltételez, elrejt. Gyengesége és veszélye az, hogy üressé válhat. A történelem megmutatta ezt a gyengeséget és az összes, csupán világi kultúrák végső ürességét. Visszafordította őket újra és újra a hit vallásos formáihoz, amelyből jöttek.

3. A HIT MORÁLIS TÍPUSAI

A hit morális típusait a törvény eszméje jellemzi. Isten az, aki a törvényt, mint ajándékot és mint parancsot adta. Ő csak azok által közelelhető meg, akik a törvénynek engedelmeskednek. Természetesen vannak törvények a hit szakramentális és misztikus típusaiban, és senki sem érheti el a végsőt ezen törvények betartása nélkül. De a hit két típusában

a törvények között egy fontos különbség van. Az ontologikus típusokban a törvény a rituális eljárásoknak vagy aszketikus gyakorlatoknak való alárendeltséget követeli meg. A morális típusban viszont a törvény erkölcsi engedelmisséget követel. A különbség mindenesetre nem abszolút, mert a rituális törvény erkölcsi feltételeket és az erkölcsi törvény ontologikus feltételeket foglal magában. Ez a különbség elégséges arra, hogy a különböző nagy vallások keletkezését érthetővé tegye. Ezek az egyik vagy másik típust követik.

A hit morális típusaiban megkülönböztetjük a jogit, a hagyományost és az erkölcsit. A jogi típus legerősebben a talmudi judaizmusban és az iszlámban fejlődött ki; a hagyományos típus legfeltűnőbb a konfucianus Kínában; az erkölcsi típust a zsidó próféták képviselik.

A moszlim hite a Mohamed által közölt kijelentésben való hit, és ez a kijelentés az ő végső érdeke. A Mohamed által közvetített kijelentések főleg rituális és társadalmi törvények. A rituális törvények a szakramentális fejlődési szakaszra mutatnak, amelyből az összes vallások és kultúrák keletkeztek. A társadalmi törvények felülmúlják a rituális elemet és létrehozzák az „aminek lennie kell“ szentségét. Ezek a törvények az egész életet áthatják (úgy, mint az ortodox judaizmusban). Forrásuk a végső érdek lényege, a próféta: tartalmuk azonos az ő parancsaival. A törvényt mindig, mint ajándékot és parancsot fogják fel. A törvény védelme alatt az élet lehetséges és kielégítő. Ez érvényes az iszlám átlagos követőire és mindazokra, akik ezen az alapon, főleg görög forrásokból merítve, egy világi humanizmust alakítanak ki. Ha valaki, aki az iszlám nemzetek vallásos állásfoglalását ismeri, azt mondja, hogy az a Mohamedben való igaz hit, összeütközve a Krisztusban való hittel, válaszolnia kell, hogy ez nem Mohamedben mint prófétában való hit, hanem hit egy rendben, amely megvan szentelve és, amely meghatározza legtöbb ember mindennapi életét. A hit kérdése nem Mózes vagy Jézus vagy Mohamed; a kérdés az: ki fejezi ki legmegfelelőbbben valakinek a végső érdekét? A vallások közötti összeütközés nem a hitfelfogás formái közötti ellentét, hanem a végső érdek kifejezései közötti konfliktus. A kérdés az, hogy vajon az isteninek megnyilvánulása jogi területen annak végső megnyilvánulása-e. A hit összes határozatai egzisztenciális és nem elméleti határozatok.

Ez a konvencionális szabályok rendszerére is érvényes, úgy mint azt Konfucius összegyűjtötte és formába öntötte. Ezt a rendszert gyakran nem-vallásosnak nevezték, és a hit teljes hiányát tulajdonították a kínai életfelfogásnak, amint azt Konfucius meghatározta. A konfucianizmusban igenis van hit, nemcsak az ősök imadásában (amely egy szakramentális elem), hanem a parancsolatok feltétlen jellegében is. És háttérben ott van a világegyetem törvényének látomása, melynek az állami és társadalmi törvények a megnyilvánulásai. Mégis ezen vallásos elemek ellenére a konfucianizmus alapjellege világi. Ezt két világtörténeti tény igazolja. Az egyik a negatív feltétel: a kínai buddhizmus és taoizmus szakramentális és misztikus vallásainak befolyása a maguk népi, valamint szofisztikus formáiban. Pozitív feltétel: a kommunizmus világi hitének könnyű győzelme, mely a humanista hit erkölcsi típusaihoz is tartozik.

A vallásos hit morális típusainak harmadik és legbefolyásosabb formája az ószövetségi judaizmus. Mint minden hitnek, ennek is széles, szakramentális alapja van: a kiválasztott nemzet, Isten és a kiválasztott nemzet közötti szövetség eszméje, a rituális törvény gazdasága, valamint a

szakramentális tevékenységek bősége. De a lét szentségének tapasztalata soha sem nyomta el az „aminek lennie kell“ szentségének tapasztalatát. Mert a zsidó próféták és összes követőik, a rabbik és teológusok felfogása szerint Isten elérésének útja az engedelmség az igazságosság törvénye iránt. Az isteni törvény a végső valóság a régi és az új judaizmusban. Ez a hit központi tartalma. Szabályokat ad a végső érdek folytatódólagos megvalósításához a mindennapi élet előzetes érdekein belül. A végső mindig jelen lesz, és még a mindennapi élet legkisebb tevékenységében is megemlékeznek róla. Másfelől mindez értéktelen, ha nincs egyesítve az erkölcsi törvény, az igazságosság és becsületesség törvénye iránti engedelmséggel. Az ember Istennel való kapcsolatának végső kritériuma az igazságosság törvénye iránti alárendeltség. Az ószövetségi prófétizmus nagysága, hogy újra és újra támadja az emberek és még inkább vezetőik állásfoglalását, hogy a törvény szakramentális elemére támaszkodjanak, és az erkölcsi elemet. — „a lenni kell“-t. mint a „lét“ kritériumát — elhanyagolják. A zsidó hit világtörténeti missziója megítélni a szakramentális ön-bizonyosságot a judaizmusban, valamint az összes más vallásokban. és kinyilvánítani egy végső érdeket, mely tagad minden végsőségi igényt, mely nem foglalja magában az igazságosság követelményét.

A judaizmus befolyása nemcsak a kereszténységben és az iszlámban látható, hanem a nyugati világ humanista hit progresszív-utópikus típusában is. A régi humanizmus mindenestre tudatában volt a „lenni kell“ elvnek. A görög mitológia és költészet, a görög bölcsesség, és filozófia, a római törvény és római sztoikusok politikai humanizmusa, kiemelik a „lenni kell“ elvre helyezett hangsúlyt. Az ontologikus típus azonban uralkodó maradt az antik történelemben. Ezt bizonyítja a miszticizmus győzelme a görög filozófiában és a misztériumi vallások győzelme a római birodalomban, a progresszív és utópikus gondolkodás hiánya az ókorban.

A modern humanizmus, különösképpen a 18. századtól fogva, keresztény alapon nyugszik és magában foglalja a „lenni kell“ elvre helyezett hangsúlyt, amint azt a zsidó próféták kifejtették. Következésképpen kezdettől fogva erős progresszív és utópikus elemeket mutat fel. A feudális rend szakramentális alapjai bírálatával kezdődik. Igazságosságot követel: először a földművesek, azután a polgári társadalom, majd a proletár tömegek számára. A felvilágosodás harcosainak hite a 18. századtól nem más, mint az erkölcsi típus humanista hite. Minden emberi lény szabadságáért harcoltak, akik a szakramentálisan szentesített rabszolgaságban éltek. Hitük humanista volt, melyet inkább világi, mint vallásos terminusokban fejeztek ki. Ez hit volt és nem racionális számítás, bár hittek az ész felsőbbrendű hatalmában, egyesítve az igazságossággal és igazsággal. Humanista hitük dinamikája megváltoztatta a föld arculatát, először Nyugaton, azután Keleten is. A morális típus humanista hite volt az, melyet a 19. és 20. században a proletár tömegek forradalmi mozgalmai átvettek. Dinamizmusa látható jelen korszakunkban. Mint minden hit, a humanista hit utópikus formája a végső érdek állapota. Ez adja nagy erejét a jóra és rosszra egyaránt. Tekintettel a humanista hit ezen elemzésére, csaknem nevetséges a hit elvesztéséről beszélni a nyugati világban. Annak világi hite van, és ez a vallás különböző formáit védekező állásra kényszerítette; de mégis hit és nem „hitetlenség“. Ez a végső érdek állapota, és teljes hűség ezen érdek iránt.

4. A HIT TÍPUSAINAK EGYSÉGE

A szent tapasztalatában az ontologikus és az erkölcsi elem lényegileg egyesülnek, míg a hit életében különböznek és összeütközésekbe s kölcsönös rombolásokba sodródnak. Azonban a lényegi egység teljesen nem semmisül meg: az egyik típus elemei mindig megvannak a másikkban, amint azt előzőleg kimutattuk. A hit szakramentális típusában a rituális törvény mindenütt jelen van, megtisztulást, előkészületet, alárendeltséget a liturgikus szabályoknak, és erkölcsi alkalmasságot követelve. Másfelől láttuk, hogy mennyi rituális elem van jelen a törvény vallásaiban — a hit morális típusában. Ez még a humanista hitre is érvényes, ahol a progresszív és utópikus elemek megtalálhatók a romantikus-konzervatív típusban, amíg a progresszív utópikus típus az adott hagyományokon alapul, amelyről a jelen helyzetet bírálja és azon túlra sodródik. A hit típusainak kölcsönös megnyilvánulása egymásban, mindegyiket összetetté, dinamikussá és önmagát felülmúlóvá teszi.

A hit története, mely átfogóbb, mint a vallás története, a hit különböző típusainak eltérési és hasonlóvá válási mozgalma. Ez érvényes a hit aktusára, valamint a hit tartalmára is. Az ember végső érdekének kifejezései szubjektív és objektív szempontból nem a korlátlan különbözőségek káosza. Ezek a kifejezések az alapállásfogalás képviselői, melyek a hit történetében kifejlődtek és a hit természetének következményei. Ezért mozgalmukat egymás ellen és egymás felé lehet megérteni és leírni, és egy pontot mutatni, ahol újraegyesülésüket elvben elérik. Világos, hogy ez a kísérlet függ annak a személynek végső érdekétől, aki a kísérletet eszközli. Ha történetesen protestáns típusú keresztény teológus, akkor a kereszténységben — különösen a protestáns kereszténységben — célt lát, amely felé a hit dinamikája ösztönzi. Ez nem kerülhető el, mivel a hit személyes érdek ügye. Ugyanakkor, aki a kísérletet végzi, határozatának objektív értelmet kell adnia. Az „Objektív“ ebben az esetben azt jelenti, hogy a hit természetéből ered, mely a hit összes típusaiban ugyanaz.

A római katolicizmus helyesen nevezte magát egy olyan rendszernek, amely az ember vallásos és kulturális életének a legszétágazóbb elemeit egyesíti. Forrásai: az Ószövetség, mely maga is összefogja a szakramentális és morális típust, a hellenisztikus misztériumi vallások, az egyéni miszticizmus, a klasszikus görög humanizmus és a késői ókor tudományos módszerei. Mindezek fölött közvetlenül az Újszövetségen alapul, amely magában foglalja a típusok változatait, valamint az etikai és misztikus elemek egyesülését képviseli. Ennek világos példája Pál apostolnak a Szellemről szóló leírása. Az Újszövetség szerint a hit az isteni Szellem által megragadott lény állapota. Mint Szellem, az isteni hatalom jelenléte az emberi értelemben; mint „szent“ Szellem a szeretet, az igazságosság és az igazság szelleme. Nem habozunk a Szellemnek ezt a leírását feleletnek minősíteni a dinamika kérdésére és teljesülésére, amely a hit történetét mozgatja. De egy ilyen felelet nem elégséges. Azt ismételtén az új tapasztalatok és változó feltételek alapján kell megalkotni. Csak ha ez megtörtént lehetséges az igazi felelet és teljesülés. Sem a katolicizmus, sem a fundamentalizmus nincs tudatában ennek a szükségnek. Ezért mindkettő az eredeti egyesülés elemeit elveszítette és az egyik vagy a másik oldal uralva alá került. Ez az a pont, ahol a protestáns

tiltakozás keletkezett a 16. századbéli reformáció előtt, alatt és után. Ez az a pont, ahol a protestáns tiltakozásnak mindig keletkeznie kell a végső érdek végsősége nevében.

A római katolikus egyház általános bírálatának lényege az összes protestáns csoportok szerint: a prófétai önbírálat, kizárása az egyház tekintély uralmi rendszere által, és a hit szakramentális elemeinek az erkölcsi-személyi fölé való növekedése. Az első pont a második változását az egyházon belül lehetetlenné tette, és így a szakadás elkerülhetetlen volt. De a szakadás előidézte a római szakramentalizmus és az egyesítő tekintély elvesztését. E veszteség következtében a protestantizmus mindinkább a végső érdek morális típusának a képviselője lett. Ezen az úton nemcsak elveszítette a katolikus egyházban levő rituális hagyományok nagy számát, hanem a szent jelenlétének a teljes megértését is, a szakramentális és misztikus tapasztalatokban. A Szellem páli tapasztalata, mint az összes hit-típusok egysége, nagy mértékben elveszett mind a katolizmusban, mind a protestantizmusban. A hit jelen leírása kísérlet kimutatni jelenkori terminológiában a Szellem páli megértésének a valóságát, mint az extatikus és személyes, szakramentális és erkölcsi, misztikus és racionális egységét. Csak, ha a kereszténység képes lesz visszanyerni a hit szétágazó típusainak egységét, fejezheti ki igényét a valóságos tapasztalatban arra nézve, hogy a kérdésekre feleljen és a hit történetének dinamikáját betöltse a múltban és a jövőben.

FARAGÓ JÓZSEF

KRIZA JÁNOS ÉS NAGYAJTA – EGYKOR ÉS MA*

Háromszéktől, Udvarhelyszéktől és a Barcaságtól körülölelt Erdővidék a maga kis területéhez képest páratlanul gazdagon ajándékozta meg nagyjaival a magyar tudományos és művelődési életet. Gondoljunk Bölöni Farkas Sándorra, első észak-amerikai utazónkra; az élete alkonyát Középpajtán töltő Benkő József történetíróra; a költő Baróti Szabó Dávidra; Apáczai Csere Jánosra, a XVII. századi tudósra és nevelőre; a hídvégi Mikó családra, a XVII. századi Mikó Ferencsel és a XIX. századi Mikó Imrével, mindkettő tollforgató államférfi és iskolaalapító, az utóbbi az Erdélyi Múzeum Egyesületnek is alapítója. A régiek e tisztessorát századunkba átnyúlóan a kisbaconi Benedek Elek, valamint a nagybaconi Konsza Samu követte, sőt napjainkban is joggal folytathatnók a sort Erdővidék közöttünk élő jeles szülötteivel.

Ezúttal azonban a vidék egyetlen községére, Nagyajtára szeretném irányítani figyelmünket, átálva a szót annak az Orbán Balázsnek, aki bizonynyal a leghivatottabb a helység bemutatására: „Nagyajta fő ne-

* Elhangzott 1990. június 17-én Nagyajtán a Kriza-ünnepségeken.

vezetessége abban áll, hogy a hazának úgy a múltban, mint a jelenben sok jeles férfit adott, mert innen származnak a Donáthok és Csereyek, s főként ezen utóbbi családot sok jeles hazafi emléke dicsőíti, kik úgy a harc terén, mint a tudományok körében tündököltek; azok közül itt fel-
említem Cserey Balázst, ki a nikápolyi csatakor Zsigmond királyt oly önfeláldozóan menté meg, és Cserey Pált, ki Zrínyi Miklóssal dicsőült Szigetvár hős oltalmánál; ezek közül a két-történész: Cserey Sándort és Cserey Mihályt. Nagyajtaról származik a Benkő család is, jeles törté-
nészünk Benkő Józsefnek atyja, Benkő Mihály nagyajtai lelkész... Nagy-
ajtai a történeti nyomozásairól ismeretes Kováts István és Molnos Dá-
vid volt kolozsvári igazgatótanár is, ki jeles egyházi beszédeinek gyűjte-
ményéről s Thuküdidésznek kéziratban levő fordításáról ismeretes...
Aja három püspököt adott az unitáriusoknak: Lázár Istvánt, Körmöczy
Jánost és az oly sok tekintetben jeles s irodalmunk terén oly sok érde-
meket szerzett Kriza Jánost.“ (A Székelyföld leírása, III. Pest 1869. 13.)

Valóban itt született 1811. június 28-án Kriza János.

Milyen lehetett akkoriban Nagyajta? Egy múlt századbéli tömör jel-
lemzés szerint ...: az Olt folyó jobb partján, az apácai vasúti állomástól
mintegy negyedóra fekszik, s rendezettsége s tisztasága által egyike a
Székelyföld legszebb és legnagyobb községeinek.“ (Kriza-Album. Bp. 1892.
37.) Tegyük hozzá Orbán Balázssal, hogy ... nagyrészt unitárius vallást
követő lakói ... ma mind egy talpig igen derék és jó öntetű székelyek“:

Nagy szülőitein és derék lakóin kívül azonban emberkéz alkotta gót
templomerődítményével, valamint Istentől adott természeti környezeté-
vel is méltán büszkélkedhetett. Az anai ház közelében álló ódon templom
múltja a kereszténység felvétele utáni időkbe nyúlik, a cintermet körül-
kerítő várfalon belül pedig a község meg a környék védtelen lakossága
a vérzivataros századokban sokszor talált menedéket a portyázó török-
tatar hordák és mindenféle más ellenség ellen. „Föld sokszor remegett
nvelvedtől. Aja toronyja!“ — írta Kriza *Ajtai torony* című epigrammá-
jában, majd ezzel a forradalmi jóslattal fejezte be: „Zúg a föld, nyilnak
torkai: most te remegj!“ És végül szenteljünk kis figvelmet a község ro-
mantikus környezetének, ezúttal Jakab Elek szavaival: „Szemben északra
a Rika őserdeje emelkedik föl sötétes zöldjében, máig fenntartva Attila
egyik hitvese, Réka királyné ősmondáját; keletre az égbe meredt Hargita
hegy, ossiáni örök borongó ködével; délre a Vadas erdő rengeteg rabló
meséivel nyugotra a brassói Cenk növénytelen ormózata.“ (Kriza-Al-
bum. 19.)

Ebben a csodálatos történeti-emberi és földrajzi-természeti környezet-
ben született Kriza: itt vette birtokba édes anyanyelvi örökségét; itt járta
első iskoláit; itt nőtt bele a tarka-barka gyermekfolklórbá, és itt kezdte
megismerni, elsajátítani azokat a néphagyományokat, amelyeket majd
1863-ban *Vadrózsák* című halhatatlan népköltési gyűjteményébe foglalt.

Mivel a *Vadrózsákban* — a korabeli tudományos igények szintjén —
a folklóralkotások lelőhelyeként nem külön-külön a falvak, hanem álta-
lánosabban csak a vidékek vannak megjelölve, nem tudhatjuk, hogy az
erdővidéki fejezetben Nagyajta pontosan milyen dalokkal meg balladák-
kal képviselteti magát. A képviselő azonban biztos, sőt bizonyosan a
gazdagabbak közé tartozik, hiszen Kriza a gyűjtemény 535. lapján „e
vidéki tisztelt gyűjtői“ között öccsét, Kriza Sándort is megnevezte. A nyolc
Kriza testvér közül még csak ő futott értelmiségi pályát, és édesapját a

papságban felváltva, ketten kilencven éven át szolgálták a nagyajtai unitárius eklézsiát.

Kriza Jánosnak szülőfalujával való kapcsolata sem életében, sem halála után nem szakadt még. 1875-ben hullott ki kezéből az a penna, amellyel a *Vadrózsák* oly sokat melengtetett-tervezgetett, de soha még nem valósult második kötetének anyagát írogatta-másolgatta, és már hét év múlva, 1882-ben hatalmas ünneplő tömeg jelenlétében avatták fel néhai szülőházának helyén, az új unitárius papilak utcára néző falán a ma is ott ékeskedő emléktáblát.

Több mint száz év telt el a felavatás óta, s magam is ama ritka szerencsések közé tartozom, akik az utóbbi évtizedekben Kriza születésének vagy halálának, illetőleg a *Vadrózsák* megjelenésének valamelyik évfordulóján többször elzarándokolhattam Nagyajtára, hogy lerójam a székely népköltészet első nagy gyűjtője iránti kegyeletemet. Ez a halálának száz-tizenötödik évfordulóján rendezett mai ünnepség mégis merőben más, mint az eddigiek voltak, mert az utóbbi emberöltők során csak úgy emlékezhattünk Krizára, ahogy engedték, de ezután remélhetőleg úgy fogunk emlékezni, ahogy akarunk, vagyis ahogy a szívünk súgja. Ma egykori iskolája felvette néhai kisiskolásának nagyra nőtt nevét, a nagyajtai Művelődési Otthon szintén, és a határokon túlról is összegyűlt Kriza nemzetség részvételével, dr. Kovács Lajos unitárius püspök úr díszelnökletével megalakult a Kriza János Emlékbizottság. E Bizottságra sok nagy feladat hárul, hadd említsek csak egyet-kettőt közülük. Fel kell állítanunk Kriza János szobrát, hiszen a finn Elias Lönnrottól a szerb Vuk Stefanovity Karadzsityig mindenik nép klasszikus folklórgyűjtőjének szobra van, némelyiknek szerte hazájában több is; csak neki nincs egy sem. Őssze kell gyűjtenünk és ki kell adnunk Románia és Magyarország különböző irattáraiban szétszórt népköltési hagyatékát, valamint levelezését, remélve, hogy végre-valahára egy országhatár nem fogja lehetetlenné tenni, mint eddig, a jószándékú szakemberek együttműködését. Kellene a látogatók számára megnyitható Kriza-emlékszoba is, és így tovább.

De ne szaporítsuk a szót: Kriza emléke nemzeti tudatunkban eddig is élt és ezután is élni fog, ám ezután sokkal jobban fog élni, mint eddig.

PATAKI JOZSEF

AZ EÖSY CSALÁD LESZÁRMAZOTTAINAK PERE PÉCHY SIMONNAL

A hajdani Udvarhelyszék középkorból fennmaradt törvénykezési iratait vizsgálva, az 1625-ös kötet anyagából került a kezembe egy július 1-én felvett jegyzőkönyv, amelyben Péchy Simon, az erdélyi szombatosok vezető embere szerepel alperesként. A keresetet benyújtó felperes a Lengyelfalván lakó Orbán Ferencné Kecsety Borbála. Ez, ügyvédje, márfalvi Nagy Pál útján, igényt támaszt a szenterzsébeti udvarházra, vala-

mint a jegyzőkönyvben felsorolt falvakra, illetve a bennük található rész-birtokokra, melyek egykor Eösy András tulajdonában voltak.

Úgy véljük, hogy a jegyzőkönyv, melynek bővebb változata az 1629-es peranyagot tartalmazó kötetben is megtalálható,² folytatásaival együtt több fényt derít Péchy Simonnak az Eösy családdal fennállott viszonyára.

Az eddigi kutatások³ tisztázták, hogyan jutott Péchy Simon a feltehetően 1602 június vagy július havában örökösök nélkül elhunyt Eösy András tekintélyes vagyonához. Ennek látszólag akadálytalan birtokba vételét Eösy András — fejedelmi engedély alapján — már 1598. május 10-én kiállított örökbefogadási okirata tette számára lehetővé. Ez az Udvarhelyszékekben és Küküllő-, valamint Fehér vármegyében fekvő birtok nyújtott Péchy Simon felemelkedéséhez szilárd gazdasági alapot.

Ismeretes a több nyelvet beszélő, nagyműveltségű Péchy Simon egyre felfelé ívelő életpályája, amely Bethlen Gábor uralkodása alatt érte el tetőpontját, amikor a fejedelem rábízta a kancellária vezetését. Az is tudott, hogy Péchy-t szüntelen vagyonszerzési törekvése és nem utolsósorban hatalomvágya a bukásba vitte. A harmincéves háborúban ugyanis a cseh protestánsok segítségére siető Bethlen Gábor célkitűzéseinek maradéktalan keresztülvitelét — a császáriak által lefizetve — igyekezett meg-híúsítani.⁴ Ezért a fejedelem 1621. júniusában elfogatta, és amint Segesvári Bálint történeti feljegyzéseiből is kitűnik, a szamosújvári börtönbe záratta s szinte minden birtokát elkobozta. Mintegy három és félv év után, csupán az ország rendjeinek közbenjárására és kezessége mellett, kapott kegyelmet 1624 november végén, mikor is kiszabadult a börtönből.

Fentebb azt mondtuk, hogy Eösy András halálakor Péchy Simon mint egyedüli örökös vette birtokába az elhunyt javait. Feltehető azonban — írásos bizonyítékok hiányában is —, hogy az Eösy rokonság már ekkor kifejezésre juttatta ellenkezését, elutasító magatartását, de nem tudta megakadályozni a birtokbavételt. Péchy bukásával, hatalmának megszűntével, mindjárt a börtönből való szabadulása után azonban az Eösy familia leszármazottai igyekeztek a családi vagyont, vagy annak legalább egy részét visszaszerezni. Ezért hívták törvénybe 1625. június 20-án Péchy Simont az ősi székely vérségi jog alapján, mely a birtoköröklést pontosan szabályozta. Kecsety Borbála, azaz Orbán Ferencné is azzal érvel keresetében, hogy „vérségem vagyok” az Eösy András egykori birtokához, mivel az Eösy család nem halt ki, és így érvénytelen volt Péchy Simon örökbefogadása. Birtokjogának bizonyítására keresetében be is mutatja geneológiáját. Eszerint Eösy Tamás és Eösy László testvérek voltak. Tamás fia volt az örökös nélkül elhunyt András, Eösy Lászlónak viszont volt Klára nevű leánya. Ezt feleségül vette Solymosy Benedek, s ebből a házasságból született Margit, aki férjhez ment Kecsety Mihályhoz. Ez utóbbiak leánya a felperes Orbán Ferencné, Kecsety Borbála.

Az említett két kötetben (1625 és 1629) található törvénykezési anyag hozzásegít az évekig húzódó per rekonstruálásához. A per menetének minél jobb megismertetése végett mi az 1629-es kötet bővebb anyagát közöljük, de a teljesség érdekében kiegészítjük azt az 1625-ös kötetből is.

A következőkben szeretnők a perrel kapcsolatban néhány körülményre felhívni a figyelmet.

A Péchy Simon elleni keresetet 1625-ben Orbán Ferencné nyújtotta be, de 1629. november 20-án fia, a szintén „Lengyelfalván lakó nemes Orbán Péter”, már néhainak mondja őt, és ezért a pert „magára szállítja”, vagyis a helyére lép. A jelzett időponttól Orbán Péter —

1639 és 1646 között Udvarhelyszék alkirálybírája — folytatja Péchy Simon ellen a pert.⁵

A széki bírák szem előtt tartva a vérség jogán indított követelést, annak helyet adtak és már 1625-ben, de később is, 1630-ban, a felperes javára döntöttek. Ugyanakkor gondoskodtak az ítélet végrehajtásáról is, megnevezve azokat az udvarhelyszéki nemes embereket, akiknek közreműködését kérték.

Erdekes és egyben jellemző is az Orbán Péterrel folyó perben, hogyan igyekezett Péchy Simon prókátora egyre újabb érveket találni (a birtokban való praescriptio vagyis időmúlás, a protocollum elveszte) a per „megállítására“, illetve annak megbízója javára való eldöntésére.

A fennmaradt protocollumokból nem tűnik ki világosan, hogyan zárult a pereskedés. Az 1630. június 25-én felvett jegyzőkönyv szerint „az per amicabiliter, arbiterek kezibe tartatott, az zamara hogy ha megh bekelethettek volna“. — Péchy Simon mint jogismerő ember kereste tehát a kiegyezést a felperessel. Erre utal Kohn Sámuel is, aki szintén úgy látja, hogy végül is egyezsége jutottak. Véleményének alátámasztására idézi a későbbi leszármazott, Orbán Elek végrendeletének szavait, s e szerint Péchy „csereét adott Orbán Péternek“⁶. Hogy a csere miben állt és milyen feltételek között jött létre, erre jelenleg, sajnos, nem tudunk kielégítő választ adni. Reméljük, hogy a további kutatás ebben a kérdésben is közelebb visz a tények megismeréséhez.

JEGYZETEK

¹ Ezt az értékes levéltári anyagot 1934 óta a kolozsvári Allami Levéltár őrzi. — Udvarhelyszék Levéltára, 1625. Protocollum, 193—194 és 399—400. l.

² Udvarhelyszék Lev. 1629. Protoc. 551—559. l.

³ Itt, tájékoztatásul, csupán a legismertebb munkákra utalunk: Kőváry László: *Péchy Simon, kancellár (1598—1640)* Keresztény Magvető VI. (1871); Dr. Kohn Sámuel: *A szombatosok, történetük, dogmatikájuk és irodalmuk, különös tekintettel Péchy Simon főkancellár életére és munkáira.* Budapest 1889; Dán Róbert: *Az erdélyi szombatosok és Péchy Simon.* Budapest 1987.

⁴ Holl Béla: *Ferenczffy Lőrinc.* Egy magyar könyvkiadó a XVII. században. Magyar Helikon 1980. 39. l.

⁵ Dr. Persián Kálmán: *A lengyelfalvi Orbán család bárói ága.* Genealógiai füzetek IX. évf. (1911) 1. sz.

⁶ Kohn Sámuel: *i.m.* 164. l.

FUGGELEK

Udvarhelyszék lev. Protoc. 1629. 551—559. l. — Allami Levéltár Kvár —

* Leu[ata] A[nno] 1625. 1 die Aprilis.¹

Actrix Orban Ferenczine Kechyety Borbala Azzony Nemes Zemelj Lengyelfaluan lakó. Prokatora' Nagj Pal Mareffaluý.

Inctus Pechy Simon Vram eö Nagisaga Zent Ersebeten lako. Ambae Partes Commorans sedis Siculicalis Uduarhely, az Inctus mas neuel Kereztur fiu Zekben lakik.

Proponit A. solenni cum protestatione praemissa per procuratorem praefatum. Azert citaltattam az Inctust eö Nagisagat teörvenyhez Kegielmetek eleýbe ez Jelen valo 1625 eztendoben die 20 Juny Gagy Palfy Ferencz es Marthonosy Galfy Ferencz Vramek altal, Ugi mint Nemes szemeliek es az szekwnknek eskwt Assesorý altal, kik laknak Uduarhely Zekben, hogj talaltam megh az I. kezenel Nemw Nemw örökseget cum suis pertinentes, [!] mely öröksegh Vagion Zent Ersebeten In sede Uduarhely alias in filiali Kereztur Zekben, mely örökseghnek Vicinussa ab una az solimos fele meneo orzagh uta in dicta sede, ab alia az falu Zent Ersebet Zentegyhazanak mezeýe, harmadik feleol Vicinussa az alsoboldogazzony falua fele meneo orzagh uta in dicta sede. Ezert [!] az megh Neuezet örökseget keuanom megh az Inctustol azon való Uduarhazzal eggiwt cum suis pertinentes, [!] mellýet birt az meg holt Nehay nemes Eosy Andras. Eosy Thamas es Eosy Lazlo Zent Ersebeten laktak in sede Uduarhelj alias in filiali Kereztur, azokes nemes Zemeliek Voltanak, mert engemet Jgy Jilet, illien Versegem Vagion ahoz hogj Eosy Thamas Eosy Lazlo eggiek voltak; Eosy Thamas fia Volt Eosy Andras, melj Eosy Andras birta az megh Neuezet örökseget cum suis pertinentes, [!] kj Jmmar deficialt. Eosy Lazlo Leanja volt Nagj solimosi Benedekne Eosy Anna² Azzonj; Solimosy Benedekne Kalara Leania Kechyety Mihaline, Margit Azzoný. Kechedj [!] Mihaline Leania vagiok en Actrix, en Jllien Ver Vagiok ahoz, az mint Genelogiamott megh mondottam. Vadnak teob Faluk hataraban es Falukbannis ehez Valo pertinentiak Vgy mint Magiar hidegh kuton, Magiar sakodon, Nagj solimoson, Bezeden, Also boldogh Azzony ffuluán. Ezek es Uduarhelj Zekben alias in filiali Kereztur Zekben Vadnak, kik ehez Valo [551] pertinentiak, kiket cziaik az megh Neuezet örökseghhez es Uduarhazhoz birtak es ahoz Valo pertinentia; azokates megh keuanom mint bizonios Ver. Arrol protestalok, Vadnak Keökeölleo Var megiebenes ehez Valo pertinentiak, kit az en Battiam az megh holt Nehay Nemes Eosy Andras ehez az megh Neuezet szent Ersebety hazhoz birt, Vgy mint Andrasffalua es olah hidegh kut, Vylak New Telek, Sardonn is portioya; Pipennis azonkeppen, olah sakodonnis Volt portioya; Volt Feyer var megiebennis Lapaton portioya. Az melliek ezekbenis az Inctus kezenel Vadnak mostan, azokates az Inctustol megh keuanom, mivel ide az megh Neueztem Zent Ersebety Uduar hazhoz birta az en Bathiam Eosy Andras. Az ki az Inctus kezenel mostan azokban ninczen, arrol protestalok; ne legien keseo ezutan aztes keresnem Vagj az Inctustol, vagj az kinel megh talalom. Ha tagadna az Inctus eö Nagisaga, hogj en ehez az megh Neueztem Jozaghoz Jllien Ver nem Volnek, arrol Valo Genelogiamrol Leuelemmel bizonittok, teorventes kerek. Protestalok, Az en Aniam Kechyety Mihalne Maroszekben Chyk [!] Zent Marthonban lakott, Nagj solimosj Benedekne pedig Uduarhelj Zekben alias in filiali³ [!] Kis solimoson lakott, kik Nemes Zemeliek Voltanak. (Eosy Andras, Eosy Thamas es Eosy Lazlo laktak szent Ersebeten In sede Vduarhelj alias filialj Kereztur, azokis Nemes szemeliek voltanak. pag. 399.) Protestatur ad ulteriora.

Sententia Judicariae sedis Siculicalis Filiali Kereztur, Anno 1625 1 die Aprilis⁴ habita.

Az A. proclamattatuan az Inctus in facie sedis Judicariae, az Inctus nem comparealuan nec per se, nec per procuratorem, hanem absentala magat. Keuana az A., hogy az fen megh Jrt Eöreökségben, Uduarhazban es ahöz leueö mind Zekelj Feolden es mind Varnegieken leueö pertinentiakot Restituallion az Inctus az mellieket bir. Teczik az mÿ teorveniwnknekis hogj az A. az örökseghnek es Vduarhaznak es ahöz leueö mindenwt Valo pertinentiakba megh Zabadul, az Inctus Restituallia az A-nak. Executores Stephanus Fekete de Thordatffalua, Franciseus Myklos, alter Franciscus Caspar de Kobadffalua, [552] Albertus Tharchiaffaluÿ de Zent Mihaly, Joannes Kertez de Alsoboldoghazzonyfalua, Thomas Benedekffy de Rugonffalua, Georgius Biro, Stephanus Magh de Homorod Zent Marthon, Petrus Gal de Kenos Nobiles commorantes omnes in sede Siculicali Uduarhelj,⁵ et alÿ quos aufert A.

{A[nno] 1627 die 25 Jan[uarii]

Az I. pro[curator]ara tartia az Causat

A[nno] 1627 die 2 Martÿ. Az mikeppen Derek szekre appellal az I. Nem akarva valazt tennÿ itt az Keresztur szekben, nem admittaltik ennek okaert, hogÿ ha Keresztur szekj embert Vduarheljre citálnak, ott semin marad ha oda nem megien, hanem ide szekire tartia az Causat. Protestal az A. hogÿ az mikeppen Eösy Andras. legalta Peczÿ Vramnak eö Nagisaganak az Jozagot annak pa¹⁵ es Doceal hogÿ nem praescribalt az Jozzagh. Arrol is protestal az A. hogÿ ezzel allatia megh dolgat; ne legien keseö az bizonisagok vallasa vtán az Jozzaghba szabadulast keuanj. Protestal az I. miert hogj attiafianak halalara⁶ [. . .] Dilatiot keanna benne; az Szek nem engeduen, Appellal cum protestatione. Azt es appellalia hogÿ az Derekre akarta vinni az Causat, nem admittaltak.

Delib[eratum].

Bizoniczianak minden[i]k felek suas actiones. Az I. leueles, vagÿ fen allo bizoniokal is bizoniczion. Az A. azonkeppen. pag. 400.)

Anno 1629. 20 die Mensis Novembris. Zalittia az Causat Uduarhelÿ Zekbe Legjelffaluán lako Nemes Orban Peter az Annarol, Ugy mint A-rol Nehaÿ Nemes Orban Ferencznereöi Borbala Azzonyrol magara.

Az Inctus Jdeouetsegh mellet Compareal es kj fogh bizonÿsaghra, hogj az peres Jozzagnak birodalmaba praescriptiot teölteött.

Leu[ata] A[nno] 1630. 7 die Maÿ.

Miuel az A-nak az maga propositiojaban megh Jrt Deliberatumokbol Vilagossan kjtechÿk Causaya miben allott megh az I-uel, hogj az Inctus bizonÿsaghra fogott, hogj az Jozagnak birodalmaban praescriptiot teölteött, melyre az Zekis rea emlekezik. Annak okaert teczik az teorvennek hogj az Inctus nem halogatthattia az Causat, hanem okott kel adny az Actor ellen.

Eodem die az Inctus azt allegallia, hogj eö arra nem emlekezik hogj eö arra fogot Volna, hogj az Jozagnak birodalmaban

praescriptiot teöltteött Volna, hanem az élvezet prothokulomat
iel talaluan, abbol megh teczienek. Az A. in facie sedis Judicia-
riae mindgiart bizonjsagokat Citala, Vgy mint Vice Capitan Vrunkat
Farkas Ferenczjet es Marolthj Giorgj Vrunkat, Vice kiraljbirankatt
es mind az Kereztur Zekj eskwt assesorokat, docealuan azt hogj az
Inctus arra fogott, hogj azt bizonittia megh hogj az Jozagnak
birodalmaban praescriptiot teöltteött.

Deliberatum. Teczik az teoruennek hogj az Inctus denuo bi-
zoniczia azt, hogj nem fogott arra hogj azt bizonittana megh, hogj
[553] az Jozagnak birodalmaban praescriptiot teöltteött volna, de
miuel Jmmar arrol Deliberatomunk Vagion mind az Derek Zekwn-
könnis, es mind itt Valo Zekwnkeön, nogj ha kj Causaiat tudgia
miben allott megh, zabadosion foltathaua Causaiat. Ha az A.
tudgia miben alt Causaia, az I. az el vezet prothoculomra nem
fognat, hanem doceallion hogj nem vgj Volna az Causanak megh
allasa az mint allegallia az A.

Per manus nostrum [!] Matiam Farlaky
Juratus Sedis Sicutialis Kereztur

Leu[ata]⁷ Anno 1630. 25 die Juny.

Replicat I. et dicit. Az mely peremet Lengielffaluán Vduar-
helj Zekben⁸ lako Orban Peter magajra] zaitatuan, Annak az
pernek foliasaban Jzentettem procuratorara Reuocatiot Vice tizt
Vram altal in Anno 1630 die 7 mensis Maÿ, Eodem die, sine
onere. Mellÿ Reuocatiomal Nagj Kedeben in Sede Vduarhelj alias
in filiali Kereztur Zekben lako Fekete Jstuan New procurator-
nak annak abbelj Actioiat Reuocaltam, hogj annak eleotte ezen
perben praescriptiora foguan Anno 1626 circa festum Gregori
pape; az ulta az per amicabiliter, Arbiterek kezibe tartatott az
Zamara hogj ha megh bekelethettek Volna. Annak utanna anno
praesenti ut supra, die 7 Maÿ Vgian azon praescriptiora Valo ro-
gasat tagadgia Volt. Mind ezeket azert simpliciter Reuocaltam es
anihilaluan, mostan constitualt [554] vÿ procurator in Sede
Vduarhelj alias filiali Kereztur Zekben, Kis-Solmosi Zent Geo-
rigy Janos[t]; es mostan ez Vÿ procator altal elsob azt mondom:
miuel az feliel megh Jrt Jdeoknek foliasaban ennek az Kereztur
fiu Zeknek prothokuloma el talalt Vezny, es az A. is az eö Cau-
sayat az elött az prothokulombol kj Veotte per foliasual, mellyet
be adot in facie Sedis, es azzal alatta heljere, de annal inkab inc-
tus leuen hogj tudhassam igassagomat oltalmaznj, es az pernek
foliasat miben legien; akkorÿ be adassaban. Part keuanok, miuel
ez longus processus es annyt tezen mint ha most Vÿolgah kezde-
nök. — Protestatur ad ulteriora.

Dicit A. cum protestatione. Keseö ne legien az eö Nagisaga
Replicatiojanak minden Rejre Valazt tennem, de elseoben per
viam exceptiones lattatasim leznek; elseo ez hogj ez az egj Causa
mostan kett Rezben allott, elsoben az mint eö Nagisaga Jratta,
allott praescriptiorol valo bizonittasra, mikor en Jmmar in facie
Sedis keuantam Volna, hogj dociallia eö Nagisaga az praescriptiot,
mert el varom sistaluan az Reuocalt procuratora, eö Nagisaga ta-
gadast teön arrol hogj, tudnj illik nem fogot praescriptiora, meli-
röl en A. Jnstante kez voltam docealnj, de az eö Nagisaga akkorÿ

procuratora nem leön paratus az bizonittasara, hanem exmissiora keredzek, az Zek is exmittalja. Vgj Vagion az hogj eö Nagisaga eodem die sine onere az mint Jratta, Reuocalta procuratorat. [555] Melierol azt mondom si Juris, hogj az Reuocatio Ereöttlen Ratio, mert cziaak az melj fogiatkozast eodem die teött az reuocalt procurator, azt Reuocalhatta Volna eodem die sine onere, mert mikor az per ben haal [?], seot egj nehanÿ eztendeigh fen all, abbol sine onere nem lehet Reuocatio, et per hoc ereotlen az Reuocatio, es azt keuanom, hogj eö Nagisaga in instante dociallia a praescriptiot ki fogasa zerent, alioquin miuel peremptoria Exceptio, ha eö Nagisaga nem docealhattia es, cziaak iuxta propositionem megh keuanom az peres Jozagott.

Protestatur ad ulteriora, liceat plura loqui.

R[espondit] I. Megh Vagion Jrua az Decretumban 2 partis, titulo 8-^o punctis, hogj ha zinte Valamelj perben akar oculata Reuisio, akar literarie productio, akar Juramentalis depositio for-gana, deliberaltatot Volna Valamiben az Inctus magat procuratoranak az Egjigiusege [!] mia Jsmerne suliosodnj, Reuocalhattia azt eodem die sine onere. Hogj pedigh ezt az pert az előtt valo praescriptiora valo fogast ben hattniak mondgja, az ulta ez az per Arbiterek kezebe, Amicabiliter allot megh bekeltetesnek okaert, az prothocolum is azonközben közben el vezet es maganal allot Jras altal, mellÿet [556] azt mondgia hogj az prothokolombol vött volna, es egezen az pert is masrul zalitotta magara. Azert si Juris azt mondom, hogj az procuratoria Reuocatio helies es ereÿben vagion eodem die sine onere, es miuel az maganal allot Jras altal allatta fel az Causat, abban part keuanok. — Protestatur ad ulteriora.

D[icit] A. per eundem et per procuratorem Stephanum Varga de Kerezturnfalua. Ertem az I. eö Nagisaganak valaz tetelet, hogj tudnj illik ez ket Ratioual allatna Reuocatioyat annak lennj, hogj eodem die sine onere meltan Reuocalhatot volna, eggikkel azzal hogj Arbiterek kezeben lött volna; de en ez Rezzre illien valazt tezek, hogj mikor itt in facie Sedis az eö Nagisaga Reuocalt procuratora praescriptiora fogot volna es az Zek es Exmittalta volna, halt az perben touab egj holnapnal, es annak utanna mikor az Inctust eö Nagisagat az Anÿam kepeben vyobban in facie Sedis megh akartam volna Zolitatnj es az praescriptiorol keuantam volna hogj bizoniczion eö Nagisaga itt az Zek Zinÿen, Farkas Ferencz es Marolth Vraim, Gal Ferencz Vram vgj kertek ket alkalomra. Az olta eö Kegielmenek kezeben allot egj ideigh ez, per hoc ben halt, azert eröttlen az Reuocatio, az pert pedigh magamra mikor Zalitottam, azt megh Jrattam Anuszauaal es dieszevel egÿwt, [557] mikor az Reuocatio leött, annak elotte Zalitottam magamra, az melj kj teczik ebbÿl az prothokolomból mikor Zalitottam magamra.

R[eplicat] I. Procuratoria Reuocatio triplex est: cum onere minori, sine onere, et cum onere maiori. Ha en most cum onere Jzentettem volna Reuocatiot, az megh holt anÿadra latattam volna fizetny [?] az terhet, de most ennekem vÿ peresem vagj, cziaak azon nap allottal perbe az procuratorommal, nem teobzer annal,

es en az procuratorom simplicitassat meltan Reuocaltam az nap sine onere.

Dicit A. per eundem. Az mel nap proclamaltattam az I-t eö Nagisagat es az pert zalitottam magamra minden processusual, akkor löttem en eö Nagisaganak vÿ peresse. Annak utanna mikor megh zolitottam eö Nagisagat, akkor nem vÿ per volt. Az nap az melj fogiatkozást teött az procurator, hogj tudnj illik azt mond-gia volt, hogj nem fogot praescriptiora, mert ha cum onere leött volna is, nem az Anÿam ellen leött volna az Reuocatio, hanem en ellenem leött volna az Reuocatio, az[tj] cum onere le kellet volna tenni az praescriptiora valo fogasbol, nem sine onere; azert ereot-len az Reuocatio.

I. R[eplicat] et dicit per eundem procuratorem. Mikor az Causat magadra zalitottad, akkor amit teott, mintha cziak cital-tal volna, vim citationis optinet [!], az ellen sem Reuocatio, sem egÿeb Remedium nem kellet ahoz, hanem mikor az Causat ma-gadra zalitottad, [558], az melj nap be adtad ez perhez valo Jra-sodat, akkor leöttel Vÿ peresemme. Valamj leött akkor, Reuocal-hattam es ereÿeben vagion az R[euocatio].

Deliberatum.⁹

Az procuratoria Reuocatio per hoc ereottlen, hogj annak elotte egy nehanÿ Eztendeöuel Jdeo uetsegh mellet ele Jeuoen az I-nek eö Nagisaganak Reuocalt procuratora Fekete Jstuan es az Causaban arra fogh, hogy az Jozaghnak birodalmaban praescrip-tiot teolteott.

Deliberatum.

Miert hogj az Vi . . .¹⁰ nem az nap leött, az mely nap az Re-uocatio leött, hanem ben halt, annak okaert ereottlen az Reuoca-catio siue in ea parte. Apellal az Inctus eö Nagisaga hogÿ ereött-len az procuratoria Reuocatio, annak okaert ez particulual trans-mittaltatik ad superiorem Sedem.

A[nno] 1630 die 25 Junii. Sententia¹¹

Mÿert az Inctus eö Nagisaga Cum tota sua serie keuannia az Causat transmiltaltatnÿ ad superiorem Sedem, egieb okot nem ad; annak okaert nem trasmittaltatik, hanem az A. az mint az Jozaghnak birodalmaban Zabadulast keuan. Teczik az teorvennek hogj megh Zabadul az A. az Jozagnak birodalmaban, mert [. . .] az Causanak az derekahoz az I. eö Nagisaga semmit nem zol,

Executores idem [qui] antea fuerunt. [559]¹²

* Az 1625-ös kötetben levő kiegészítő szövegrészeket () zárójelben kö-zöljük.

¹ Az 1625-ös jegyzőkönyvben *July* olvasható.

² Nyilvánvaló elírás *Klára* helyett. Az 1625-ös szövegben is Klára név szerepel.

³ A tollban maradt: *Kereztúr*.

⁴ Lásd az 1. jegyzetet.

⁵ Bizonytalan olvasat: *pariaual*.

⁶ Következik egy olvashatatlan szó

⁷ A következő szövegrész egy jelentés hátlapjára van írva, emiatt jó néhány szó alig kiolvasható.

⁸ A következő három szó a kihúzott *in sede Uduarhelj* fölé van írva, fekete tintával, más kéz által.

⁹ Az egész bekezdés át van húzva.

¹⁰ Olvashatatlan szó.

¹¹ E szó más kéz írása fekete tintával.

¹² A két pontos [j] pontjait technikai okból több helyen elhagytuk.

KISGYÖRGY ZOLTÁN

A HÁROMSZÉKI ÉS FELSŐFEHÉRI UNITÁRIUS EGYHÁZKÖR HARANGJAI

Munkánkban kettős célt követünk: egyrészt a harangokkal kapcsolatos legfontosabb általános tudnivalókat, másrészt dokumentumszerű hű és pontos felmérését adni a körülhatárolt terület¹ harang anyagának. Számkra szükségszerűen nemcsak az jelentette a harangot, ami ma is használatban van, mert a hasadtak és a megrepedtek, az elnémult harangok, a jövevények, a régen beöntöttek, vagy az épp most újraöntöttek adatai, mint értékes és érdekes harangtörténeti dokumentumanyag kiegészíti és teljessé teszi a hazai harangjainkkal kapcsolatos szegényes szakirodalmat.

Ez a sokrétű feladatkör eléggé nehezen megvalósítható munkát kínál. A tornyok magasában és sötétjében rejtőzködő vagy éppen nehezen hozzáférhető harang annyi gondot okozott, mint a szerteszét fekvő levéltári anyag, vagy a tárgykörre vonatkozó szakirodalom beszerzése, tüzetes áttanulmányozása². Nem kevésbé szükségelte az effajta kutatás a harangöntők mesterjegyeinek, a díszítő matricáknak, valamint Európa és a Kárpát-medence régi és új harangöntő központjainak kikutatását, feltárását és működésük ismeretét is.

A hazai viszonylatban úttörő munkában kapott segítségért mondunk köszönetet, mindazoknak, akik a helyi dokumentálódásban segítettek³, akik az eredmények közlését eképpen lehetővé tették és nem utolsó sorban dr. Patay Pálnak a nyújtott tanácsért, szakmai útmutatásért.

Felesleges ebben a keretben a haranggyártás részletekbe menő műszaki kérdéseit taglalni, hisz azt elvégezte *Kovács Mihály* jelzett kézikönyvében. Egyrészt a harangöntés technikája napjainkig keveset változott, másrészt jelen tanulmány ezeknek díszítés- és formatörténeti tanulmányozását helyezi előtérbe. Annyit azonban feltétlenül szükségesnek tartunk megjegyezni, hogy az ezüst nem teszi nemesen csengővé a harangot mint ahogyan azt — tévesen — még ma is nagyon sokan hiszik, hanem annak kárára van. A harang anyagába való beolvasztását sokszor a megrendelő tudtán kívül, ha tehette a harangöntő kerülte. Ezt a tényt nemcsak a szakirodalom, hanem az aradi Hönig harangöntő dinasztia utolsó mestere — Hönig László — is okadatolta e sorok írójának. A leg-

kiválóbb harangérc anyaga ma is a vörösréz és az ón 20:80, de legtöbbször kevesebb 23:77% arányú ötvözetéből készül.

A legrégebb harangok kovácsolt vaslemezről készültek, utána az öntött bronz, majd pedig a 17. század elejétől megjelentek a vas, illetve az acélharangok. Ez utóbbiakat a westfalai Bochumban kezdték önteni 1852-ben. Az acélharangok kevésbé tartósak, hisz veszélyeztetni a rozsdát, hangjuk azonban megfelelő. Harangkülönlegességként tartjuk számon az üvegharangokat, valamint újabban az alumínium, réz és nikkel keverékből öntöttöket. Idegenkedve gondolunk arra, hogy itt-ott már magnetofon szalagról, erősítők segítségével, hangszórók közvetítik a harangszót. Ez jelentené-e páratlanul gazdag és szép kézműipar — a harangöntés — végét?

Akárcsak a művészet minden ágában, úgy a harangok díszítés- és felírásművészetében is jelentkeztek a lepergett évszázadok stílusirányzatai, a gótika, a reneszánsz, barokk stb. Az utóbbiak egyre kevésbé érvényesülnek. Egyenes arányban csökkennek ezek a jegyek a harangöntés, mint művészet és iparág utóbbi fokozatos leszűkülésével. Ehhez még csupán annyit kell hozzátennünk, hogy a stílusirányzatok, akár csak az építészetben, ezen a területen is késve (fél, másfél), évszázados különbséggel jelentkeznek. Ezt a jelenséget a harangöntés kihangsúlyozottan hagyományos jellege is elősegítette. Pontosabban arról van szó, hogy a harangöntő dinasztiai, iskolák, hagyományos módon, évszázadokig használták a harangdíszek matricáit, s így egy-egy reneszánsz akantusz levél vagy olaszkoszorú még a 19. század első felében is feltűnik a harangokon. E század derekától azonban a jelen század első harmadával bezárólag feltűnően sok új, huszadik századi, főleg indadisztes motívum jelenik meg, hogy azután — a második világháborútól errefelé — készült egyes harangokon kevesebb dísz, egyszerű fríz vagy éppen semmi sem jelenik meg. Ez természetesen nem szabály, mert kivételek a tanulmányozott területen is vannak.

Harangjaink korát általánosságban formájuk után is meg lehet állapítani. A legrégebbek valószínűleg tömött hengeres zsák alakúak voltak. A 15—16. század harangjai is még megtartják keskeny vállukat, s csak a 17. századtól kezdik felvenni a tanulmányozott területen a mai harangok jelképes, ún. csengő alakú formáját.

A stílusirányzatokhoz hűen igazodik a harangok felírata és a díszítés. Románkori harangunk ezen a vidéken nem maradt fenn. Annál több harang képviseli a gótikát. Karcsú, díszítés nélküli vállukon majuszkulás feliratok vannak. A 15. század végén (amikor ez a stílus itt még késői formájában virágzott) megjelentek a kis gót betűs feliratok, a minuszkulák s ezek jelen vannak harangjainkon a 16. században is. A következő — 17. — század itt is a diszes harangok kora s a reneszánsz jegyeit őrzi. Megjelennek a latinbetűs antikva felírások. Ez van a legrégebb unitárius harangunkon is Olthévízen. A század derekától a latin szövegek magyarral keverve jelennek meg, majd csak a magyar felírás marad. Ez vonatkozik a 18. század elejére is. Csak később jelenik meg a barokk hatása a harangjainkon, de ez sem minden iskola munkáin. A legújabb — 20. századi — harangokon hol a klasszikus formák, hol a neobarokk és neoklasszicista jegyek jelennek meg. Vannak olyanok, melyek egyszerű mértani díszítést viselnek vagy pedig simák.

Az átkutatott terület haranganyagán a felirat és a díszítés mellett megjelennek a harangöntők mesterjegyei is. Ezeknek azonosítása a ha-

rangkutatás egyik elengedhetetlen munkamódszere. A legfontosabb mesterjegyeket, valamint a tanulmányozott terület értékesebb harangfeliratait az alábbiakban mutatjuk be.

A szóbanforgó terület egyházközségeiben ma is használatban levő összesen 39 harang századonkénti megoszlása a következő: 1 db a 17., 7 db a 18., 9 db a 19. és 22 db a 20. századból való. Ezek összesen 21 egyházközség tulajdonában vannak, s az egyházalapítás óta lepergett 422 esztendő (1563—1990) elemi csapásai és pusztító erői (tűzvész, földrengés, forradalom és háborúk) után megmaradt, utólag pótoltt harangokból tevődik össze.

Eddigi adataink alapján a háromszéki és felsőfehérvári egyházkör területéről nem ismerünk régi, a 16. századból származó olyan harangot, melyet 1568—1600 között öntöttek volna. Nem maradt az egyházközségek birtokában reformáció előtti harang sem. A 17. században azonban sok unitárius harang készül. A dokumentumok szerint Kökös 1601-ben, Sepsikőröspatak 1644-ben és 1678-ban, Felsőrákos 1648-ban. Datk 1651-ben és 1686-ban, Kilyén 1655-ben, Vargyas 1667-ben, Nagyajta pedig 1699-ben öntet két harangot. Az 1683. február 3-án tartott püspöki vizitáció alkalmával Árkoson is feljegyezték, hogy „Harang nagyon egy”. Így tehát eddig összesen 11 db 17. századi elpusztult harangról tudunk ezen a területen.

A ma is meglevő legrégebb unitárius harangunk Olthévizen van. A harangkoronán levő felirata a következő: FUDITUR CAMPA NA HEC IN HONOREM UNIUS VERI DEI ET FILII EJUS UNIGENT JESU CHRISTI SPECTABILIMUM AC. GENEROSUM VIRGINIUM CLARAE ET BARBARAE NAGY. Oldalán 13—19 cm méretű mezőben reneszánsz olaszkoszorúba fogott szöveg: PRAECIPUS VAROTOTIUS AD ECCLESIAE. UNITARIAE HEVISIENSIS SUMPTIBUS AD USUM. EIUS DEM ECCLESIAE AN TEMATE PERPETUO. DEDICATA. ANNO 1683. CORONAE. Ellentett oldalát harangöntő mesterjegynek számító köralakú plakett díszíti. Szövege: STEPH. BOLTOSCH: CORONENSIS ME: FUDIT. A keskeny vállú, alig díszített hat fülű harang súlya 4 mázsa.

Története érdekes. „... Hévizet Apaffy Mihály fejedelem 1667-ben Nagy Tamásnak ajándékozta, miután az előbbi birtokosnak Sükösd Györgynek egyetlen fia Székely Mózással elesett. Ennek a Nagy Tamásnak a neje Toroczky Kata a hévizi unitárius egyházközségnek 1678-ban egy ezüst úrvacsorai tányért ajándékozott. Ügyszintén ennek lányai Klára és Borbála 1683-ban a nagy harangot öntették”.⁴ Megjegyezni kívánjuk, hogy a harang öntőmestere — Botosch István — Kovács Mihály és Patay Pál i.m. alapján a század utolsó felének legjelentősebb brassói magyar harangöntője volt. A feljegyzések szerint 1915 szeptemberében ezt a harangot a toronyból ledobták, de nem hasadt el. Még az évben a hadvezetőség a segesvári állomásról visszaküldte. Az egyházközség történetéből tudjuk, hogy 1773-ban itt három harang volt: a bemutatott 1683-ból való, egy felirat nélküli középső és egy kicsi. Ennek felirata: RENOVAT EXPENSA UNITA HEVIZIEN. A. 1708. Ez utóbbi az első világháború áldozata lett. Ma az említett műemlékharang mellett egy kisebb is van, felirata: F: HEVIZI UNITARIUS EGYHÁZKÖZSÉG 1905. ÖNTÖTE ANDRASOFSKI EFRAIM BRASSÓBA. (A következőkben a harangfeliratot F betűvel jelöljük; a zárójelben levő N és K betűk ma is használatban levő nagy és kis harangot jelölik.)

A következő 18. századból összesen hét (Bölon, Kálnok, Árkos, Szentivánlaborfalva — 2 db — Nagyajta és Homoródjánosfalva) műemlékharangot ismerünk. Ezek a brassói Tartler és Andraschowski, a sepsiszentgyörgyi Kiss család és a segesvári Baumgarten János műhelyéből kerültek ki. Bölon 1767-ben és Kálnok 1773-ban öntött harangjait Johannes Tartler készítette. Ismeretlen harangöntő műhely ez napjainkig. A két harangot reneszánsz akantuszlevél-koszorú díszíti a váll magasságában. Oldalukon olaszkoszorúba Brassó város címere (koronába foglalt gyökeres fatörzs) és a mester iniciáléi, az I. T. láthatók. A böloni harangon ez olvasható: CURAT. STE. KANDAL: FUNDITUR SUMPT. ECCL. UNIT. ET. REFOR. REL. (K). Ez két szempontból is értékes. Abból az időből való, amikor ezt még mind a két böloni felekezet (unitárius és református) közösen használta. A harangfeliratban szereplő Kandal István (1720—1778) nem más, mint Böloni Farkas Sándor nagyapja, kinek sírköve ma is áll a böloni temetőben. Ezért ezt a harangot szakkörökben „Kandal-harang“-nak nevezzük.

Bölon nagy harangja is kuriózum jellegű: anyaga acél. Friedrich Schilling öntötte Apoldában. F: ISTEN DICSŐSÉGÉRE ÖNTÖTTEK A BÖLONI UNITÁRIUS HÍVEK KÖZADAKOZÁSBOL. 1925. Ez 600 kg, a műemlék kis harang 150 kg.

A kálnoki Tartler-harang a szintén műemlék fa haranglábra van felszerelve: F: IN GLORIAM UNIVS VERI DEI ET FILII EIUS IESU CHRISTI HONOREM. SUMPTIBUS ECCLESIAE UNITARIAE KANOKIENSIS FUSA: ANNO 1773 (N). Felső peremét akantusz-levélsor díszíti. Súlyja 115 kg. Társát, mely 1787-ben készült ágyúba öntötték az első világháború idején. F: ÖNTETTE A SEPSIKÁLNOKI ECCLESIA AZ EGY ISTEN DÜTSÉSÉGÉRE A MAGA KÖLTSÉGÉVEL. L. I. KOR. 8. 6. Helyette a hívek újat öntettek a nagyszebeni „Ferroagricola“-céggel. F: KÖZADAKOZÁSBOL ÖNTETTE A KÁLNOKI UNITÁRIUS EGYHÁZKÖZSÉG 1925⁵ (K).

Harmadikként e századból Árkos műemlék kis harangja következik. Mint helyi harangöntő mester munkája műtörténeti kuriózum. F: IN GLORIAM UNIVS VERI DEI ET FILII EJUS JESU CHRISTI. REFUSA SUMPTIBUS GENEROSI D[omi]NI DANIELIS KONCZ PRO ECCLESIA UNITARIORUM IN ARKOS ANNO 1788.

Koncz Dániel, báró Daniel György tisztartója volt. A nagysolymosi unitárius előljáró a mai Szentkereszthy- (neobarokk) kastély helyén álló reneszánsz Benkő-udvarházban lakott. A harang öntésére egyedül 80 Mt-ot adományozott.⁶ Több mint bizonyos, hogy ez a szép reneszánsz harang a harangtörténeti irodalomban eddig ismeretlen Lakatos Mihály műhelyéből került ki. Csikból telepedett Árkosra. Fennmaradt ugyanis 1781-ből egy, az egyházközséggel kötött szerződése, mely szerint az abban az évben elhasadt nagy harangot is ő öntötte újra. Az 1789-es püspöki vizsgálat alkalmával feliratát is lejegyezték: IN NOMINE D[omi]NI NOSTRI JESU XSTI CRUCIFIXI AD GLORIAM UNIVS VERI DEI IN SPIRITU SANCTU FUSA SUMPTIBUS ECCLESIAE UNITARIAE ARKOSIENSIS A[nn]O 1783 DIE 7ma JULII. Az 1916. aug. 10-én hadi célokra elvett harang helyébe 1925-ben egy 730 kg súlyú harangot öntettek a hívek Aradon Hönig Frigyessel. F: Az egy Isten dicsőségére öntett az árkosi unitárius egyházközség híveinek adományából. 1925. (N).

Kovácsna megyében — az árkosi kicsi harangon kívül — még két munkáját ismerjük az általunk azonosított mesternek. Egyik a nagyboros-

nyói régi református templomból a nagypataki (Valea Mare) görögkeleti templom tornyába felszerelt kicsi harang — 25 kg súlyú — és rajta ez áll: LAKATOS MIHALI ÖNTÖTTE ANNO DOMINI 1763. A másik az analógia alapján idetartozó sepsibükszádi római katolikus lélekharang. F: GROF. MIK. IST. ANO 1772. Rajta egy három levelű domború mesterjegy.

Negyedik 18. századi harangunk a *szentivánlaborfalvi* kicsi harang. Öntőmatrica alapján való összehasonlítás révén nyilvánvalóvá váltott, hogy ez 1848/49-es háromszéki szabadságharcban kitűnt sepsiszentgyörgyi Kiss-féle harangöntő dinasztia legelső tagjának Kiss Jánosnak a munkája. Ebben rejlik értéke is. F: AZ EGY ISTEN TISZTELETRE A LABORFALVI ÉS SZENTIVÁNY UNITARIA ECLA ÖNTETTE A MAGA KÖLTSEGEN A[nn]O 1793. (K) 90 kg. Van még itt egy 11 kg-os a helybeliek által „gyermekharang“-nak nevezett csengő. Ezzel kezdenek harangozni, ha csecsemő halt meg. F: ANNO DOMINI 1787. Mesterjegy és díszítés hiányában öntőmestere egyelőre ismeretlen.

Az egyházközség az első világháborúban beszolgáltatott egy harangot. Helyébe újat öntettek. F: AZ EGY ISTEN DICSŐSÉGERE A SZENTIVÁNLABORFALVI UNITÁRIUS EGYHÁZNAK VARGA ANDRÁS ÉS FIA SÁNDOR EMLÉKERE ÖNTETTEK ÖZV. VARGA ANDRÁSNE TELEKI JULIANNA, BITAI ANTAL ÉS NEJE TELEKI VARGA RÓZA, SIKES ANDRÁS ÉS NEJE KERESTÉLY MARGIT AZ 1925. ÉVBEN. Az acélharangot Apoldában öntötték. (N). Súly 250 kg.

Régiség szerint *Nagyajta* 1793-ból való kicsi harangja következik. F: ISTEN DÜTSŐSÉGERE ÖNTETTE A NAGY AJTA UNITARIA ECCLESIA ANNO 1793. ME FUDIT ANDREAS ANDRASCHOFSKI. Ez az egyike az Andraschofski iskola műhelyéből kikerült legrégebb harangoknak.

A nagyajtai unitáriusoknak kezdetben volt három 17. századi harangjuk. A középsőt és a kicsit 1777-ben újraöntötték. A középsőn ez állott: DANIELIS FERENC ET BASILI KOVATS ANNO 1699. HEIRICH. Ez utolsó szó feltehetőleg a mester nevét jelentené, mely egyelőre ismeretlen számunkra. A kicsi harang felirata: AD GLORIAM DEI TATR. IN USUM ECCLA UNIT. N. AITAE DEUM DANIELIS FERENC ET BASILI KOVATS. Az újraöntött harangon pedig ez állott: IOANES FUSOS IN HO. DOM. FUSA IN USUM EC. N. AITAE CURAT L.A.D BAITSI. 1777. BAS. GER. BATA. IALE. CSUKA. Ezt a harangot, valamint a megvasadt eredeti nagy harangot egybeöntötték és megnagyították, mert mindkettő elhasadt az 1802-s földrengés alkalmával. Sajnos 1916-ban a világháború áldozata lett. Így műemlékharangjuk mellé a nagyajtai unitáriusok újat öntettek. F: ÖNTETTE A NAGYAJTAI UNITÁRIUS EGYHÁZKÖZSÉG KÖZÖNSEGE KÖZADAKOZÁSBÓL 1924. Ez a nagyszabeni Ferroagricola munkája. Jellegzetes és csak nagyajtai módon ennek a haragnak a nyelvét (monyát), s így magát a harangot is felfelé fordulva állítják meg. „Így kapták meg 1802-ben is, álljanak így örökéltig“ — hangzik a helybeliek igazolása.

E század haranganyagát a *homoródjánosfalvi* Baumgärtner-műhely remeke zárja. A másfélmázsás nagy harang szövege ez: ISTEN DITSŐSÉGERE A JÁNOSFALVI UNITARIA EKLESIA ÖNTETTE EZEN HARANGOT MELYBEN IFJABB KELEMEN JÁNOS ADOTT 50 FORINTOT. 1798; SEGEVÁRI BAUMGÄRTNER JÁNOS ÁLTAL. Rajta a harangöntő mester mesterjegye. Az egyházközség kicsi harangját a szebeni

Schieb-gépgyár öntötte. F: AZ EGY ISTEN DICSŐSEGERE JANOSFALVI UNITÁRIUS HIVEK ÁLDOZATKÉSZSEGÉBŐL. 1921. 100 kg. Helyszűke miatt a 19. század haranganyagát kronologikus összefoglalásban mutatjuk be, kiemelve azokat a munkákat, melyek valamelyes műtörténeti értékkel bírnak, nevesebb hazai harangöntő iskola darabjai, vagy hozzájuk történetek, legendák kapcsolódnak. Első hely illeti meg a már említett Kiss-dinasztia munkáit. Ezek úgy öntéstechnikai, mint díszítés, kivitelezési módjukban kiválóak. Ide sorolhatók a vargyasi, kilyéni és sepsiszentgyörgyi egyházközségek műemlékjellegű harangjai.

A *vargyasi* kicsi harang szövege a következő: FUSA SUM UT SONEM IN HONOREM SOLIUS UNIUS VERI DEI ET FILII EJUS JESU CHRISTI. SUMPTIBUS ECCLESIAE VARGYASENSIS UNITARIAE. ME FECIT JOANNES KISS ANNO DOMINI 1815. Oldalán pajzs alakú mezőben bevésztett szöveg van: „Bizonyosság címere: Öntetett a Ns. Vargyasi Unit. Ecclezsia tulajdon költségén. Költ. az 1815-dik esztendőben Júniusnak 21-dik napján“. Az ellentett oldalán egy eredeti beöntött szöveget leköszörültek de a „PATRONO“ szó még jól olvasható. A szájhagyomány szerint ezt a presbiterium töröltette le, mert a szöveg szerint a harangot kimondottan a Daniel-család öntette volna. A szájhagyomány helytáll, hisz frott dokumentum is bizonyítja, hogy a harangon eredetileg ez állott: ILL. ALEXIO DANIEL.⁷

1667-ben Daniel István öntetett egy harangot a vargyasiaknak. F: FUSA SUM UTSONEM IN HONOREM ET GLORIAM UNIUS VERI DEI ET FILII EJUS JESU CHRISTI PATRONO GENERO STEPHANO DANIEL DE VARGYAS. ME FUDIT PETRUS MURATIUS. 1667⁸ A helyi hagyomány szerint ezt a harangot Gábor Áronnak adták a vargyasi hívek. 1763-ban öntetik aztán az akkori kicsi harangot, melynek felírata csak magyar fordításban maradt reánk: AZ EGY ISTENNEK FIA AZ UR JÉZUS KRISZTUS TISZTELETÉRE ÖNTETTE A VARGYASI UNITAR ECCLESIA 1763. Ezt a harangot is elvitték hadi célokra 1916-ban. Helvette egy nagy harangot öntettek. F: AZ EGY ISTEN TISZTELETÉRE ÖNTETTE A VARGYASI UNITÁRIUS EGYHÁZ KÖZADAKOZÁSBÓL HÖNIG FRIGYES ÁLTAL ARADON. 1924. (K) 377 kg. A község 1847-ből származó unitárius iskolacsengőjét, mely díszes és faragott haranglábban ma is használatban van, az Unitárius Nőszövetség ajándékozta. Van még Vargyason az alszegi templom melletti haranglábban egy kis harang, az unitárius Danielek ajándéka. Öntőiskolája miatt kuriózum. F: A VARGYASI ALSZEGI UNITÁRIUS EGYHÁZKÖZSEG SZÁMÁRA ÖNTETTE BÁRÓ DANIEL LAJOS PÁRTFOGÓ FÖGONDNOK 1912. ÖNTÖTTE ANDRÁSOFSKY ÉFRAIM UTODA LENGYEL PÁL KOLOZSVÁRT.

A *kilyéni* unitárius egyháznak volt egy 17. századi műemlék harangja, melyet a Neidel-műhelyben készítettek Brassóban. Amint azt már említettük 1655-ből való volt. Feliratát Orbán Balázstól tudjuk (III. kötet, 37. oldal): O REX GLORIAE JESU CHRISTE VENI CUM PACE 1655. ME FUSA JOHANNES NEIDEL BRASSOVIE. Ez a második világháború áldozata lett. Így maradt a lassan apadó létszámú közösségnek a kicsi harang. Ez szintén művészet- és technikatörténeti emlék. Mesterjegye alapján biztosan állítjuk, hogy a sepsiszentgyörgyi Kiss István munkája. F: ISTEN DITSŐSEGERE ÖNTETETT A KILJENI UNITÁRIA SZ: EKLA KÖLTSEGÉN 1835. Így a freskó-töredékes műemlék templomnak ma is ez az egy működő műemlékharangja van.

Hasonló ehhez a *sepsiszentkirályi* harang. F: AZ EGY IGAZ ISTEN DITSŐSÉGÉRE ÖNTETTE A S.SZ.KIRÁLYI UNITARIA SZENT EKKLESIA 1842. (K). Hozzá hasonló és értékes kisebbik társát az első világháborúban beszoigáltatták. Helyette a Ferroagricola-céggel öntettek mást. F: AZ EGY ISTEN DICSŐSÉGÉRE ÖNTETTE KÖZADAKOZASBÓL A SEPSISZENTKIRÁLYI UNITARIUS EGYHÁZKÖZSÉG 1924 (N) 180 kg.

Korban ide sorolható *Datk* unitáriusainak 1826-ból származó kicsi harangja, melynek öntőmesterét nem sikerült kikutatnunk. F: ÖNTETTE ISTEN DITSŐSÉGÉRE A DATKI NEMES EKKLESIA MAGA KÖLT-SÉGÉN KORODI LUKÁTS KURÁTORSAĞÁBAN 1826. 50 kg. Itt a püspöki vizitáció 1789-ben két harangot talált. Az egyik 1686-ból való volt és rajta ez állott: STEPHANUS BOLTOSCH CORONIENSIS FUSIT és egy kisebb a következő felirattal: IOANNES WLISSEN BÉRIER AD. 1651 FUDIT ME IN SCHESBURGES D.R. GÁLTTER. Az 1827. november 12-én tartott püspöki vizitáció idején ez a régi harang még megvolt, de a kisebbik, mivel meghasadt, 1826-ban újraöntették. Ez a mai kicsi harang. Az említett Boltos-féle harangot vagy újraöntötték, vagy az első világháború áldozata lett. Helyette készítették acélból (minden egyház-községben azzal a gondolattal, hogy ne legyen a hadi célokra is felhasználható harangérből) a mai nagy harangot. F: RESIŤA 1922. Ebben és ezzel a céllal váltak „divatosabb” egyházkörte-szerte az acélharangok. A rozsdától mentesítendő, legtöbbjüket már halvány zöld színre festve forgalmazták a német cégek.

A *kökösi* unitáriusok tudatában vannak, hogy egyik harangjuk „nagyon régi”. Különlegessége abban áll, hogy egy eddig kevésbé ismert brassói műhely remeke. F: A KÖKÖSI UNITARIA SZENT EKKLESIA SAIÁT KÖLTSEĞÉN ÖNTETTE 1847-ben. KÜRMEŠ FRIEDRICH ÖNTÖTTE BRASSÓBAN. (K).

Lázár István püspök (1789) vizitációja alkalmával két harangról emlékezik meg itt. A nagyobb: VENITE, AUDITE VERBA VITAE EC UNIT. KÖKÖS PAST.MC. BEDŐHÁZI AE.ANDR. Killye 1707 — feliratú volt. Ezzel adóztak a kökös unitáriusok Gábor Aronnak ágyúk számára a szabadságharc idején. A harang szövegét ma templom portáléja is őrzi. A vizitációkor itt levő kicsi harangon ez volt írva: ÖNTETETT ANNO 1601 ISTEN DITSŐSÉGÉRE. Feltételezhető, hogy ez volt a legrégebb unitárius harangunk egyike Háromszéken. Ezt a harangot 1917-ben elrekvirálták⁹. Ma a kökös toronyban még egy harang van. F: AZ EGY ISTEN TISZTELETÉRE ÖNTETETT A KÖKÖSI UNITARIUS EGYHÁZKÖZSÉG HIVEINEK ADOMÁNYÁBÓL 1926 EVBEN. SCHIEB ÉS KAUNTZ NAGYSZEBEN. (N).

Úrmösi és *alsórákosi* templomainkban is műemlékjellegű harangok vannak. Ezek a segesvári Manchen Mihály mester keze alól kerültek ki. F: AZ EGY ATYA UR ISTENNEK ÉS SZ: FIÁNAK AZ UR JEZUS KRISZTUSNAK DICSŐSÉGÉRE ÖNTETTE AZ ÚRMÖSI UNITARIA SZ: EKKLESIA KURÁTOR ERDŐ MIHÁLY SZ: EGYHÁZFIÁK SZÁSZ JÁNOS, BÓDI MIHÁLY SZORGALMUK ÁLTAL 1868. SEGESVÁRI MANCHEN MIHÁLY ÁLTAL (N). 500 kg. E haragnak különös története van. Maurer Mihály 1683-ban két harangot adományozott az egyházközségnek, melyet a törököktől zsákmányolt, és olyan kikötéssel adta azt, ha a hívek megmaradnak az unitárius vallásban. Ha nem, akkor a mindenkori püspök oda vitesse, ahová akarja. Tény az, hogy ezeket ismeretlen okokból a Maurer utódok (Ferenc, Gábor, István és József) egy új ha-

rangba öntették, melyet ők adományoztak. S mivel később ez is hasznavehetetlenné vált, ebből öntetett a fent bemutatott Manchen-harang.¹⁰ Az eddig ismeretlen harangjukat, amit az első világháborúban elvesztettek, mással pótolták. F: ISTEN DICSÓSÉGÉRE AZ ÜRMÖSI UNITÁRIUS EGYHÁZ TAGJAI 1927. SCHIEB ÉS KAUNTZ SIBIU-NAGY-SZEBEN (K).

Manchen Mihály önti meg az alsórákosi unitáriusok nagyharangját. F: ISTEN DICSÓSÉGÉRE ÖNTETETT AZ ALSÓRÁKOSI UNITÁRIA SZENT EKLEZSIA KÖLTSEGEN 1875-BEN SEGESVÁRI MANCHEN MIHÁLY ÁLTAL. Felül tulipános csokor-füzér díszíti. A harang még a régi tőkén áll.

Az 1675-ben befejezett templomnak 1698-ban vettek két harangot. A kicsin ez állott: „S.P.A. 1698“. 1821-ben mindkettőt újraöntették egyforma felirattal: A RÁKOSI UNITÁRIA ECCLESIA SZÁMÁRA ÖNTETETT 1821. Mivel kisméretűek voltak újraöntették Manchen Mihállyal 1875-ben. A nagyobbikon, melyet 1915 novemberében kellett leadni a hadvezetőségnek, ez állott: ELŐBB KETTŐ VOLTAM ÉN ÉS EGY TÁRSAM. KETTŐNKBŐL A TÜZBEN ÉN EGYEDÜL VOLTAM. SEGESVÁRI MANCHEN MIHÁLY ÁLTAL 1875. Utólag bevésve: „Füzi Zsigmond és nője Szóts Anna ajándéka. 50 For. O.E.“ Ennek volt a társa a már bemutatott műemlék harang (K). Az elrekvirált helyébe 1923-ban került új. F: ISTEN DICSÓSÉGÉRE ÖNTETTEK AZ ALSÓRÁKOSI UNITÁRIUS EGYHÁZ HIVEI 1923-ban. ÖNTÖTTE HÖNIG FRIGYES ARADON 1923. (N). 235 kg. Vállán tulipános csokrok, alul makkos díszítés.

Különös ötvösművészeti stílust képvisel a bodoki unitárius leányegyházközség kicsi harangja. A felül tölgyfalevél koszorúval díszített perem alatt, felirat nélkül, az 1876-os évszám látható. Sajnos öntőműhelyét eddig még nem sikerült megállapítanunk.

A régi nagy harangot a második világháborúban beszolgáltatták és helyette öntették a jelenlegi harang-különlegességet. F: A BODOKI UNITÁRIUS EGYHÁZNAK ADOMÁNYOZTÁK A PATAKFALVI CSALÁD ÉS SIMON EMMA 1972. GYÖRGYPÁL GÁBOR ÖNTŐ CSIKSZEREDA. A második világháború utáni rövidéletű székelyföldi harangöntő műhely ritkasága ez a harang. Ebben rejlik értéke.

A 19. századi harangok sora két, az Andraschowski-iskolából kikerült remekművel zárul. Ezek *Felsőrákoson* és *Sepsikőrőspatakon* láthatók. A felsőrákosi nagy harang 520 kg. F: AZ EGY ISTEN TISZTELETÉRE ÖNTETTE A FELSŐRÁKOSI UNITÁRIUS EGYHÁZ 1889. ÖNTÖTTE ANDRASCHOWSKI EFRAIM BRASSÓBAN. A kézirat lezárása után jutott tudomásunkra, hogy ezt a harangot 1986-ban újraöntették a bukaresti Plumbuita kolostor harangöntő műhelyében. Súlya 501 kg. F: Az egy Isten tiszteletére újraöntetett a felsőrákosi unitárius hívek kegyes adományából 1986-ban Bukarestben.

Az 1746-ban készült „Felső Rákosi Unitárius Ecclesia Könyve“ szerint ebben az esztendőben két harang volt. F: IN USUM ECCLESIAE UNIT.F.RAKOS 1708 Ez volt a nagyobbik. A másikon: IN HONOREM DEI ET JESU CHRISTI SUMPTIBUS ECCLESIAE U.F.RAKOSENSIS. 1648. Közben még volt egy harangjuk, hisz említi a nevezett forrás, hogy „öntetett mások azoknál nagyobb Ao 1761“. 1848-ban és az első világháború idején a felsőrákosi unitáriusok két harangot veszítettek el. A szabadságharcban feláldoztatott pótolták a bemutatott Andraschowski-ha-

ranggal, az elrekvirált helyébe a mai kicsi harang készült. F: **FELSŐ-
RÁKOSI UNITÁRIUS EGYHÁZKÖZSÉG HIVEINEK ADOMÁNYÁBOL**
1923. FERROAGRICOLA — NAGYSZEBEN: 270 kg. Hasonló szép And-
raschowski-haranggal büszkélkedhetnek a sepsikőrőspataki unitárius hí-
vek. A tőkére szerelt, díszes füles régi harang felirata: **AZ EGY ISTEN**
DITSÓSÉGÉRE ÖNTETTE A SEPSI-KÖRÖSPATAKI UNITÁRIUS
SZENT EGYHÁZKÖZSÉG 1895-ben. „JER MENJÜNK AZ URNAK
HÁZÁBA“ Zsolt. 122 R.1.7. ÖNTÖTTE **ANDRASCHOFISKY ÉFRAIM**
BRASSÓBAN (N).

A sepsikőrőspataki hívek 1644-ben saját költségükön hoznak egy harangot Brassóból. Melléje a felsőrákosi eklézsia ajándékozott egy kicsi harangot, melyen olvashatatlan név és az 1678-as szám volt. 1788-ban öntettek egy más harangot (F: **ÖNTETTE A SEPSIKÖRÖSPATAKI UNI-
TÁRIA EKLÉZIA AZ EGY ISTEN DITSÓSÉGÉRE A MAGA KÖLTSE-
GÉVEL. LÁSD. I. Kor. 8. rész 6. vers).** Ezt háborús célokra elvitték 1916. aug. 9-én. Az 1644-ből való harangot 1821-ig használják, majd 1824-ben beöntik. F: **ÖNTETTE A SEPSIKÖRÖSPATAKI UNITARIA ECCLESIA AZ EGY ISTEN DITSÓSÉGÉRE MAGA KÖLTSEGEVEL. LÁSD. KOR. 8.V.6. 1824.** Ez 1895-ben megrepedt és még abban az évben újra is öntik a mai és bemutatott nagyharang képében. A sepsikőrőspatakiak az 1787-ben öntött harangjukat ajánlották fel Gábor Aronnak. S mivel egyet elvesztettek az első világháborúban is, azt 1924-ben pótolták. F: **AZ EGY ISTEN DICSÓSÉGÉRE ÖNTETTE KÖZADAKOZÁSBÓL A SEPSIKÖRÖSPATAKI UNITÁRIUS EGYHÁZKÖZSÉG. 1924. Lásd. I. Kor. VIII. 3—6. Ferroagricola — Nagyszeben. (K).**

A 20. század harangtermékei ötvös- és öntésművészeti szempontból a jövőre nézve fontosak. Egyféle leltár is ez a dolgozat, a jövő számára rögzíti a mai helyzetképet. A bemutatott modern harangokon kívül csak Sepsiszentgyörgy, Brassó és Fogaras maradt ki a felsorolásból.

A fogarasi harang (F: **A FOGARASI UNITÁRIUS EGYHÁZNAK 1912. ÉVBEN AJÁNDÉKOZTÁK BEDŐ FERENCZ ÉS SZENTPÁLI GYULA EGYHÁZGONDNOK ÉS FELÜGYELŐGONDNOK ÉS FELESEGÜK SZINTE KAROLINA ÉS KATÓ ROZÁLIA. ÖNTÖTTE NOVOTNY AN-TAL TEMESVÁROTT — 3540 sz.)** Különös értéke, hogy egyetlen No-votny-féle modern harangunk ebben az egyházkörben.

A brassói unitáriusok két egyforma harangján (F: **ADOMÁNYOZTA ÖZVEGY KÁDÁR SÁNDORNÉ SZERETETT FÉRJE KÁDÁR SÁNDOR EMLÉKÉRE. 1936)** ugyanaz a szöveg van. Mindkettő a **K a u n t z**-cég munkája.

A sepsiszentgyörgyi egyházközség csak az ötvenes években tudott harangot öntetni, létszámának fokozatos növekedésével. Ez a harang, melynek súlya 1 tonna, az egyházkör legnagyobb harangja. A kitűnő öntőműrka a bukaresti V. V. Rășcanu műhelyét dicseri. F: **AZ EGY ISTEN AJÁNDÉKA. SEPSISZENTGYÖRGYI UNITÁRIUS EGYHÁZKÖZSÉG. 1956. FABRICA V. V. RĂȘCANU, BUCUREȘTI.**

Fontosnak találjuk e munka keretében bemutatni a kutatás alkal-mával lajstromba szedett harangöntő műhelyeket, gyárat, dinasztákat. Annál is inkább fontos ez, mert sok olyan van közöttük, melyeket nem említett meg mai napig sem a harangtörténeti irodalom. Így Háromszék és a Barcaság területén áttanulmányozott (meglevő és elpusztult, de dokumentumokban fennmaradt emlékmű) harangok sokaságát 68 harang-öntő műhely készítette. Legrégibbek ezek közül a brassói Neidel-iskola

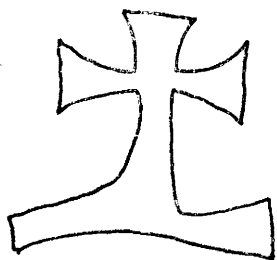
(Paulus és Johannes Neidel). Harangjaikat a 17. század első felében készítették.

A bemutatott két egyházkör 39 harangja azonban csak 19 műhely terméke. Ezek közül elsősorban a három székelyföldi öntödét kell megemlítenünk. Elsőként a 18. század második felében (feltételezhetően még vándor harangöntőt) *Lakatos Mihályt* (1763—1788 közötti időszakból ismerjük harangjait). Neve ezidáig ismeretlen volt a harangtörténeti irodalomban. Időrendi sorrendben a sepsiszentgyörgyi *Kiss-dinasztia* következik. Irodalomban és köztudatban is, főleg Gábor Aron utcai ágyúöntő műhelyének tevékenysége kapcsán csak egy Kiss nevű ágyú- és harangöntőt emlegetnek és pedig Jánost. Csupán a genealógiai kutatások alkalmával derült fény e családra. Tulajdonképpen apa, fiú és unokából állott ez a dinasztia: *Kiss János*, fia *István* és annak fia *Jánosból*. Hárman 1795 és 1872 között öntötték a harangokat. Tudnunk kell azt, hogy a szabadságharc idején működő ágyú- és harangöntő mester nem Kiss János volt, hanem *Kiss István*. Így tehát az irodalomban szereplő adatok így értendők: ebben az időszakban Kiss János műhelyében fia, Kiss István dolgozott. A harmadik székelyföldi harangöntő mester *Györgypál Jakab* volt. Szerényen felszerelt csikszeredai (zsögödi) műhelyében 1963 és 1972 között dolgozott.

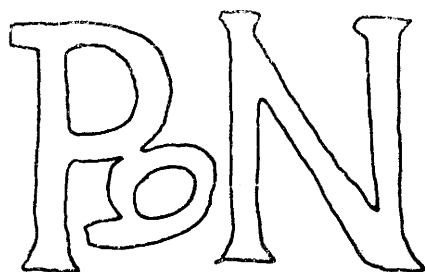
Ezekután még tizenöt — a bukaresti Rășcanu-céget kivéve — erdélyi harangöntő műhelyről kell megemlékeznünk. Sorrendben a következők:

1. Boltosch István, 1683—1686 között működött Brassóban.
2. A hat tagból álló brassói, majd kolozsvári Andraschofski-dinasztia, mely 1790-től az első világháború idejéig dolgozott. Utódjuk Lengyel Pál volt Kolozsváron. (Andreas Andraschofski 1793—1799, A. János 1802—1878, A. János 1825—1892, A. Éfraim 1861—1910, A. Henrik 1845—1915, A. János 1860—1893).
3. Johannes Tartler, Brassó 1767—1796;
4. Baumgärtner János, Segesvár 1788—1863;
5. Kürmes Frigyes, Brassó 1847—1863;
6. Manchen Mihály, Segesvár 1868—1896;
7. Hönig harangöntőde, Arad 1840—1939;
8. Novotny Antal, Temesvár 1911—1935;
9. Lengyel Pál, Kolozsvár 1910—1912;
- 10—12. A nagyszebeni Schieb Rt. (1921—27), a Schieb és Kauntz-gépgyár (1926—27) és Kauntz 1929-ben;
13. Ferroagricola-cég, Nagyszeben 1923—24;
14. Resicai Gépgyár 1927—1937;
15. Friedrich Schiller apoldai üzeme 1924—27.

A bemutatott tizenkilenc harangöntő műhely közül csupán öt volt eddig ismert a harangirodalomban (Boltosch, Andraschofski, Hönig, Manchen, Novotny). A többi tizennégy új adat a szakirodalom számára. A szerző jó néven veszi a kiegészítéseket, esetlegcs hibaigazításokat, adalékokat, új adatokat, kiegészítendő unitárius harangjaink képét.

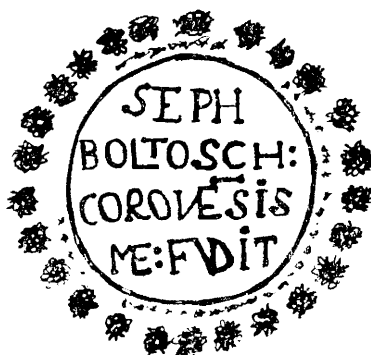
1

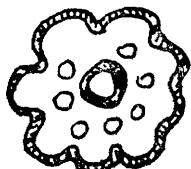
2

3

4

5

6

7

8

- MESTERJEGYEK:** 1. XIV. sz.;
2. Paulus Neidel (1617);
3. Ismeretlen (Brassó, 1838);
4. A legrégebb brassói magyar harangöntő mesterjegye 1683-ból;
5. Kiss János (1815);
6. Kiss István (1835);
7. Bodvaj — Uzonkafürdő (XVIII. sz.);
8. Ifj. Kiss János (1868).

JEGYZETEK

¹ Kovászna megye, a Brassó megyei Barcaság, az Alsó-Homoród mente, Köfalom és Fogaras környéke, felekezeti különbség nélkül. A Hargita-vidék és a Küküllők mentének feldolgozása most van folyamatban.

² Legfontosabb alapmunkáknak számítanak: Kovács Mihály: *A harang*. Budapest 1919. és Patay Pál: *Régi harangok*. Budapest 1977. A régebbi erdélyi harangöntő központok és nagyon régi harangok dolgában Friedrich Müller: *Zur altern Siebenbürgischen Glockekunde*. Hermannstadt 1858. c. munkája igazított el.

³ Az anyaggyűjtő és kutató munkában segítségünkre voltak a most is létező ún. „Bim-bam” expedíció tagjai, főleg dr. Farkas Csaba fogorvos (Székelykeresztúr), Fekete Tibor geológus mérnök (Sepsiszentgyörgy), Demeter Lajos, Papp László, Ferencz József, valamint Kisgyörgy Blanka és Kisgyörgy Réka egyetemi hallgatók, akkora középiskolai tanulók. Ezúttal mondunk köszönetet munkájukért. Az egy évtizeddel ezelőtt megkezdett munkát csak most, megújuló művelődési életünk nyílásával, tudtuk közzére előkészíteni. A folytatásról — más hazai területek irányába — azonban nem mondtunk le. Munkánkban felhasználtuk a csernátoni múzeumalapító néhai idős Haszmann Pál harangtörténeti gyűjteményének azon adatait, melyek ma már dokumentum értékűek. A hagyatékot fiai, Haszmann Pál és József voltak szívesek átadni megőrzésre. Ugyancsak köszönetet mondunk a két egyházkör lelkészeinek, akik a nehéz körülményekre való tekintettel is munkánkban segítséget nyújtottak.

⁴ Kiss Aladár: *Historia domestica*. 1910. Kézirat, 2.

⁵ Kovács Imre: *Adatok a Calnic-i unitárius egyházközség történetéhez*. In: Keresztény Magvető (továbbiakban KerMagv) LXVIII (1936) 182. l.

⁶ Barabás János: *Torony építéséről való írás az árközi ekleziában, 1843*. Kézirat, 27.

⁷ *A vargyasi Daniel család eredete*. Budapest, 1896. 299.

⁸ Uo. 181. l.

⁹ Jegyzőkönyv, 1917. III. 12; Mátyás György: *Beszámoló a kökösi unitárius egyházközség történetéről és templomának újjáépítéséről*. In: KerMagv 77 (1971) 186—189. l.

¹⁰ Lőrinczi László: *Ürmösi egyházközségünk történetéből*. In: KerMagv 78 (1972) 157—158. l.; Lőrinczi László lelkész levele a szerzőhöz 1975. november 11-én.

A KERESZTÚR-KÖRI EGYHÁZKÖZSÉGEK
VAGYONLELTÁRA A XVIII. SZÁZAD UTOLSÓ
HARMADÁBÓL*

II. KÖZLEMÉNY

F[irtos] Várallya. (29—31.)

Vagyon egy Fa Templom deszka Czinterem körülötte. Fa Harangláb mellette: mellyben vagyon Két Harang, mellyek közül a' nagyob Harang készült Száz Husz Forintokból az 1763^{dik} Esztendőben az Unitaria Ecclesia Költségeből. Nintsen semmi irás rajta. A kisebbik igen régi; vagyon ilyen irás rajta: *EOS Nostros Gofitem I.DO [...].*¹ A' Praedicalló Szék és a' Pap ülő Széke virágos Kartonnyal vadnak béterítettve.

Az Úr Asztalára való Edények s egjebek

Vagyon az Ecclesianak egj masfél Singes Ladaja.

Egy fedeles On Kanna capit Cup. 1.² ilyen betük vadnak az Oldalan: V.U.E.K.³

Egy állól fellyül aranyos virágos kiseded hozszuko Ezüst Pohar, vagyon ilyen irás rajta: *V.U.E.P. ISTENE. I.T.*⁴ Két On Tángyér Kissebb nagyobb, a' nagjobbon ilyen iras rajta kívül: *V.U.E.T.ISTENNE.*⁵ belül: 17 B.M. 44. A Kissebben is Kívül *V.U.E.T.Istenne.1748.*

Vagyon egj Lang szin sellyem ruha, egj zöld sellyem körül fekete sellyem csipkes ruha. Egy szederjes tarkás Len ruha. Egj a' szegeletein veres sellyemes fejer len ruha. Egj kék len fonalas len kendő. Egj varras nélkül való merő (?) szöves Kotzkás Abrosz. Egj bors himes Kender abrosz. Ket abrosz bors himre.

Vagyon egy Kis Perselly Ládátska Alamisna szedésre. Egj ket ejteles Palatzk.

* A szöveget gondozta és dr. Molnár István anyagának felhasználásával a jegyzeteket összeállította dr. Gaal György. A textíliák, felszerelési tárgyak, pénz- és mértékegységek magyarázata az I. közleményben található.

¹ Megfejthetetlen, hiányos szöveg.

² Befogadóképessége egy kupa.

³ V[árallyai] U[nitaria] E[cclesia] K[annája]

⁴ V[árallyai] U[nitaria] E[cclesia] P[ohara]. Istené. I. T. (az adományozó nevének kezdőbetűi)

⁵ V[árallyai] U[nitaria] E[cclesia] T[ánnýera]. Istené. 1744. B. M. (az adományozó nevének kezdőbetűi)

*Allodiaturak*⁶

Enlaka felé forduloban Komlóban aliás⁷ Pap kerti nevü helyben Cur. 3. Szena fü, vicinussa⁸ aloll a' Csehetfalvi Határ mas felöl a' Konyha Pataka és a' Falu Gyepüje a' Papé.

Kender helyben Szena fü Cur. 1. vicinussa fellyül Bentzédi Györgj alól Kelemen Józág, a' Papé.

Pal falva felé forduloban Firtosban Medentzés Kutnál Szena fü Cur. 2. Vicinussa egy felöl az Atyhai Erdö, más felöl a' Falu uttya, a' Papé. Veszett Révnél alias Tulsó Vágason, Szena fü Cur. 1. fellyül Bálint Ferrentz, alól Kis Bálint Mihály Kaszálya. a' Papé. Ezen négj darab hely a' Pap bérinek compensatiojára⁹ adattattak volt az Ecclesiatol.

*Az Ecclesianak Taxas*¹⁰ *Szena füvei* ezek:

Kender föld nevü helyben Cur. 1. Erdös likatos hely; ennek taxája den. 18. a' még egészszen ki tisztitatik.

Palfalva fele való forduloban, Firtosban, Földhid tetején Cur. fél,

Vicinussa fellyül a' Falu Erdeje, alóll az Ut.

Véres Földnél Cur. 1. Vicinussa egy felöll az Attyai Erdö, mas felöl Köz.

Andrasi Györgj Kaszáloja.

Nagy Szegben Cur. fél. Vicinussa egj felöl az Gyepü, más felöll az Árok. Ezen utolsó három Szénaságot az Ecclesia zalogositotta a'

Falutól, in et pro Flor[enis] Hung[aricis] 7. ~ hét¹¹ forintokban. Taxája ezen három darabnak flor[enus] 1. den[arii] 20.

A' Temető hely a' Falun kívül Csehetfalva felöl, Taxaja pro hic nunc¹² denarii 34.

Ugyan a' Palfalva felé fordulóba, Aszalvány alatt, egj darab erdös hely, Vicinussa fellyül Alsó Bentzédi Györgj, más felöl Aszalvány Karéjja, harmadik felöl a' Patak. Ezek felett:

Vagjon egj Keresztellő Köny[v] és Keresztelő Pohár.

Vagjon a' Pap. Házába az Asztal mellé tartozó két Pad. (Asztal nints), két Karos Fogas. Két fában rakott üveg ablak. Et haec omnia Consignata occasione S. Visitationis in[trae] fata Eccl[esi]a Unit[aria] Varalyaiensi, celebratae A[nn]o 1773. Die 18va Novembr. 15 per Josephum Simo de Kis Sollymos Jur[at]um] S. Sedis Notarium. m[an]u]p[ro]pria¹³.

*Novae Collationes*¹⁴

Vagyon Enlaka felé Fordulóban fél napi járo Szanto föld, capit. metr. 1^{1/2}, mely vagjon a' Fazakas lábja nevezetü helyben. Ennek betüje a' Thordátfalvára menö ut tul felöl, innet fel a' betüje Keresztut Vápája

⁶ birtokok.

⁷ másképpen

⁸ szomszédja

⁹ kipótlására

¹⁰ adózó (valószínűleg bérbe adott)

¹¹ ~ jelentése azaz

¹² a jelen pillanathban (itt és most)

¹³ És ez minden, ami feljegyeztetett az elől megjelölt Váraljai Unitárius Egyházközségnél az 1773. november 18-án tartott sz. vizitáció alkalmával kissolymosi Simó József vizsgálószerki hités jegyző által, saját kezüleg.

¹⁴ Új adományok

Dombja. Alol Vicinussa Enlaki Vas Daniel felesége után való Szántó földé, fellyül pedig Márton Mihály. Ezt adta F[irtos] Várallyai özvegy Pál Mihályné az Eccl[esian]ak örökkösön, hogj soha senki el ne vehesse, de olly veggel, hogy a' legjen a' Papnak mindenkor Kender földé. Vagyon Keresztelő Könyv és Pohar. Karos Fogas kettő. Asztal mellé való egj Pad. Fában rakott két üveg Ablak.

Conscripta per Josephum Simo de Kis Solymos Jur[at]um Notar[ium] m[anu] p[ropria]¹⁵ Anno D[omini] 1777. F[irtos] Várallyai Sofalvi Judith nevezetű B[e]ts[ü]l[ete]s Leány Istenes indulattyából conferala¹⁶ az Ur Asztalára a' Templomban, egy uj Székelly Szőnyeget. Signata Die. 19. 9^{bris}. 177[7]. per Josep[hum] Simo Solymosi Jur[at]um Notar[ium] m[anu] p[ropria]¹⁷.

Csehétfalva (37—40)

Anno 1773. Die 18va Novembris Visitatio celebratvan¹⁸ az Csehétfalvi Venerabilis Ecclesiában az Ecclesia Bunumai inventaltatnak¹⁹ e' Szerént:

Vagyon egy Kö Templom, igen regi, melly vagyon a' Falun kívül Nap Kelet felől a' Temető hegyen, körülötte deszkabol valo Czinterem. E' mellett egy Harang láb. Vagjon benne két Harang; a' regibbiken az esztendő Szám így vagyon 1481 a' több irás töllünk nem ismerhető.²⁰ A kissebbik Harang minden irás nélkül; öntetett az 1755^{dik} Esztendőben. Láttatik rajta kereken két Lineaban Czifrázás. A' Templom Keritesin Kivül a' Templomot környül vevő mezős helyly mind kereken a' Templomhoz tartozó Jozság, a'mellynek Vicinussai ezek: Nap Kelett felől Kováts Thamás Parlaga; azon innen Titt.²¹ M[é]lt[óság]s Ugron Farkas Uram Parlaga; mellette a' Parochialis vagyis Papi Jozság betüje, mellyis vagyon dél felől. Nap nyugott felől Titt. Ugron Farkas Uram Jozzága. Észak felől Ambrus Gergely Jozzága. E' mellett az Enlaki Árkosi Gyorgj Kaszalója; tovább a' Györfi Andras Kaszaló helylye.

Az Ur Asztalára valo Edenyek s' Egyebek.

Vagyon az Ecclesianak egj, egj, Singes Ladaja, Ebben:

Vagyon egy hoszszutska alol ormos karikaju, s' alol fellyül aranynyas, s' három ember képet a' felső reszin viselő ezüst Pohar, ilyen irással: A.D. 1648. Vintze: Lakatos Gáspár adta. Két On Fedeles Kanna,

¹⁵ Összeírva kissolymosi Simo József hites jegyző által, saját kezűleg.

¹⁶ adományozott

¹⁷ Feljegyezve 1777. november 19. napján solymosi Simo József hites jegyző által, saját kezűleg.

¹⁸ tartatván

¹⁹ javai leltározatnak

²⁰ A nehezen kiolvasható gótikus feliratot Orbán Balázs megfejtette: O rex gl[oria] e veni cum pace anno dom[in]i 1481. (O, dicsőség királya, jöjj békével, az Ur 1481. esztendejében.) Vö. *A Székelyföld leírása*. I. kötet. Pest, 1868. 113. l. Lásd még Ion I. Russu: *Un raport epigrafic de la Mihăileni (Odorhei)*. In: *Kelemen Lajos emlékkönyv*. Kolozsvár, 1957. 532—541.

²¹ Titt[ulatus] — címzett; urak neve előtt, többnyire valamennyi cím felsorolását helyettesíti.

edgjik capit Cup. 1. a' masikis vagjon fél Kupás. Egy On Tangyer.
 Egy Gyöngj házas nyelü Kés.
 Vagjon egj Praedicallo Szekre valo len Abrosz mesterségesen szöve.
 Ugjan ahoz hasonló az Eneklö Szekre való más. Egy, asztalra való gyólts
 Abrosz. Egy gjólts fekete selymes ruha; egy egész selyem ruha.
 Eneklö Szekre való gyólts Kendö. Egy Kender veres fejtös Kendö.
 Egy kék selyemmel irás után varrott gyólts ruha. Kenderből szött
 veres fejtös ruha vagj Kendö. Egj Pulpitusra való gyólts Kendö.
 Egy fekete selyemmel irás után varrott gyólts ruha.
 Ezek közül a' Pulpitusra való egy Gyólts Kendöt és az utoszor nevezett
 fekete selyemmel varrot ruhát, Istenes indulattjából, a' Szent Visi-
 tatio előtt adá a' Csehetfalvi Sz. Ecclesia, a' tüz által minden Szent
 Edényeitől meg fosztatott Medeseri Sz. Ecclesia[na]k.
 Vagyon a' Praedicallo Széken két sing zVöld Poszto, négy Leányok vet-
 ték. Eneklö Széken vagjon egj kis Székely Szönyeg. Az Ur asztalán
 vagyon egj kis Székely Szönyeg és egj vászon abroszotska. Egy fél
 singes Alamisnás Láda.

Allodiaturak

Ketset felé forduló Határban Hoszszu Szena fü nevü helljben, vagjon
 a' Papnak két buglyára való Szena füve, vicinussa aloll az Ambrus
 Samuel Kerti, fellyül a' Templom oldal ároka.
 Szilvaba a' Megyének vagyon egj három vékás földé. Vicinussa fellyül
 Kovats Samuel földé, alóll Kovats Thamás földé.
 Rét Lábba a' Megyének három véka fereje, vicinussa fellyül Nagjobb
 Szabó István, alóll Kálmány Papé.
 Csengő Almában a' Papnak, capit Cub. 3. Vicinussa alóll Ambrus Sá-
 muel, fellyül Czipelüs János.
 Ülüdben a' Papnak, capit metr. 6. vicinussa fellyül Ambrus Miklós
 földé; alól Ambrus István. Erre betüvel jó egj Cap[it] metr. 4. Vi-
 ci[nussa] alóll Ambrus Miklós földé. Ez is a' Papé.
 Vagjon Bakonyára menő betuvel egj darab Kaszáló hely, két felöll meg-
 vagjon határozva; ez is a' Papé.
 Vagyon Simon Orotvánnyában egj Pallag, Vicinussa belöl Falu földé,
 fellyül Kalmány. Papé.
 Vagjon a' Csere alatt a' Papnak egj földé Capit metr. 10. Vicinussa fellyül
 az Ország uttya, alól Balás János.
 Vagjon Föben a' Megyének egj földé, capit metr. 9. Vicinussa fellyül
 Balás János, alól Szabó István. Patak között capit metr. 4. Vicinussi
 Albert István s' Elekes István.
Martonos felé fordulo Határban Tsipörkesen testalt²² Nagj Szabó István
 a' Megjenek egj Pallagot, vicinussa fellyül Albert András, belöl a'
 Falu uttya, negy vékás.
 Vagyon három Fa mezején egj Pallag, circiter²³ cub. 1. metr[i] 1. vici-
 nussa alóll Ambrus Istvan és Gothard András földé, fellyül Küssebb
 Szabó István földé, a' Papé.
 Vagyon három fa mezején egj ki járó, vicinussa fellyül az Albert fiak,
 az ut ezen jár; a' Papé.

²² örökbe hagyott

²³ körülbelül

Vagyon a' Megjenek Patt Hegyben egj földé, capit metr. 10. Vicinussa fellyül Kováts Thamás, alól Balás János.

Vagyon a' Szilfánál a' Papnak Cubulor[um] 3. Viciniussa fellyül Kováts Thamás alóll Ambrus István földé.

Székre járóban egj Kus Szena fü a' Papé, Vicinussa fellyül Ambrus Gergely földé.

A' Rétben a' Falu engedett egj Szekér Szenára való helyet Gyepü tinalasert a' Papnak.

A[nn]o 1763. Adott a' Megyének Ambrus Miklos Három fa mezejében, vic[inussa] kívül Nagy Szabó István földé, belől az Albert Istvan földé; mikepp vagjon advan, az arrol való Contractus, a' Megje ládájában, meg mutattya.

Anno 1763. Testalt Albert András a' Megyének Két darab földeket, Edg-jik vagjon Csikánban, capit. metr. 2. ennek vicinussa küjjel Nagj Szabó István földé, belől Isák Mihályne Szena füve. A' másik föld vagjon Szalom hágojában; vicinussa alól Gothard Peter Szantó földé, fellyül Miklos Márton földé. Testaltá pedig ezeket olly Conditioval²⁴, hogj, a' kik valaha kezekhez akarnák venni tegjenek le a' Megjének flo[renos] h[ungracius] 4. a' mint az arrol való Contractus a' Megje Ládájában megmutattya.

Vagyon egj darab Zallogos földé a' Megjenek Somos Hágojában vic[inussa] alól Ambrus Gergely, Ambrus István és Kálmán János Szena fűvök; fellyül Szabó András. Ezt mikeppen adta N. Szabó Istvan, ki tetzik az arrol való Contractusból, mellyis van a' Megje Ládájában.

Vagyon Két darab föld a' Megjéjé, edgjik vagyon a' Martonos felé való Hatarban, Somos Berezire jár veggel. Vic[inussa] fellyül Isák József, belől T. Palfi Dienes Uram. A' másik vagjon Három fa mezeje allyában. Ezeket mikeppen adta Szabó András, extal²⁵ arrolis a' Ladában Contractus.

Vagjon a' Papság Házában egj Asztal, a' mellé való két pad. Két Fogas, mellynek edjikét vette Szabó Andrasne asz[szony]. Harom faba rakott üveg ablak. Egj Tálás.

Notandum:²⁶ A' Templom Körül valo mező Szabadságában adatik a' Papnak, hogj bé keritse, s' hasznát vegye. Signata per Josephum Simo de Kis Solymos.

Juratum Notarium m[anu] prop[ria] A[nn]o et Die Supra Notatis.²⁷

Szent Mihállj (47—52)

Anno 1773. Die 19na Novembris Visitatio celebraltatván a' Sz. Mihallyi Venerabilis Ecclesiában, az Ecclesianak Mobile s' Immobile Bonumai²⁸ talaltattanak a' következ' rend Sz[e]r[i]nt.

Vagyon egy Kö Templom, regi, de sokszori Revolutiok által lett ruinaiból reparalta²⁹ s' tökeletes szépségire vitte az Unitaria Ecclesia sok rá tett költsegivel. Vagyon körülette ollyan Czinterem, melly egy reszre

²⁴ feltétellel

²⁵ létezik

²⁶ megjegyzendő

²⁷ A felül jegyzett évben és napon.

²⁸ ingó és ingatlan javai

²⁹ forradalmak (itt: háborúk) által lett romjaiból helyreállította.

- szép ujjanon epitetett Kö Czinterem; egy részre deszkabol épült fogatkozás nélkül való jó és ujj fedellel. Ezen
- Templomnak vegiben vagyon egj igen magos szép Kö Torony, épült a' Trajanus Emperor idejebe, a' mint a' most rajta lattzó regi Olasz vagj Deak betük megmutattják.³⁰ Ebben
- Vagyon két Harang; mellyeknek a' Nagyobbikán (:melly is igen nagj és szép Harang:) semmi irás nintsen, hanem különb különb fele viragokkal s' Képekkel meg van czifrázva. A küszebiken vagyon illyen irás: *Opera Unitariorum fusa est. Sz. Mihally et(?) Bentzéd, Kobátfalva, Kadáts. Anno Dni. 1711.*³¹
- Vagjon a' Praedicalló Széken egj Karton, Nehai T[ekintete]s Sandor Györgj Uram Özvedje ajándekozta. Azon fellyül vagyon három Sing Hatvanos(!) zöld Posztból csinált boriték, mellynek körülötte vagyon Krepines zöld sellyem Rojt; M[é]lt[óság]s Ugron Pálné, M[é]lt[óság]s Siménfalvi Kristina Aszsz[ony] collatuma.³² A' Pulpituson két Kendő; az alsó tiszta fejtő; a' felső' elegyes színü sellyemmel virágoson varrott; erről alább is van szó.

Az Ur Asztalára való Apertinentiak³³

- Melleyek az 1760^{dik} Esztendőben, Karatson Havanak 16^{dik} Napján celebrált Generalis visitatiokor recenseáltattak³⁴ e' szerént:
- Egy lábas, fedeles, arannyas ezüst Pohár, mellyet vett az Ecclesia. 1760^{an} flor[enos] 40. Más Küszeb lábás ezüst Pohár, nemelley resziben arannyas. Egy ejteles On Kanna. Egy fél ejteles On Kanna Keresztelesre való. Egy on Tángyér. Egy gyólts Abrosz, Koczkás retze kötéses és rojtos. Egy vastag sáhos Abrosz. Egy gyólts Kendő Kötéssel rojtos a' vége. Két kendő a' Pulpituson, edgyik zöld és veres sellyemmel elegyessen varrott; Más egy fejtőes varrásu paraszt Kendő. Szkofiummal varrott Keszkenő. Egy dufla Szönyeg. Egy Székely festékes a' Praedicalló Szék háta megett a' Köfalon. Egy veress fejtővel borozdason Szőtt gyapotas Abrosz. Ezek közül az utolszor fel jedzett veres fejtővel borozdason szőtt gyapotas Abroszt Istenes indulattyából conferála a Sz. Visitatio előtt a' Sz. Ecclesia, a' tűz által meg romlott Medeseri Ecclesiának. Vagyon egy ujj On Tángjér' mellyet szánt volt adni néhai Tiszt[ele]ts Sandor Györgj Uram; de ő K[e]g[e]lme meg halván, elmaradott Özvedgye T[iszte]letes Lőrintzi Anna aszszony megadta.
- Vagjon még egy kitsin On Tángyér, mellyet a' M[é]lt[óság]s Ugron Pálné Iffiu Aszszony M[é]lt[óság]s Siménfalvi Kriska Aszszony conferalt, a' végre, hogj a' Betegeknek Uri Sz. Vatsora az Házaknál arrol adattassék.

³⁰ A római feliratok és olvasatuk megtalálhatók Orbán Baláznál (*l.m.* I. köt. 107. l.)

³¹ Az unitáriusok fáradozásából öntetve. Szt. Mihály és Bencéd, Kobátfalva, Kadáts. Az Urnak 1711. esztendejében.

³² adománya

³³ tartozékok

³⁴ számba vétettek

Az Allodiaturak e Sz[e]r[é]nt következnek

A' Sz[ent] Mihallyi Demeterfalva felé forduló Határban, Üleméres nevű Hellyben, a' Füzeken fellyül, két napi járás, Vicinussa alol a' Mesterség hazához tartozandó föld széle, fellyül Osvath Sigmond.

A' Kobatfalvi Hatarban, Kadáts felé fordulóban az Ország uttya mellett metr. 6. Vicinussa alóll az Ország uttya, fellyül Kis Faludi Marton Szantó földé.

Csoszó nevű helyben metr. 10. Vic[inussa] egy felől a' Kadátsi Határ Szély más felől a' földek lábjai, mely földet adott volt Veress András.

Hosszu Mező Hellyben metr. 6. Vic[inussa] egy felől Pap Ferentz, más felől Kerestély Sigmond földé. Ezek mind az Ecclesiájé.

Papság Házához tartozó Szántó földek. Sz[ent]Mihallyi Felső Határban.

A Fel Hagoban metr. 7. Vicinussa fellyül Kovats András, alol Balas Ferentz, Ugron Pál Ur Jobbágja földé.

Bába Völgyibe metr. 7. Vicinussa alóll Sára Andras Ugron Pál Ur jobbágja földé; fellyül Vésztí Janos Ugron Farkas Ur Jobbágja földé.

Mengetz alatt metr. 4. Vicinussa mind két felől Jakab familia földé.

Szöllő Oldalban metr. 2. Vicinussa fellyül Kozák Janos földé, alóll Varga Ferentz kaszáló helye.

Az also Határban szantó földek Pap részire

Templom Hágójában az Árok mellett metr. 3. Vicinussa fellyül Sára András földé, alóll Jakabék földé.

Az Üleméresen metr. 6. Vicinussa fellyül T[e]k[i]nt[etes] Ugron András Ur, alol ugjan oda való Jobbagj föld, mellyel a' Szóts bír.

Fuastó Lokában metr. 4. Vicinussa fellyül az Udvari Szena füvek, alóll Jakabék földök. Ez most Szena fü.

Az Eger mellett metr. 4. Vicinussa fellyül Ugron Urak földé, alóll Tarttsafalvi Uramek Jobbagjok földök.

Három Almánál metr. 7. Vicinussa fellyül Tövisses borozda, alól Vészki Janos Ugron Urak Jobbagyok földé.

Az Üleméresen a' Füzeken fellyül metr. 7. belől az Ország uttya, fellyül az Ecclesia földé. Notandum 1mo: Ezen földből három vekanyi a' Mesterség földé féle; belől a' Papságé féle. 2do: Mind a' Papságé, mind pediglen ahoz Cserében jöven által a' Mesteré, küllyel hozzá vagjon szantva az Ecclesiájé, jöllehet az Ecclesiaé erga Deciman.³⁵ Az erről való Cserét lásd az Ecclesia Könyviben.

Papság Szenafüvei

Felső Hatarban. Mengetz felett Curr. 4. Vicinussa fellyül Tarttsafalvi Uramek egj darabig fel, egj darabig pedig Varga Mihály Ugron Ur Jobbagja földé; alóll Ugron Ferentz Uré egy darabig, azon tul Tarttsafalvi Joseff és Jakabék Szena füve.

Szena füvek az Alsó forduloban ezek.

Fuvastóban a Tó mellett Curr. 1. Vicinussa egy felől a' Tó más (felöl) a' Fuvastó mellett járó földek mellyékei.

³⁵ tized gyanánt

Ugjan alabb jó darab, vicinussa fellyel Ugron Ferentz Ur Szenafüve, alól a' Demeterfalvi Szantó földek betüi.

A' Mester Hazához való appertinentiak.

Az *Alsó Határban*. A Ház mellett metr. 4. vicinussa egy felöl az Ország uttya, más felöl Tartsafalvi Uramék földök.

A' Füzeknél egy kisded föld, vicinussa egy felöl az Ecclesia, mas felöl Tartsafalvi Mihály Posteritassi³⁶ földök. Notandum: Erről vagjon emlékezett fellyebb a' Papság földei között, el cseréléséről.

Fuvastó felett metr. 6. vicinussa fellyel Balás Ferentz, aloll a' Fuvastó régi Gyepüje.

Pap reve mellett fél vékas, vicinussa fellyül a' Papság földé, alóll Nagy Ugron Thamas Uram földé, a' betüjiben Jakabék földgök ütközik, és így a' vizig a' Papeval edjütt bé megjen.

Nagy Orotvanyban, metr. 6. Vicinussa kívül Varga Pál földé féle, alóll Varga Thamas földé féle.

Szena füvek.

Fuvastóban Curr. 2. Vicinussa küjjel Nagj Ugron Ferentz Uram Széna füve, belöl Kozmájéké.

A' *felső Hatarban*. Mengetz alatt, metr. 4. Vicinussa küjjel Szász Györgj aloll a' Tartsafalvi Uramék Jobbagyi földök.

Gada mellett metr. 6. Vicinussa a' Gada vize.

A fel hágóban metr. 2. Vicinussa küjjel Antal Miklos földé féle, alóll a' Miklos András földé féle.

A[nn]o 1773. A' Papság Házánál vadnak Hazi Portekák ezek: karos Fogasok vas szegekkel felszegezve. Ugjan egj Karotlan Fogas vas szegekkel fel szegezve. Két bérlett Hoszszu Padok. Két üveg Ablak fába rakott. A' Tanuló Hazon ismét üveg ablak Kettő fába rakva. Vagyon egy rossz Asztalis ladajaval edjüt.

A' Mesterség Házában egj Asztal; egj gjalog Pad, két fába rakott üveg ablak, két fogas.

Vadnak a' három Filialis Ecclesiakba, ugmint Kobatfalvan, Alsó Felső Bentzedben három Harangok.

Conscripta per Josephum de Kis Solymos Jur[at]um] S. Sedis
Notar[ium] m[anu] p[ro]p[ri]a

Anno 1776. Tekintetes Miklos Kata Aszszony T[ekintetes] N[agy]Ajtai Donath Ferentz Uram kedves Házastársa, conferalt a' Sz. Mihály Templomban valo Ur Asztalára az Unitaria Ecclesia számára, egj egész sellyem igen nagy Ruhát, olyan Lang Szinüt, melly Karmasin szin sellyem virágokkal elegyes, körül belöl a' szelleyei fejer sellyem virágokkal jó szelleyesen szöve; kívül körülvagyon varrva rája egj elő araszni szelleyességü csipkés ezüst Kötés. A közepin vagyon három rend Karika ezüst fonallal valo sinorozásu; Mellyek közül a' külső karikában ezüst fonallal vagjon varva illyen iras: *T[ekintetes] Donáth Ferentzné. T[ekintetes] Miklos Kata Aszszony adta.*

A masodik Karikában ugjan ezüst fonallal varva: *A Sz. Mihályi Unitaria Ecclesianak. 1776.*

A[nn]o 1777. Die 20ma Novembris, Demeterfalvi Osvath Sigmund Uram

³⁶ utódai

és Felesége Kerestally Borbára Aszszony, Istenes indulatjokból tsináltattanak egy két ejteles, két szegeletű, srofos Karikas fedelű Ön Kannat a' Sz. Mihallyi Unitaria Ecclesianak az Ur Asztalára, az Uri Sz. Vatsorához, melly Kanná[na]k edgjik oldalán vagjon illyen irás: *Osvát Sigmond és Kerestally Borbara készítette a' Szent Mihallyi Unitaria Ecclesianak. 1777.*

Ismet: Az Sz. Mihallyi Unitaria Ecclesiában, az Ur Asztalára való két ezüst Poharoknak lévén hasadás mián való meghibázások, Kobát-falvi Kerestaly Sigmondne Demeter Judith Aszszony és Nagj Janosne Csiszár Judith Aszszony ö Kegyelme, Istenes Kegyes indulattjokból, magok tulajdon költségekkel meg ujitattak s' tsináltattak; s' ugjan ö Kegyelme hasonlóképpen maguk költségekkel tsináltattanak egy hat lotni ezüst Tángyért, ugjan a' megírt Unitaria Ecclesia Számára az Ur Asztalára mellyen vagjon illyen iras az alsó reszin:

Sz. Mihallyi Unitaria Ecclesiája. 1777.

Signata A[nn]o 1777. Die 20ma Novembr[is] 1777. per Joseph[um] Simo Solym[osi] Jur[atum] Notar[ium] m[anu] p[ro]p[ri]a.

Nagy Kadáts (59—62.)

Vagyon egy Fa Templom, körülötte deszka Czinterem. Ebben a Czinteremben egj ágason vagyon egy középszerű nagyságu Harang. Öntetett az Unitaria Ecclesia Költségivel, ez az Irás vagyon rajta: 1681. Vagyon kis Kadatsi Filialis Ecclesiábanis³⁷, az Ecclesia helyyin, egj kis Harang ágason.

Az Ur Asztalára való Edények

Vagyon egj hat Szegü arannyas Pohár lábas, mellynek a' Közepiben vagyon egy Medve, tömlő Sip a szájában, mellyet adott az Unitaria Ecclesianak egj Kegyes Ferfi egy Aszszonnyal edjütt, mellyet adtak olyan formálag, hogj ha valaha ezen Ecclesia el fogyna, az Esperest Kezéhez vegje, és az hová kívántatik Szent Munkára fordítsa. Vagj ha találna Hütünkért való üldözés lenni, és találkoznék ebben az Ecclesiában ha tsak edgyis, a' ki készebb lenne számkivetésre menni, mint sem Vallását el hadni, az az ember vegje Kezéhez és költse szükségére.

Vagyon egj ejteles Ön Kanna, egj On tángyer; egj fertalyos Keresztelő ön Pohár. Vagyon egj kékkal varrott gjapottas Abrosz. Egj gjólts. Vagyon egj Hat Mariasos sellyem Ruha zöld. Körül fejerrel virágos belé szöve, az Ur asztalára való. Az Ur Asztalán egj tarka Szönyeg, melly mindenkor ott áll. Vagjon egj gjólts Keszkenő, a' négy Szegeletin van varva: *Isák Annok, Benedek Susanna.*

Allodiatuak im ezek.

Az Erdő felé forduló Határban: A' Málon vagjon a' Papnak egy föld, metr. 7. fellyül Vicinussa a' Falu mezeje, aloll az Ország uttya. Vagyon ismet a' Papnak az Orotásban metr. 4. mellynek fellyül vicinussa Simén Thamás föld, alól Csenkér Györgj föld. Alább egy darabb ugjan a' Pape, metr. 3. mellynek aloll vicinussa Mátéfi Sigmondne föld, fellyül Simén Thamásé,

³⁷ leányegyházközségben is

- Szered nevü helylyben egj darab az Ecclesiáé, metr. 10. fellyül vicinussa Varga István földé alóll Marosi Mihályé. Ezt váltotta meg Lázár István az Ecclesia penzivel, flor[enus] 10. magának ös földé lévén; ilyen Conditio alatt, hogy ha ő Kegjelme ki nem váltja mig él a' Megyétől, azután Soha Senki ki ne válthassa, ha tsak az Ecclesia eladni nem akarja. Mellyről az Ecclesia Könyviben attestal³⁸ az akkori N. Kadatsi Pap Tiszt[elete]s Sárdi István Uram, de a Contractus is meg van rolla az Eccla Ladajaban.
- Három Cserefánál a' Papé metr. 7 ennek vicinussa aloll Intzefi föld, fellyül Kelemen András földé.
- Szeredbe a' Patakon tul a' Papé, aloll a Patak mellett vicinussa Fazakas András, fellyül Benedek Daniel.
- Veress Mart alattis egy kis Szena fü a' Papé, aloll vicinussa a' Patak, fellyül Bartalis András földé.
- Tot Csereje nevü helylyben nagj buglyara való Szena fü, a' Papé, vicinussa egy felöl Tiszt[elete]s Sárdi István Uram földé, mas felöl a' Balasi Andrásé vegin a' Falu uttya.
- Küs Hegyben vagjon a' Papnak egj földé, mellynek fellyül Vicinussa Máthéfi Sigmondné Aszszonyom, alóll Bartalis Joseff.
- Ugyan ott alabb ismet vagjon a' Papnak, mellynek vicinussa fellyül Intzefi Sigmond földé, aloll Máthéfi Sigmondné és Lázár István földök; capit metr. 10.
- Alba fele forduló Határban.* A' Papnak vagjon a' Tövisben egy Tiz vékás földé, mellynek vegin a' vicinus Isák Péter és Balás András földök körül a' Falu földé.
- Vagjon a' Papnak az Akasztó fánál egj Kilencz vékás földé, a' vegiben vagjon az Ecclesianak is egj hat vékas, mellynek vicinussa fellyül Balási András földé, alóll Intzefi Sigmond, Marosi Ferentz és Nemes fiak földök.
- A' Sás hidgjánál vagjon a' Papnak, metr. 6. mellynek aloll vicinussa az Ország uttya, fellyül Balási András földgje.
- Szeles Nád bétüjin a Papé, metr. 3. mellynek vicinussa aloll Bartalis András földé, fellyül Marosi Istváné. Ezen közlebb irt két darab földet adta Néhai Intzefi Györgjné Gáspárfi Mária Aszszony, 14 forintokban, mivel annyiban voltak zálogban; és ha ki váltyák ezen 14. forintokat tegyék az Ecclesia Ládájába.
- Héjjaszoly tetején a' Papé metr 4. mellynek vicinussa alóll Intzefi Sigmond földé, fellyül Tiszt[e]l[e]t[e]s Sárdi István Uramé.
- Szena fü egj esztendőben a' Felső Tövis A' Kitsin utig' mas esztendőben az alsó Tövis. Falu adományá.
- Vagjon a' Papság házában egj hitván Asztal, a' mellett Két Pad, egjike ladás. Két Karos Fogas. Egy Pohar Szék.

Notandum. Mikor ez a' Nagj Kadatsi, a' Sz. Mihallyi es Tartsafalvi Ecclesiaktól el szakadt, ígérték a' Papnak, a' M[é]l[t]ó[s]s[ágos] Status Personalissai³⁹ előtt, ugjmint T[e]k[i]nt[e]t[e]s Gagji Pálffi Mihally Uram, mint Fő Curator és Kobatfalvi Miklos Györgj Uramék előtt, és akkori T[i]sz[t]e]l[e]t[e]s esperest Thorotzkai András Uram előtt,

³⁸ Bizonyoságot tesz

³⁹ egyház(központi) tisztviselői

hogy minden ember a' kinek 16 Kalongja buzája leszen ad három Kalongja buzát, es három Kalongja zabot; Harangozó Kévét öt kéve Buzát; a' mint magának szánt, ugy minden esztendőben szántson a' Papnak egj nap, a' mikor a' Pap kivannya, akár Tavasszal, akár nyarláskor, akár forgatáskor egy egy szekér fát. Ezekről azi Ecclesiában levő minden emberek Személy Sz[e]r[i]nt, mind a' Kis Kadátsiak, mind a' Nagy Kadátsiak kezét adának, in Anno 1718. 17. Februarii.

Conscripta tempore Visitationis A[nn]o. 1773. Die 20ma Novembris in Eccl[esi]a N. Kadátsiensi celebratae per Josephum Simo de Kis Solymos Juratum S. Sedis Notarium M[anu] p[ro]p[ri]a.

A[nn]o Domini 1777. A. N. Kadatsi Unitarius Iffiu legények, magok buzgó indulattjokból, meg rován magokot Nyoltz Mariasokig, tsinaltattak az Unitarium Templomban egj Pulpitust, vagy Eneklő Széket.

Ugjan ezen esztendőben, ezen N: Kadatsi Unitaria Kegjes Aszszonyok, vettenek az Eneklő Székre Kettős Veres Sellyem ruhát; a' Praedicalló Szék borítására három Sing zöld posztot sarga szegekkel a' le szegezésre, melly két rendbéli Collatum áll Hat Magjar Forintokban.

Ismét: Ezen Ecclesiabeli Iffiu Leányok, Istenes indulattjokból vettenek a' Pap Széke borítására egj tarka Kartont, flor[onus] 1. den[arij] 24. Signata A[nn]o 1777. Die 21ma Novembris 15 per Josephum Simo Solymosi Jur[at]um Notar[ium] m[anu] p[ro]p[ri]a.

A[nn]o 1783. Die 5^a Decembris. Sz. Visitatio alkalmatosságával mutatták elő egy Kis Ezüst Tangjer; mellyet Istenes jó indulattjából hagyott és legált a' N. Kadatsi Unitaria Ecclesianak az Ur Asztalára Nehai Tit. Miklos Kata, Donath Ferentzné Aszszony. Vagjon illyen iras a' fenekin: *Miklos Kata. N. Ajtai Donát Ferentz. A[nn]o 1782.* Legyen Isten előtt Kedves Aldozat.

Tartsafalva. (68—74.)

Anno 1773. Die 20ma Novembris Visitatio celebratván a' Tartsafalvi Venerabilis Ecclesiában. Az Ecclesia mindenfele Bonumai e' sz[e]r[é]nt következnek:

Vagyon egy regi Kő Templom; az Arcussan⁴⁰, az Ajtó bé menetelin jobb felé nézve, vagjon esztendő szám illyen forma betűkkel: 1518. Kő Czinterem körülötte, mellynek külső oldalán az Ajtó mellett közel Nap Kelet felől egy kövön vagjon illyen irás nagy betűkkel: A.D: R T M. 1686.⁴¹ Ezen Czinteremben vagjon egj Fa Harangláb, mellyben vagyon két Harang. Edgyik igen szép nagj Harang regi, semmi irás nints rajta. A' Kissebbik renovaltatott in Anno 1765. vagjon illyen irás rajta:

Eccl[esi]ae Unit[ariae] renov[ari] cur[avit] Sp[ectabilis] D[ominus] Dio[nisius] Pálfi, A[nn]o MDCCLXV.⁴²

⁴⁰ boltiven

⁴¹ Anno Domini 1686. Reverendus T. M. (Az Ur 1686. esztendejében. T. M. tiszteletes ur.)

⁴² Az unitárius egyházközségnek megújította tekintetes Pálfi Dénes úr az 1765. esztendőben.

Az Ur Asztalára való Edenyek.

Vagyon egy magas szelleyes Szádu, közepin, fenekin ezüst drottal abrontos és azon helyeken csipkes, száda alatt viragos, alól fellyül s' közepin arannyas, mint egj három fertály capatitassu ezüst Pohár; mellyen vagjon ilyen iras: PAL. ANDR. MEG ARANYAZTATTA 1654.

Vagyon egy ejteles On Kanna fedeles. Egy küsdég ezüst Tangjer, ilyen irással a' felső felin: 1696. *Tartsafalvi Nagj Palffi Ferentz csináltatta az Isten Asztalára.* Vagyon egy fekete ónból való rongyos ón Tángyér.

Vagjon egy Patyolat, kék, veres, fejer sellyemmel virágosan Török varrással egeszszem meg varrott Abrosz. Egy, Takats szötte viragos, rojtos len gyólts Abrosz. Két gyólts Kendő, edjik fejer kötéses, a' más fejer Csipkes. Egj veres fejtövel abrontoson öltögetett len Kendő. Vagjon a' Templomban a' Praedikalló Székre terítve negjedfél sing kétszer ványolt zöld Posztó, rajta edjik szellyin a' posztó szélly; vég posztó vólt, mert edjik veginis rajta a' posztó vég rojtostól. Az Ur Asztalán vagjon egj kotzkas szövesü len Abrosz, vadnak veres fejtövel ilyen betük rá varrva: A. P. ANNO 1701. CONTULIT ECCLESIAE.⁴³ A' Pulpituson van egy Kender Kendő, kék, veress fejtövel elegendesen varrott viragos himü; Vadnak veres fejtövel varrott ilyen betük rá varrva: ACZEL BORKA edjik végin; a' más végin ezek: A TEMPLOM SZAMARA ADTA. Vagyon egy Lang színü viragos, a' vége kékes viragos egesz sellyem Ruha, mellyet Istenes buzgóságabol conferált T[e]ki[ntetes] Pállfi Dienesné T[e]ki[ntetes] Bakó Anna Aszszony.

Vagyon a' Pulpituson egy ujj Gradual, az utolszor ki nyomtatott jobbítás sz[e]r[ri]nt; iratta T[e]ki[ntetes] Pállfi Dienesné T[e]ki[ntetes] Bakó Anna Aszszony.

Vagjon az Ur Asztalára való egj paraszt kés hüvellyestöl.

Vadnak ezen Ecclesianak tizenharom darab Levelei; mellyek ilyen Következő Seriesse⁴⁴ vadnak.

1mo: Csehétfalvának s' Tartsafalvának Koronddal való Compositioja, de Anno 1681. 27. Febr[uar]ii].

2do: ezen Compositionak violatiojarol való Certificatoria es Executionalis⁴⁵ Korond ellen. De A[nn]o 1681. Fejedelem Petséte alatt.

3to: Atyhának Sofalvával való Contractussa Havasok irant, de A[nn]o 1667. mellyben vicinussnak iratik a' Csehétfalvi és Tarcsafalvi Havas.

4to: Két Compulsorium Mandatum⁴⁶ Apafi Mihaly Petsettje alol költ de A[nn]o 1681. e 1682.

5to: Certificatorol való Testimonialis⁴⁷ Korond ellen, de A[nn]o 1681.

6to: Havasban lett Zaloglasrol való Testimonium in A[nn]o 1679.

7mo: Admonitor[i]a de Anno 1681, hogy a' Korondiakkal acquiescallyanak a' Compositioval.⁴⁸

⁴³ A. P. 1701-ben adta az egyházközségnek.

⁴⁴ sorrendben

⁴⁵ ezen egyezségnek megsértéséről való bizonylat és a végrehajtási (parancs)

⁴⁶ vállalat elrendelő parancs

⁴⁷ idézésről való bizonylat

⁴⁸ megintő levél az 1681. ősztenéből, hogy a korondiakkal pereskedjenek a szerződést illetően.

- 8vo: Certifica[ti]orol való Testimonialis, de A[nn]o 1681.
 9mo: Arról való Testimonialis, mikor az Attyhaiak turbaltak a' Csehét-falvi és Tartsafalvi Inquisitorokat⁴⁹ a' Havas mezőben. 1681.
 10mo: De Anno 1751 Költ Csere levél Donath Ferentzné Miklosi Kata Aszsz[ony] és a' Tartsafalvi Ecclesia között egj darab Szantó földre.
 11mo: De A[nn]o 1767. Költ Cserelevél egj Szántó föld iránt, Tartsafalvi T[e]ki[ntetes] Pallfi Dienes es az Ecclesia között.
 Ezekon kívül vadnak még valami regi Inquisitoriak az Ecclesia reszire, mellyek által adattatnak Procurator⁵⁰ T[e]ki[ntetes] Simenfalvi János Urnak, de még az Ecclesia kezéhez nem jöttek.
 Vagyon a' Papság Házában egj nagj vastag negj szegü Asztal, melleje egj Pad. Két Karos Fogas.

Allodaiaturák.

Szent Mihály felé forduloban. A Lokon a Pap[na]k vagyon egy darab földre metr. 9. Vicinussa délről iffiabb Palffi István Uram, eszakrol T[ek]inte[tes] Palffi Dienes Uram.

Hegj megett az Ecclesiaé metr. $3\frac{1}{2}$ vicinussa delről felig Karda Andras,

felin tul Palfi Ferentz Uram, eszakrol T[ek]intetes] Palffi Györgj. Erre a felső vegire járo az Ecclesiaé metr. 10. Vicinussa delről Bentzedi Istvan, eszakrol T[ek]intetes] Palffi Dienes Uram.

Ujj Osztás nevü helyben, az Ecclesiaé metr. 4. Vicinussa delről a Péter-Falvi Palffi Fiak, eszakrol Bentzedi István.

Más ugyan ezen Uj Osztás nevü helyben az Ecclesiaé metr. 3. Vicinussa delről iffiabb Palfi István Uram, eszakrol Palffi György.

A berek alatt az Ecclesiaé metr. 4. Vicinussa Nap Keletről iffiabb Palffi István Uram, napnyugotrol a Péterlaki Palfi fiak.

Berek Bertzire járó Közep Lábban az Ecc[lesi]ae metr. $2\frac{1}{2}$ Vicinussa

Napkeletről Iffiab Palffi Istvan Uram, Nap nyugotról alsó Bentzedi nehaj Pap Mihaly Posteritassi:

Ugyan ezen Közép Ágbban az Ecclesiae metr. 4. nap nyugotrol vicinussa Bentzedi Gergelly, nap keletről üdösb Palffi István Uram.

Ugyan azon Lábban az Ecclae metr. $2\frac{1}{2}$ mind ket felől vicinussai a Peterlaki Palffi Fiak.

Ismet azon lábban az Ecclae metr. 4. nap keletről vicinussa Palffi Ferentz Ur, nap nyugotrol egy darabig Karda Andras, egy darabig Gothard Mihály.

Bükös Udu nevü helyben az Ecclesiaé, metr. 2. vicinussa fellyül Gergely Janos földre féle, állól üdösb Palffi Mihaly, ennek fele Kaszáló hely.

Szellyes Pallag Hagojaban az Eccl[esi]ae metr. 4. Vicinussa Nap Keletről Serestély András, Nap Nyugotrol Kupás Mihály.

A Szöllő allyában az Eccl[esi]ae metr. 3. vicinussa fellyül T. Palffi Dienes Uram, alól betüvel rá járó Szantó foldek.

⁴⁹ vallató biztos

⁵⁰ ügyvéd

Csepnyére Hágoba az Ecclesiájé metr. 3. Vicinussa egy felől Tot Mihaly mas felől Zetelaki Pallffi Fiak, ennek vegibe egy kis Kaszáló.

A Két ut között az Ecclesiaé metr. $3\frac{1}{2}$ Vicinussa fellyül Lázár András, alól Karda János.

A Rétben az Ecclesiájé metr. 10. Vicinussa mind két felől Serestely János.

Ugyan a Rétben a Mesterség földje metr. 4. Vicinussa fellyül Serestely Janos. alóll az Ország uttya.

Kaszáló Hellyek.

A Csehétfalvi ut mellett az Ecclae Curr. 3. Vicinussa fellyül a Pálffi Fiak helyek, alól a Falu uttya. Ezt a Pap birja erga Taxam f.h.l.d.⁵¹

A Rétben a Papé Curr. 1. vicinussa egy felől a Vetés Kert folyása más felől iffiabb Pálfi István Uram.

Tó nevű helyben A Sz. Mihallyi ösveny mellett, Curr. 2. a Papé, Vicinussa Napkeletről Palfi Sigmond Ur kaszaloja, nap Nyugotrol iffiab Palfi Istvan Uram, eszakrol T. Palfi Dienes Ur, delről a Falu uttya.

Thordatfalva felé Fordulóban.

Hejjasoly Hágójaban Papé metr. 7. Vicinussa nap Keletről a Simo Janos földé, napnyugotrol T[ekintetes] Palfi Dienes Uram.

Tó hely Pataka mellett a Mesteré metr. 4. Vicinussa fellyül Simo János, alóll a Patak.

Iván nevű helyben az Ecclesiájé metr. $3\frac{1}{2}$ Vicinussa fellyül Bentzedi

Gergelly. alóll Palfi Ferentz Ur. ennek nap kelet felől való vegibe vagyon egy buglyatskara való Kaszáló.

Ördögös Szerben az Eccl[esi]aé metr. 2. Vicinussa alól Simo Janos, fellyül Gothárd Mihály.

Csucs ally Bértz alatt az Ecclesiaje metr. 10. Vicinussa, fellyül Palfi Dienes Ur, alól Palfi Sigmond Uram.

KÜS Völgy Oldalán az Ecclesiájé, metr. 3. Vicinussa alól Bentzedi István, fellyül egy darabig Simo Janos, azon tul a Peterleki Palfi fiak.

A Thordatfalvi utra való fel Jaróban az Ecclesiájé metr. 3. Vicinussa nap Nyugotrol Bentzedi Mihály, napkeletről üdösb Palfi Mihaly.

A Thordatfalvi Ut mellett az Hágóban az Eccl[esi]aje, metr. 5. Vicinussa egy felől Donath Ferentz Ur, más felől a Thordatfalvi ut.

Ugyan a Thordatfalvi Hegy alatt metr. 8. vicinussa alól Gaspar Thamas földé fele, fellyül Thordatfalvi Varga István.

A Sás mellett az Ecclesiaje metr. 3. Vicinussa alól Palfi Samuel Ur. alól Palfi Sigmond Uram.

Matskás Völgyben az Eccl[esi]aé metr. 4. vicinussa fellyül Palfi Ferentz Ur, alóll iffiab Bentzedi Gergelly.

A Magyaró alatt az Eccl[esi]aje metr. $1\frac{1}{2}$ Vicinussa egy felől Palfi Mihaly Uram, más felől Sofalvi Ferentz.

A Csere utra jároban az Ecclesiaje metr. 3. Vicinussa. Vicinussa fellyül Gaspár Thamas földé féle, alól Serestelly Janos.

⁵¹ Florenum Hungaricalium 1, denariorum 2 (1 magyar forint és 2 denár bérért)

A Rigo Csere alatt az Ecclesiaje metr. 3. Vicinussa állól iffiab Pálffi István Ur, fellyül Serestelly Janos.

Szilas Völgyben az Ecclesiaje metr. 12. Vicinussa fellyül Fekete Pál Urék földjök, alól a Peterlaki Pálffi fiak.

Azon Lábban alább az Ecc[esi]aje metr. 6. vicinussa fellyül Palfi Ferentz Ur, alól a Peterlaki Pálffi Fiak. De ezen földnek fele Kaszáló.

Ismet alább azon Lábban az Ecclesiaje metr. 7. Vicinussa fellyül egy darabig a Pálffi Fiak, azon tul Serestelly András, alól Karda András.

A Sásban vagyon a Papnak Kaszaloja Curr. 2. vicinussa nap nyugotról felig Bentzedi István, azon tul T[ekintetes] Pálffi Dienes Uram, Nap Keletről T[ekintetes] Pálffi Antal Ur földé.

Vagyon a Templom alatt a Papnak egy darab kerti, mellynek vicinussa Északról Serestely István: délről Kupás Mihály. Ezen Kertnek a végibe a Falu felől a Mesterségé; ennek vicinussa fellyül a Templom, alól Kupás Mihály.

Vagyon a Mesterségnek Sz Mihály felé fordulóban Két buglyara való Szena füve; a Hegj megett; mellynek vicinussa . . . [kitöltetlen hely]. Signata per Josephum Simo de Kis Sollymos

S. Sedis Jurat[um] Notar[ium] m[anu] p[rop]ria.

A[nn]o 1781 Die 20ma Novembris Serestelly István ö K[e]gy[e]ll[m]e, Feleségével Karda Judith Aszszonnyal edgyütt Istenes indulattyokból ajándékozának a Tartsafalvi Ecclesia számára egy ujj fejer gjólts Abroszt.

Signata A[nn]o Die Praenotatis per Josephum Simo Solymosi

Jur[at]um Notar[ium] m[anu] p[rop]ria.

Anno 1782. T[ek]int[etes] Pálffi Susanna Aszszony, Istense indulattyából ajándékozott a' Tartsafalvi Unitaria Ecclesianak, a Templombeli Uri Sz. Vatsorára való Asztralra, egy sáhos Kamuka himes Abroszt, vagyon illyen Irás rajta veress fejtövel varva: *Pálfi Susanna adta. 1782.*

Ismét: Ugjan ezen 1782^{dik} eszt[endő]ben Serestely István Feleségével Karda Judith Aszszonnyal edgyütt ajandekozának a' Tartsafalvi Unitaria Ecclesia[na]k Istenes indulattyukból, a' Templombeli Éneklő Székre egy gyólts Kendöt, semmi irás nints rajta.

Thordatfalva. (81—84.)

Anno 1773. Die 21ma Novembris, Visitatio celebrattván a' Thordatfalvi Sz. Ecclesiaban, az Ecclesianak külső belső Bonumai találtattanak, im ezek:

Vagyon egy Kö Templom igen régi. Körülötte Deszkából való Czintérem. Ennek a' szélyén vagjon egy fa Harangláb, mellyben vagjon két Harang; mellyek közül a' nagyobbikon vagyon ilyen irás: *Per industriam et munif[icentiam] G[enerosi] D[omini] Sigis[mundi] Palfi. In Gloriam unius veri Dei et Filii ejus Jesu Christi, confecta est per incolas Thordatfalviensis, Anno 1697.*⁵² A' Kis Harangon vagjon illyen irás: *Anno 1751 Ecclesia Thordatfalviensis, fusa per Josephum West. Schaesb[arginum]*⁵³.

Az Ur Asztralára való Eszközök.

Vagyon egj labas, az hat Szegü talpa oldalán körül viragos, a' lában

⁵² Nemzetes Pálfi Zsigmond úr igyekezete és jótékonyága révén [készült]. Az egy igaz Isten és az ő Fia, Jézus Krisztus dicsőségére készítették Tordátfalva lakói az 1697. esztendőben.

⁵³ Az 1751. esztendőben. A' tordátfalvi egyházközség. A' segesvári West József öntötte.

fellyül a' Pohára allyán s' Kerületin ezüst drottal virágzott, egészen arannyas ezüst Pohár, arannyas ezüst kis bé fedni való Tangyeraival edgjütt.

Vagyon egy hat Szegü On Palatzk Srofos fedelü, mintegy másfél ejteles, nints semmi iras rajta. Más négy Szegü On Palatzk Srofos kari-kás fedelü, ilyen iras van rajta: *Gombos Andras 1652*. Vagyon egy ujj fedeles gombos On Kanna, mint egy egy ejteles, ilyen iras vagjon rajta: *Jakab Istvan Csinaltatta Tardatjalvi Templom Szamára, 1772*.

Vagjon egy gyolts Abrosz. Egj gjabatas Abrosz, melly vagjon most a' Templomban az U Asztalán. Kettös veres sellyem ruha az Eneklő Széken. Egy csillyövi [kievi?] Patyolat ruha arany fonallal varrott, az Ur Asztalára való. Egy zöld sellyemmel varrott Ruha fejér Csipkével. Egy kamuka himes asztal Keszkenő. Egj gyólts ruha fekete sellyemmel. A' Praedicalló Széken egy Szönyeg egj zöld Posztóval edgyütt. A' Pap Szekin egy Szönyeg. A' Templomban az Eneklő Széken egy veres sellyemes Kendő.

A' *Pap Házában*: Fába rakot két üveg Ablak, két gjantáros Fogas. Egj paraszt Pad, egy paraszt Asztal.

A' *Mester Házában*: Fába rakott két üveg Ablak.

Az Ecclesianak Szántó Földei ezek:

Tartsafalva felé Fordulóban: Tartsa hosszában van egy Szántó föld, metr. 6. alóll Vicinussa Lázár Györgj. *Az Ecclesiaé*.

Hegy fárazdi előtt metr. 6. alól vicinussa Lukátsi Mihály.

Kerejő nevü helyben metr. 4. vicinussa fellyül Fekete Pál Ur, alóll Nemes Ferentz.

Hegyes Halom Hágojában: metr. 3. Benczedi Istvan és Szederjesi Istvan Vic[inussal]. Ez a Kettő is az Ecclesiaé.

Az Alba Pataka mellett, egy darab szakadozott föld. A Mesteré.

Közép Lábban metr. 4. Vicinussa fellyül A Papság földé, alóll *Gombos István*. *Az Ecclesiaé*.

A' Papság Szántó Földei.

Közép Lábban egy darab föld, metr. 6. Vic[inussa] egy felöl az Ecc[esi]a, más felöll *Varga István*.

Sas Árnycában: metr. 6. Vic[inussa] T[iszteletes] Sandor Sigmond es Fekete Pál Uramék.

A' Mesterség Földei:

A' Lokon egj darab Föld, metr. 2. Vic[inussa] Boros Mihály és a Lukatsi földek vegei.

Tamota Hegje megett metr. 3. Vic[inussa] Fekete Ferentz és a Földek lábjai.

A' Pap s' Mester Széna füvei.

A Sásban egj darab Széna fü curr. 3. Vicinussa minden felöl T[e]k[i]n-
t[etes] Pálffi Sigmond Ur[am].

A Gyepü alatt egy darab Széna fü. Curr. 3. Vicinussa egy felöl a' Patak, más felöl a' Gyepü. Ezekben a Széna füvekben Két részes a' Pap, harmados a Mester.

Item:⁵⁴ A Csere alatt vagyon a' Megjének egy darab Szántó földé. capit. metr. 3. Vicinussa fellyül a Nemes Ferentz zálogos földé, alól Fekete Gábor Urimék, Közös földök. Ez elromlott haszontalan föld.

⁵⁴ ugyanúgy

A Medesér felé Forduló Határban. Ecclesia Földei:

Fejtő alatt egj föld, metr. 6. Vicinussa fellyül Gombos István, alóll Varga János Szántó földök.

Ut által Kelőben metr. 2. vicinussa fellyül Miklosi Mihály, alóll Boros Mihály Szántó földök.

A Csere alatt metr. 4. Vicinussai Kisseb Balas Janos es Szots István. Fejtő megett a Földek lábján metr. 3. vicinussa alóll a földeknek rea rugó lábjai, fellyül Gombos Samuel.

Ugjan a Fejtő megett egy föld, metr. 3. Vicinussa fellyül a Falu Közönséges helye; mas felől Medeseriek birják.

Nagy Aszóban egy Kaszaló Curr. 6. vicinussa egy felől a Gyepü, más felől Gombos István Szántó földé, az Ecclesiajé, 8. Marias a Taxaja. Ugyan ott alább egy buglyara való Széna fü, Vicinussa egy felől a Gyepü, más felől a Papság földé.

Hosszu Tanorok mellett egj. buglyára való Széna fü, Vicinussa egy felől az Hosszu Tanorok Gyepüje, mas felől Fekete Pál Uram; ezt az Ecclesia adta a' Mesternek az Hajnali harangozásért.

Papság Szántó földei.

Nagy Aszóban egy Szántó föld, metr. 6. Vicinussa egy felől a' Gyepü, másfelől Demeter föld.

Ugjan Nagy Aszóra menőben, metr. 6. Vicinussa mind ket felől Vég Sigmond Ur[am] földé.

Mesterség földei.

Besnyéri megett metr. 4. Vicinussa alóll Nagy Balási Janos, fellyül Szőke György Szántó földök.

Fejtő alatt, metr. 3. Vicinussa fellyül Gombos István, alóll Gombos Kristoff Szántó földök.

Tó helyben két jó buglyara való Szenafü, Vicinussa fellyül Lázár György, alól a' Gyepü, ennek két része a Papé, harmada a Mesteré.

Fejtő megett Nádas Gödör nevü helyben, in Anno 1766. felosztván A Falu, a Falu Közönséges helyit, Osztott a Pap, Mester számára is egy darabot Curr. 3. Illyen Conditioval, hogj ha casu quo⁵⁵ azon felosztott Falu helye vissza botsattatnék a' Falu Közönséges helyéül ismetlen, azon állapotra redeallyon a Pap s' Mester részis; Ezt a Papok kiirtottak bokros hely lévén. Vicinussa egj felől ugjmint alóll Gombos Sigmond, fellyül a' Kús Janos földé; Ebben a Pap két reszes, a' Mester harmados.

Notandum: Panaszolván a Tisz[te][e]l[te]s Ministerek,⁵⁶ hogy a' Falu helyiben többire minden ember participalt⁵⁷, de a' Parochusok so-hunt sem, mellyet Consideratioba véven a' Falu, maga közönséges helyéből conferalt perpetuo Jure⁵⁸ Papok s' Mesterek Számára Szeretse Kerék alatt egy darab kaszaló helyet Curr. 2. mellyet a bokorból 1766-beli Parochusok irtottak ki; mellybenis a' Pap két részes, a Mester harmados.

Kerek hegyben vagjon a' Megyének egj Szántó földé, metr. 3. Vicinussa⁵⁹.

⁵⁵ abban az esetben, ha

⁵⁶ papok

⁵⁷ részt vett (kapott)

⁵⁸ örökös jogon

⁵⁹ A szokásos befejező formula nélkül szakad meg a szöveg.

JAKAB DENES

ÉHSÉG ÉS SZOMJÚSÁG

Am 8,11—12

A próféta éhségről és szomjúságról beszél a felolvasott bibliai részben. Én is az éhségről és a szomjúságról akarok beszélni. De nem a kenyér után való éhségről, sem a víz utáni szomjúságról, hanem az Isten beszédéről, ahogy a próféta teszi,

Mert az Istennek beszéde élő és ható, és élesebb minden kétélű fegyvernél, és elhat a szívnek és léleknek, az ízeknek és a velőknek megoszlásáig“ (Zsid 4,12), és mégis emberi füllel nem hallható és az utána való vágy emberi szemmel nem látható. Ezért mégis a testi éhség és szomjúság fogalmából kell kiindulnom, hogy megérthessük Amós próféta kijelentését: „Ímé, napok jönnek, azt mondja az Ur Isten, és éhséget bocsátok e földre; nem kenyér után való éhséget, sem víz után való szomjúságot, hanem az Ur beszédének hallgatása után. És vándorolni fognak tengertől tengerig és északról fogva nap-keletig. Futkosnak, hogy keressék az Úrnak beszédét“.

Az éhség nem is olyan rossz, ahogy azt a köztudatban elkönnyveltük. Tulajdonképpen, ha jól megfontoljuk, az élet fenntartásának a legfontosabb mozgató rugója. Aki beteg volt, vagy gondozott beteget, csak az tudja, hogy az mit jelent amikor valaki nem éhes, nem tud enni. Ez nagyon rossz jel. Az életképesség hiányát jelenti és a halál felé mutat.

Kell-e nagyobb öröm az ilyen ember életében annál, amikor érzi és kimondja: éhes vagyok. Ez az élet legbiztosabb jele. Kell-e nagyobb öröm a szülőnek, mint amikor látja, hogy gyermekei éhesek és jó étvágyal fogyasztják az ételt. Látva ezt, örvend a szíve, mert ebből tudja, hogy élet van bennük, nőni fognak, erősek lesznek.

A lelki életben is így van. Aki éhezi és szomjúhozza a lelki táplálékot, az Isten beszédét, abban élet rejlik: lelki életlehetőség, életrevalóság. Az Isten beszédére éhes és szomjas ember egészséges lelkületű, és minden remény meg van arra, hogy növekedni fog „Isten és ember előtt való kedvességben“ (Lk 2,52). Akinek nem kell az Isten beszéde, az lelkileg beteg vagy már halott.

Kell-e nagyobb öröm, mint amikor az ilyen halott feltámad, mint ahogy a tékozló fiúról mondta édesapja (Lk 15,24). Kell-e nagyobb öröm, mint amikor az ilyen megéhezik, s kérdezi: van-e valami ennivalótok? Kell-e nagyobb öröm, mint amikor a tékozló fiú elindul a disznók vályúja

mellől és atyja házánál enni akar a jóízű kenyérből? Kell-e nagyobb öröm, mint amikor gyermekek és ifjak jönnek, önkéntesen és kérnek: „Taníts meg minket imádkozni“. Ez azt jelenti, hogy nőni fognak, férfiak lesznek, erősek lesznek a hitben. „Boldogok akik éheznek és szomjúhozják az igazságot: mert ők megelégtetnek“. Isten az igazság, s az ő szava igazság.

Csak akkor borzasztó az éhség, ha már nincs mit enni. Ezt is tapasztaltuk, s tapasztalták sokan: a hadifoglyok, a börtönviselt emberek, az üres ételmiszer üzletek előtt sorbanállók, sovány pultok előtt veszekedők, az anyák, akik kérő kisfiúknak nem tudnak kenyeret adni a kezébe. Ők tudják, hogy ez mit jelent. És akkor is borzasztó az éhség, ha az embernek valami silány táplálékkal kell megtöltenie a gyomrát.

Vajon kell-e bizonygatnom, hogy mennyire borzasztó volt, amikor nem volt lehetőség a társadalom tekintélyes részének hozzájutnia az Isten beszédéhez? Az óvodás gyermektől mindenkit állami fenyegetéssel fenyeztetett, ha ilyenirányú igényét ki merte mondani. A templombajárókat figyelték, nevüket felírták, hogy felelősségre vonhassák, hogy megbüntethessék. Kutattak, motoztak az után, hogy ki tart magánál Bibliát és vallásos iratot. Ahol csak lehetett, kigúnyolták az Isten beszédét. Elvették a legjobb lelki táplálékot és helyette silány holmit kínáltak, erőltették ki, hogy vegye be. Úgy, mint a leggonoszabbak a jézusi hasonlatban, akik ha gyermekük kenyeret kér, követ adnak, ha halat kér, kígyót kínálnak neki. Hazugsággal táplálták, erőltették ezt a népet.

Ne csodálkozzunk se magunkon, s másokon, hogy reá vagyunk éhezve és szomjazva az Isten beszédére. Úgy látjuk, hogy eljött az az óra, az a nap, amiről a próféta beszélt. Karácsonykor kétszer annyian vettek úrvacsorát, mint azelőtt, sok helyen húsvétkor még többen. Szabadtéri, ökumenikus istentiszteleteken tízezrek vesznek részt várva az Isten beszédét és élvezve azt. Északtól keletig, tengertől tengerig megindult az Isten beszéde utáni vágy és a lelki éhség kielégítése.

Sajnos még sokan élnek silány kosztón, sokan lesik a disznók vályúját, hogy megtöltsék „gyomrukát“ és sokan keresik a pocsolyát, hogy oltsák abból szomjukat, pedig az Isten beszéde, az örökélet kútfeje immár szabadon elérhető mindenki előtt. Az evangélium most már mindenki által elérhető. Szabadon olvasható a 400 éves magyar Biblia is.

Az éhségérzet ösztönöz, hogy beszerezd, hogy megtermeld, hogy megkeresd a kenyeret és a szomjúságot oltó vizet. Munkára, hasznos tevékenységre indít, normális körülmények között. Nemcsak az izmokat foglalkoztatja, mozgásra serkent, de megtanít következetességre, előrelátásra, szorgalomra, ismeretek, tapasztalatok gyűjtésére és értékesítésére. Így válik fokozatosan, végső soron a szellemi és kulturális élet mozgó rugójává is.

Ma az Isten-szóra éhező emberek mindenütt megindultak. Északtól napkeletig, óceántól óceánig, jönnek, mennek, hozzák, viszik, kínálják, élvezik az Isten beszédét. Újra megnyílt templomok, jogaikba visszahelyezett egyházi személyek, újranomtatott Bibliák tömeges áramlása, a feltámadt egyházi sajtó ígéretes jelentkezése, a vallásos irodalom világba való kilépése és az ún. világi írások Isten szavával való gazdagítása jelzik a kiehezettek és a megsomjazottak mozgalmas tevékeny-

ségét, mellyel a megelégtetést szolgálják. A hatalmas tömegeket támogató szeretet-akció, a felekezeti összefogás, a keresztény ifjúsági- és nőszövetségek megalakulása, a vallásos nevelés előtérbe kerülése, mind olyan tények, amelyek azt mutatják, hogy olyan napok jöttek, amilyent Amós próféta jelzett!

Ösztönöz-e téged a lelki éhség? Képes vagy-e érte valamit tenni, hogy megelégtessél? Keresed-e a lélekszerinti alkalmakat; a templomban, az utcán, a vallásos irodalomban, az éteren hozzád érkező rádiós vagy televíziós adásokban? Képes lennél-e egyik városból érte a másikig menni? Gondolsz-e gyermeked vallásos nevelésére? Indít-e jó cselekedetre, könyörületre, megbocsátásra; egyszóval szeretetre az Isten beszéde utáni éhség és szomjúság?

Mert az Isten szeretet, és az Isten beszéde a szeretet szava: „A jó Isten hozzánk / Soha se szól szebben / Soha meghatóbban / Mint a szeretetben / A szeretet szava / Az Isten beszéde / Megérti a földnek / Minden nemzetsége“ — így tanítjuk gyermekeiteknek, de ezt illő tudni a felnőtteknek is. Mi, akik egymással veszekszünk — akár egymás között, akár különböző nyelvet beszélők között —; meg kell tanuljuk az Isten szavával, a szeretet nyelvével, szót érteni egymással.

Adjon nekünk az egy Istenünk, gondviselő jó Atyánk egészséges lelkületet, hogy éhezünk és szomjúhozzuk az Ő szavát. Adjon szabad lehetőséget, s áldott alkalmakat, hogy hamisítatlan lelki eledelhez juthassunk. A lelki táplálék által hadd növekedjünk a jézusi magasságok felé. Tölts be Isten szívünket szeretettel, hogy Isten beszéde lakozzék bennünk gazdagon és sok gyümölcsöt teremhessünk az Ő dicsőségére. Ámen.

ÉN UNITÁRIUS VAGYOK

Mk 12,28—29

Ez ünnepi óra felemelő hangulatában, tudom, izgalommal tölt el titeket az a gondolat, hogy ezen népes, tekintélyes gyülekezet előtt én kérdéseket fogok nektek feltenni, s mindannyiotoknak felelniök kell ezekre a kérdésekre.

Megnyugtatlak, hogy nemcsak ti felelték, felelnek most a szülők, a nagyszülők és a keresztszülők is. Felel az egész gyülekezet, s még bennem is ott hevül a belső feszültség, mert mindannyian felelünk ma újból egy nagy kérdésre: „Te milyen vallású vagy?“

Látom felderül az arcotok, mert ismerős a kérdés. Káténkban a 19-ik. Az előkészítő órákon is — emlékszem — a legboldogabb az volt köztetek, aki ezt a kérdést kapta, mert erre a legkönnyebben lehetett felelni: „Én unitárius vagyok“.

Unitárius mivoltunk, unitárius nevünk Jézustól veszi eredetét. Aból a közismert kijelentésből, mely a nagy parancsolat kinyilatkoztatása nyitányaként hangzott el Jézus ajkán, amikor megkérdezték tőle: „Melyik az első minden parancsolatok között?” Jézus erre így felelt: „Minden parancsolatok között az első: „Az Úr, a mi Istenünk egy Úr“.

Az embernek az élet szüntelenül kérdéseket tesz fel. Nemcsak most felelünk, gyakran vagyunk kénytelenek szint vallani. Nemcsak most és nemcsak nekünk, de Jézusnak is lépten nyomon feltették a nehéz kérdéseket.

A vallásos ember nem állhat félre a nekiszegezett kérdések előtt, felelnie kell, mint ahogy Jézus is tette. Felelni kell és mindig egyértelmű választ kell adni. Nem lehet kitérő választ adni, vallani kell, számot kell adni a bennünk levőkről.

Emlékeztetek titeket az őskeresztényekre, akik viszonylag még kevesen voltak a zsidó vagy „pogány“ vallásúak között. A jézusi vallás a kevesek vallása volt akkor, „kicsiny nyájnak“ nevezik magukat. Ugyanakkor új is volt, a többiekhez viszonyítva. Ez a keveseket magában foglaló új vallásos közösség árvának érezte magát a nagy keleti vallások rengetegében, mert idegenkedéssel nézett rájuk a többség. Ki vagy te? Honnan jöttél? Mit akarsz? — szegezték nekik a kérdést, de feleletet se várva, legtöbbször az üldözés, a háborgatás a megaláztatás, a mártírhálál várt rájuk. Ezért írja Péter apostol a kisázsiai keresztényeknek a biztatást: „Az Úr Istent pedig szenteljétek meg a ti szívetekben. Mindig készek legyetek megfelelni aki számot kér tőletek a bennetek levő reménységről, szelidséggel és félelemmel.“ (1Pét 3,15).

Az őskeresztények példája időszerűen világít rá a mi sajátos helyzetünkre is. Nemsokára elbocsátalak. Többé nem jöttök vallásórákra. A tapasztalatom, az eddigiek során, szomorú. Nemcsak vallásórára nem jöttök, de templomba is csak szórványosan. Jó lenne, ha kellemesen csalódnék majd bennetek. Tudom, sajnos, sokan elmentek e tájról is... Idegen táj, idegen vidék, idegen nyelvterület, idegen ország, idegen kontinens lesz majd a ti otthonotok. Nem tudjuk, hogy merre visz az út, amelyen elindultatok, a titok Istennél van. S ha elmentek, megtudjátok azt, hogy mi kevesen vagyunk, és azt, hogy sok helyen teljesen ismeretlen a mi vallásunk. Megtörténhetik, hogy idegenkedve néznek rátok az idegen környezetben, s nektek is felteszik a kérdést: Ki vagy? Honnan jöttél? Mit akarsz? S nektek, nekünk a kihívásokra felelnünk kell.

Az élet kérdései nehezebbek, mint a konfirmációi kérdések. Meglehet, hogy éppen ez a kérdés lesz a legnehezebb: Te milyen vallású vagy? Szeretném hinni most, hogy te akkor is így felelsz: Én unitárius vagyok.

Fel vagy-e készülve, hogy a legválságosabb pillanatban feltett kérdésre egyértelmű feleletet adj? Meg tudod-e magyarázni? ha kell, ha nem értik ezt a szót: unitárius.

Unitáriusnak lenni azt jelenti: egy Istent imádni. Ez a vallás keresztény. Az egy Isten, akit mi imádunk a Jézus Atyja, a „Mi Atyánk“, s mi az ő gyermekei vagyunk. S bár viszonylag új, mert a reformáció legfrissebb hajtása, a valóságban a legrégebbi, mert Jézustól vette eredetét, aki ezt mondotta: „Az Úr a mi Istenünk egy Úr“. Ezért lett a mi jelszavunk: Egy az Isten.

Unitáriusnak lenni, annyi, mint „kicsiny nyájnak lenni“. Az unitárius sors kisebbségi sors volt mindig, egy pár évtizedtől eltekintve. Unitáriusnak lenni, annyi, mint árvának, mostoha gyermeknek lenni. Három évszázad alatt ebben a sorsban veszett el annyi templomunk és híveinknek mintegy háromnegyed része. „Kicsiny nyáj“ — sorsunkban vigaszunk csak az a tudat lehet, hogy bár számbelileg kevesen vagyunk az intézményes keretek között, de hitbéli meggyőződésünket sokan vallják magukénak, azok is, akik nem mernek nyíltan mellénk állni.

Unitáriusnak lenni annyi, mint erdélyinek lenni. Erdély egyházunk anyaföldje. Magyar az anyanyelve, s a nemzetiségek és felekezetek közötti türelem az iránytűje. Ezt az alapelvet szögezi le az 1568-as tordai országgyűlés idevonatkozó határozata.

Unitáriusnak lenni jelenti az értékkereszténység valláserkölcsei eszméje alapján állani, a jézusi szeretetparancs szerint élni. Minőségi embernek lenni, aki megállja helyét, nem veszíti el a fejét, nem tagadja le a szívét, aki meglátja az ő testvérét, s az összetartozás tudatával tartja számon felekezete tagjait, s egymásba kapaszkodva érzi meg a közösség megtartó melegségét — ez a mi célunk.

Vajon mindig ilyen könnyen el tudjátok-e mondani a 19. kérdésre a feleletet, mint most? Életed végén is, akkor is, ha hitedért, létedért, egy életen keresztül értetlenül néztek, vagy „lenéztek“, ha mivoltodért sohasem dicsérték. Tudsz-e úgy élni, hogy mindig büszkén mondhasd: Én unitárius vagyok? Vagy azt fogod mondani majd, én unitárius voltam, de... Vagy ezt: Én unitárius volnék most is, ha ez vagy az ne jött volna közbe. Vagy így sóhajtasz fel?: én unitárius lennék még egyszer, ha...

Ha életed végén is elmondhatod: én ma is unitárius vagyok, az is voltam, az is maradok mindhalálig, akkor boldog lehetsz, igazán boldog. Adja meg az Isten neked ezt a boldogságot! Amen.

PÁLFI DÉNES

JÉZUS: ÁLDÁS

Mk 11,8—10

Az élet, bánat és szenvedés mellett, áldást is tartogat számunkra. Áldás a gyermek, aki egészségesen érkezik a világra, kedvességével örömet csepegtet az élet keserőségeibe, s majd amikor eljön az idő, szülei erős támasza és segítője. Áldás a házastárs, aki mindhalálig hűen, szeretettel áll házastársa mellett, vele örvend, tűr és szenved, s összhangzó, boldog együttélést teremt. Áldás a szülő, aki gyermekeért minden áldozatot meghoz és ha kell életét is feláldozza. Áldás a májusi eső, mely aranyat ér, a napsugár, mely gabonát és gyümölcsöt érlel. Áldás a hit,

mely megtart és erőt ad a küzdelemhez, a szeretet, mely elindít Isten és ember felé, jó cselekedetekre készítet.

Az áldások örök adója ki lehet más, mint a mi Atyánk. A legnagyobb áldás tehát a hívő ember számára: Isten. Áldott Ő, és áldott minden, ami Tőle származik! Altala lesz áldott a gyermek, a házastárs, a szülő, aki útjain jár. Áldott az esőcsepp, a napsugár, mely Isten jóvoltából értünk, az emberért áztatja és melengeti a földet. S Istentől van és áldott a hit és a szeretet is, melyek nélkül céltalan vándorok lennénk itt a földön.

A felolvasott textusban kétszer fordul elő az „áldott“ szó: Áldott az, aki jön az Úrnak nevében!“ és „Áldott az, ami jön: a mi atyánknak, Dávidnak országa!“

Az, aki itt az Úrnak, Istennek nevében jön — mindannyian tudjuk — tanítómesterünk, a Názáreti Jézus. S azért áldott ő, mert az Úrnak nevében jön, az Úr küldötte. Aki pedig Istentől jön, az csak jót hozhat.

Jézus küldetésének tartalmát már tanítása megkezdésekor körvonalazta. Szülővárosában, Názáretben a zsinagógában ezeket olvassa fel az Írásból: „Az Úr Lelke van énrajtam, mert felkent engem, hogy evangéliumot hirdessek a szegényeknek; azért küldött el, hogy a szabadulást hirdessem a foglyoknak, és a vakoknak szemük megnyílását; hogy szabadon bocsássam a megkínzottakat, és hirdessem az Úr kedves esztendejét.“ (Lk 4,18—19) Jézus örömmüzenetet hirdet: Isten megbocsátó szeretetéről tesz bizonyosságot. Így hirdet szabadulást azoknak, akik a bűn foglyai, ezáltal lesznek látókká a gyarlóság vakjai s szabadokká a vétek által megkínzottak. Názáret népe azonban nem értette meg őt, s nem fogadta el az áldást, amit hozott, hanem megkövezéssel fenyegette.

De Jézus, aki nem volt kedves, mint próféta a saját hazájában, nem torpant meg. Hirdette, hogy nemcsak Isten tartozik szeretettel az embernek, de az embernek is kell szeretnie Istent: teljes szívvel, lélekkel, elmével és erővel; és szeretnie kell embertársát, mint önmagát. Ezért tanítja „aranszabályában“, hogy: „Amit tehát szeretnétek, hogy az emberek veletek cselekedjenek, ti is úgy cselekedjétek velük“ (Mt 7,12), túlmegy kora elfogult tanításán, mely az ellenség gyűlöletét írta elő, s ezt tanítja: „Szeressétek ellenségeiteket“ (Mt 5,44). Mindig a szeretetről beszélt és annak jegyében cselekedett. A farizeusok és írástudók, a zsidó vezetők mégsem értették meg, nem fogadták be tanításainak áldását, hanem levestzésén törték a fejüket.

Virágvasárnapkor elhatározza, hogy felmegy Jeruzsálembe, a fővárosba, és szembenéz sorsával. A tömeg hozsannázza, éljenzi, ruhájukat terítik le és lombos ágakat szórnak az útra, lábai elé. Áldottnak kiáltják, nevezik, és mégsem értik Jézust, hisz néhány nap múlva már „feszítsd meg“-et ordítanak felé, s áll a kereszt a Golgotán!

Miért lett ez így? Azért, mert a tömeg Jézus személyében királyt várt, hatalmas hadvezért, akit Messiásnak nevezett, aki fegyverrel és isteni hatalommal, áldozatok és vér árán megszabadítja népét az idegen elnyomástól. Jézus — ezzel szemben — nem ilyen „király“ volt. Ő Istentől jött, következképpen a Békesség Fejedelme, a Szeretet Királya volt, mert Isten békesség és szeretet! Jézustól távol állott az erőszak, a bosszú, a háborúra és kegyetlenkedésre biztatás. Itt csalódott — mondjuk

így — benne a nép. Ezt nem tudta megérteni, eszméit nem bírta felfogni, s tanításait elvetve, ellenségnek nézte és keresztre juttatta.

„Áldott az, ami jön: a mi atyánknak, Dávidnak országa!“ — kiáltja a tömeg. Jézus Istenországa eszméjét hozta, tanítva, hogy ez mindenki életében megvalósul, ha Isten törvényei szerint él. Annak életében lesz igazán láthatóvá, aki szereti Istent és embertársait, és e szeretet jegyében cselekszik. Istenországának csírája minden ember lelkében megtalálható, s ha a termőföld — a lélek — lassan, sokszor észrevétlenül kibontakozik s hoz termést, gyümölcsöt, egyszóval áldást.

A nép mást várt, a régi dávidi uralom helyreállítását, amikor újra hatalmas és független lesz az ország. Jézus azonban Pilátus, a római helytartó előtt is kijelenti: „Az én országom nem e világból való“ (Jn 18,36). Ő nem politikai államról álmodozott, hanem egy olyan országról, amelyben egyetlen úr a szeretet!

Természetes, hogy ez is „magas“, érthetetlen volt a hozsánnázó tömegek, de még a nép vezetőinek is. Gyűlöletük, politikai és vallásos vakbuzgóságuk nem engedte, hogy lássák az igazságot, Istenországa áldásait. Ezért, bár áldott-at kiáltottak, a valóságban átokról beszéltek. Boldogságot és szabadságot reméltek, de valójában nagy szerencsétlenségről és rabságról volt szó, amely később be is következett.

Vajon mi megértjük-e Jézust? Azt a Jézust, aki szeretetet hoz ma is nekünk, s ezáltal áldott ő és birodalma: Istenországa? Vagy mi is áldottnak kiáltjuk ki, s aztán készek vagyunk őt megfeszíteni? Megfeszíteni akkor, amikor rádöbbenünk, hogy életével, tanításaival szembehelyezkedik önzésünkkel, gyarlóságainkkal, kishitűségünkkel? Amikor felismerjük, hogy az ő országa egészen más, mint amit mi elképzeltünk? Vagy megmaradunk tétlen szemlélőknek, akik nem kiáltanak „feszítsd meg“-et, de „hozsánná“-t sem?

S ha végre felismerjük, milyen nagy áldás számunkra, aki az Ő nevében jön, s áldott az ő országa, a szeretet hona: rá tudunk-e lépni a virágvasárnapi útra, követve őt a Golgotáig? Ez az, ami nehéz, de gyönyörűség! Mert ma is emberek milliói áldják és várják Jézust, de az ő útjára oly kevesen lépnek.

Igyekezzünk Jézust virágok és szenvedések közt is követő kevesek közé beállni, hogy mi is az Őr nevében érkezők, áldottak, Isten országát megvalósító emberek legyünk! Amen.

SIMÉN DOMOKOS

AZ ÉLŐ BESZÉD

Filep 2,16

Fel sem tudjuk mérni azt a szomorúságot, amit a némák éreznek. Nem tudják gondolataikat, érzésüket szavakba förmálni. Szófüggyatékosok, szótlanak, némák. Istennek a beszéd-áldásából kiszorulnak. Ők tudják

talán a legátfogóbban, igazán megérteni, hogy mekkora áldása Istennek a beszéd tehetsége.

Az emberi beszédet hallgató ember sokszor megdöbben azon, hogy ezt az isteni valutát, az élő beszédet mennyire értéktelen aprópénz értékre váltja fel hétköznapijainkban az ember. Szól, hogy félrevezessen; a maga igazát „kihazudja”; bánt, sebez és öl vele; ordít, káromkodik, veszekszik, de ugyanazon a normális „hangszeren” sir és kacag is. Olyan eszközzé tettük a szavak hangszerét, melyből mint az összetört hegedűből, kiesett a „lélek”. Az érvényesülés ijesztő álarca lett a maguk igazi énjének a fedezésére és az embertársak félrevezetésére. Szó-kombájnunk állandóan csépel, mégha vetésünk sincs, aratnivalót remélünk vele. Isten az élet gazdagítására adta ezt a tehetséget, s mi leszegényítjük vele magunkat.

Mosolyogva adunk igazat a közel közmondásszámba menő görög bölcs megállapításának: „Azt, hogy beszéltem, sokszor megbántam, de azt, hogy hallgattam, nem bántam meg soha.” Ez lehet a „szavakon fogott” emberek summázása a fenti kérdésben.

Ha így és ez lenne valóban a beszéd értéke és értelme, akkor igazat kellene adnunk annak a magyar írónak, aki így fogalmazta meg a maga véleményét: Miért nem adott az Isten minden embernek, mondjuk egy pár ezer szót a beszédre, és amikor az elfogy, akkor némak maradjanak, mert elfecsérelték a szavakat a beszédben. Tudom mindenki kétszer meggondolná magát, mielőtt egyszer szólna, ha így lenné.

Pedig így kellene, hogy legyen. Vigyáznunk kellene a beszédre; amit mondunk, vigyázni kellene ahogy mondjuk, mikor mondjuk, ki-nek mondjuk. Az anyanyelv őrizte meg minden ember számára a maga gazdag skáláján azt, hogy mennyit gyötrődött az ember külső és belső dolgaival, mennyi színe és árnyalata van egy érzésnek, egy gondolatnak, mennyit erőltette magát, míg tökéletesen ki tudta fejezni minden gondolatát, érzését. Így lett emberré, a beszéd által is. Ezért kellene megbecsülje azt és ne tegye magát embertelenné általa. Aki nem tudja kifejezni magát anyanyelvén, annak szájában és lelkében meghalt a szó, meghalt benne valami; „az élő beszéd” meghalt vagy haldoklik benne.

Az „élő beszéd” az életnek, az élőknek való. A szavakon túl szeretet, tisztelet, jóság, megbocsátás, megértés, igazság, hűség és még sok valláserkölcsi erény teszi láthatóvá-hallhatóvá. Az élő beszéd akkor válik láthatóvá, amikor a szó mögött egész ember áll, akinek élete és minden cselekedete fedi az ünnepi és hétköznapi beszédét, mondását. Hiába rögzíti az ember szalagra, lemezre beszédét, mert a beszéd tulajdonsága az, hogy ha lassan is, de elhal. Ha igaz az a mondása Sütő Andrásnak, hogy szavanként hal meg a nyelv, akkor az is igaz kell legyen, hogy szavanként öregedik meg az ember, s az utolsó szóval örökre néma lesz. Minden szava, mellyel felmérte az életet, kimérte érzéseit-gondolatait, halottá lesz vele, ha csak beszélt, de nem mondott is. Ez a beszédnek, az élő beszédnek az egyetlen meghatározója, ismertetője. A hétköznapi, mindennapi dolgokba belefulladt beszéd elmúlik a hétköznappal, „elszáll”, tehát nem maradandó, meghal velük (hétköznappal), meghal velünk (hétköznapiakkal). Pillanatnyi hatásán túl nincsen súlya, mert nincs maradandó mondanivalója: Letünk „halotti beszéde”. Ez az a mondanivaló, amiről el lehet mondani, hogy „ezért, csak ezért hiába futottam, hiába fáradtam”, beszéltem, mert nem mondtam semmit.

Az élő beszéd, a beszéd élővé minősítése a moridanivalótól függ, nem ellentétes, nem hazug, lényege változatlan és változhatatlan, örök igazság és nyelvek felettin közérthető. Elfogulatlanságából következik, hogy csoportoknak és közösségeknek nem lehet kisajátítani: egy élő mérce, mihez hozzá kell mérnünk magunkat és igazságának engedelmességnünk. Nem azzal kell „dicsekednünk“, hogy hány nyelven beszélünk, hanem az a dicséretünk, hogy ezt az örökkévaló, élő beszédet, ezt az egyetemes nyelvet megértjük. Erthető, mert aki ezt beszél, mondja, az gondoskodott arról, hogy meg is értsék: adott okos értelmet és az érzésvilág széles skáláját, hogy bennünk értelmé, megértésé, egyszóval érthetővé váljon mondanivalója, a lelkünkbe hullott mag legyen és akaratunk irányítójá mindig felé tájolódjon. Ez a valaki, ez az Isten, aki az énküszöbön kívül és belül él. Beszéde, szava, mondanivalója közérthető, mindenhez és mindenkihez szóló. A természet közép, vagy felső iskolák nélkül is megérti beszédét; a világmindenség tanulás nélkül is hallja ezt az élő beszédet. Ez a beszéd önmagáról beszél, ez a beszéd önmaga a személyes Szellem. Ő az összefüggés a világ dolgai között, az ok és okozat, a szeretet, jóság, igazság, isteni „emberség“, minden kezdet általa és benne ér véget. Nyelve egyetemes. Egyedül az embernek adatott meg, hogy hallja is és beszélje is ezt az „elő beszédet“. Nem keresztretjévényekben, találós kérdésekben, szójátékokban fejezi ki önmagát, hanem a mindennapi élet fölé emelkedő örökérvényű tények igazságával. Beethoven süketen is hallotta komponálni művei egy részét; Szántó György vakon írta meg regényeit, melyekből az örök „élő beszéd“ szól. Felfogása nincsen az érzékszervekhez kötve, ép értelem és lélek a szeme, a füle, s a cselekvő élet a megértésnek a mértéke, de lenyúlik az ösztönök világába is, az egész életbe. Isten élő beszéde az élet. Süket értelemmel és lélekkel hallhatatlan beszéd. Akinek életében meglátszik az élő beszéd, az dicsekedhet, dicséretre méltó, mert nem „futott, fáradt hiába; annak az egyetemesség hegyén magasság bemérő pontja van.“

A remetevilág szemlélete elmúlt. Nem elég hát az, hogy én értem és élem ennek az élő beszédnek minden mondatát. A világtól bántott emberek visszavonulásával, mint a rádiót, szalagjátzó fülhallgatóval, úgy figyelek, csak magam, erre a beszédre. Nem elég érteni és érezni Istent, mert ez nem a tökéletes hallása az „élő beszédnek“. Az Isten akaratát cselekvő élet vall arról, hogy ki érti és ki nem a „tisztá beszédet“. Vall Istennek és embernek egyaránt.

A legtökéletesebben Jézus értette meg Isten élő beszédét. Szóval és életével tett erről bizonyosságot. Akik hallották beszélni, látták minden napját, azok általa értették meg Istent, az Ő célját, akaratát. Jézusban hallgatták Istent, benne értették meg azt, hogy ez a beszéd az életnek, az élőknek, minden embernek szól. Közös emberi sorsunk jobbá és igazabbá tételéről beszél. Ezt az igazabb és jobb életet akarta Pál apostol is. Ebben hitt és ezért szólt. Ennek mondanivalóját tárta minden gyülekezet elé, ezért futott és fáradt annyit és ezzel, csak ezzel dicsekedett. Közel kétezer év után megállapíthatjuk, hogy nem hiába. Nem ünnepi hozzáállás volt élete és szava, vándorlása és hányattatása, hanem ennek az élő beszédnek szüntelen elétárása. Apostolság. Hitvallás. Nem szégyellte Jézus örömmizenetét. Nem szégyellte életét.

Szavunkért, beszédünkért, cselekedeteinkért sokszor — ha csak magunknak bevallottan is — szégyenkeznünk kell. Oka az, hogy hétköz-

napjainkhoz, múló dologhoz szabjuk gondolatainkat, érzéseinket és akaratunkat. A hétköznapiak és benne a dolgok változnak. Sokszor meg kell tagadnunk, szégyellnünk kell a tegnapi szavunk, tettünk. Sokszor meg kell állapítanunk még az utolsó szó előtt, hogy „hiába futottunk és fáradtunk“, nincs mivel dicsekednünk életünkkel, nincs miért dicsérjének. Az életre való rálátásunkkal, hallásunkkal, értelmünk és akaratunk által megcsalatra csalódunk. Emberi dolog, mondjuk és újrakezdjük ugyanazt. Ez a hiábavalóság körforgása. A süket és néma életek vallo-mása, világa.

Ha valaki csak azzal alázna meg, hogy süket vagy, bizonyára ezért is örök ellenségednek fogadnád az illetőt. Fogadj ellenségednek engem, ember! Süket vagy! Nem hallod az élet, az Isten, a lélek szerinti élet beszédét. Látom és hallok az ember életéből. Isten békét mond, s az ember háborúnak érti. Az Isten szeretet mond, s az ember haragnak, gyűlöletnek hallja. Azt mondja, hogy: igazság, s tele van az élet hamisítatlan hazugsággal. Isten azt mondja: Mi, az ember ezt: én; az Isten ezt: adni, az ember: elvenni. Ezzel a beszéddel halottá válik az élő világ is, s beszéde „halotti beszéddé“.

Te pedig és a te házad népe az Istenre hallgass, neki szolgálj, hogy embert szolgálhass, tedd életté az életet, beszélj Istennel és embertársaddal élő beszéddel. Ámen.

PÜNKÖSDI BESZÉD

ApCsel 2,17

A szentlélek kitöltésének ünnepe a pünkösd. Isteni és emberi cél közös összefogásának, találkozásának nagy alkalmát jelöli naptárunk 3 napos, pirosbetűs ünnepével. Az első pünkösd események emlékére szentelt nagy ünnepünkben is bizonyosságot nyer az, hogy Isten a jó és igaz érdekében mindig az ember pártján áll és lélek által megsegíti annak megvalósításában.

A szentlélekkel kapcsolatban is elmondhatjuk, hogy a keresztények között különböző felfogások állottak elő. A keresztények nagyobb része a szentleiket Isten harmadik személyének tartják. Szentlélek-Istennek nevezik. Mi unitáriusok Isten egységét valljuk, a szentleiket nem választjuk külön Istentől. mert tudjuk, hogy a jézusi tanítás szerint is az nem más, mint Istennek tulajdonsága, ereje. Tudjuk, hogy a szentlélek istenségének dogmája sok vita, az evangéliumtól idegen befolyás, zsinati döntés, szavazat útján jött létre 381-ben a konstantinápolyi zsinaton, Theodosius császár befolyására is. Elgondolkozva azon, hogy Jézus közvetlen munkatársai és az őskeresztények nemzedékei, akiknek tudatában kortársi, vagy közel kortársi lény volt Jézus, ők nem ismerték a szentleiket úgy, mint külön isteni személyt, de ismerték azt az erőt, amely példamutató helytállásukban mindig belépett életükbe, valahányszor az igaz ügyben elerőtlenedtek. Az ők örökségeként is valljuk, hogy a szentlélek, az isteni lélek nem lehet más, mint az Atya segítsége,

ereje. Benne és általa is megmutatja Isten önmagát, gondoskodását. Mi hisszük azt, hogy nem csak pünkösdi napján lett láthatóvá ez az isteni erő, hanem a mi életünkben és minden nemzedék emberének életében megmutatkozott a bennünk levő lélek által is.

Lelkünk szerint Isten a maga „képére és hasonlatosságára teremtett“ minket. Napjainkban érezzük a lélek ünnepi jelenlétét. A szentlélek erejét akkor érezzük önmagunkban, amikor elerőtlenedve a jóra így szoktunk szólni: nem bírom tovább! Nincs erőm arra, hogy tovább hiába magyarázzak szófogadatlan gyermekemnek; nincs erőm, hogy többet tűrjek gyermekemnek; nincs erőm hogy ellenálljak a kísértésnek, a gonosznak; nincs erőm, hogy barátaimat, embertársaimat becsüljem; nincs erőm, hogy megmaradjak a jó mellett. És aztán a végén valahonnan a lélek mélyéből, tartalékjából újrakezdhethjük az abbahagyottakat, folytathatjuk újabb és több erővel, mindazt, amire komolyan mondtuk, hogy nincs erőnk rá. Életünkben és munkánkban a lélek birodalmának határait értjük, sejtjük és valamennyire ismerjük is. Azt a tartalék erejét a léleknek, amelyet sokszor nem is álmodunk, azt nem ismerjük. Pedig ez is van.

A test tartalékerejéről megállapították, hogy van, létezik. Évekkel ezelőtt hangzott el az a komoly kijelentés a szakemberek részéről, hogy a sportban pl. az elért eredmények elérték a legfelső határokat, nem hiszik, hogy sokat lehetne emelni már az emberi erő és ügyesség felső ha árán. Aztán teltek az évek, s azok múlásával egyre-másra dőltek meg a világrekordok. Szinte értetlenül álltak a szakértők ezek mellett a teljesítmények mellett, míg rá nem jöttek arra, hogy az emberi szervezetnek egy olyan tartalékereje van, rejtett erő, ami néha megmutatkozik, nyilvánvalóvá válik a hosszas edzések, gyakorlatozások után. Ha hihetetlen is, de benne van az emberben egy olyan tartalék, aminek határát és teljesítőképességét nem lehet képzelettel sem meghúzni. Példaként két esetet is felhozott a sajtó annak idején ennek megmagyarázására.

Egy idős, közel 70 éves asszony egy nagyváros harmadik emeleti lakásában lakott. Szegénységében mindenét eladta, de egy nagy, nehéz tölgyfából való, faragott szekrényét megtartotta, mert nagyanyjától kapta ajándékba, akit a legjobban szeretett, s aki őt felnevelte. Egyetlen kincsének nevezte. Egy nap tűz ütött ki az épületben. Mindenki kapkodva szedte össze féltett dolgait, hogy megmentse, elvigye a tűz útjából. Az öregasszony a nehéz szekrényt fogta meg és vitte le egyedül segítség nélkül a biztonságos földre. Miután eloltották a tüzet, három kemény bútorthordó munkás alig tudta visszavinni a harmadik emeletre az idős asszony által lehozott nagy szekrényt. Honnan volt az ereje, kérdezték az újságírók? Nem tudom, válaszolta, de éreztem akkor, hogy van annyi erőm, hogy megmentsem egyetlen kincsemet, most meg sem tudom mozdtítani. A tartalék erő volt, mondták a szakértők, más magyarázat nincs.

Lelki életünkben és emberi sorsunkban is vannak olyan pillanatok, amelyek megmentésére, menekítésére készítetnek minket. A legféltettebb lelki javainkért a lehetetlent is megpróbáljuk ilyenkor, melyre azt szoktuk mondani hétköznapi életünkben, hogy azt már nem bírjuk, s aztán teszünk lelki erőnk feletti dolgokat, szenvedünk el olyan fájdalmakat, amelyeket előzőleg nem is álmodtunk. Mi ez? — teszi fel a kérdést az egyszerű ember és a tudós is. A lelki tartalék erő, mely mindig jelen van, valahányszor szükség van a jó érdekében a nagyobb érkifejtésen túli erőre, segítségre. Úgy érezzük, hogy ez a lelki erő tőlünk nem tel-

het ki, talán magunk is csodálkozunk saját magunkon a „nagy munka után“ azon, hogy mire voltunk képesek. De aztán megnyugszunk: Isten megsegített, mondjuk, erőt adott a lélek által. Azáltal a lélek által, mely rokon Istennel, hiszen lelkéből adott nekünk lelket. Ha Tamási Áron elmondhatta, hogy a székely ágon vagyok magyar, akkor mi is elmondhatjuk magunkról, hogy a lelkünk által vagyunk a legközelebbi rokonságban az Istennel. Ha van hitünk, Ő soha el nem hagy, megsegít a lélek által, a lelken keresztül. Ez a plusz erő, többreképeség, ez nem más, mint a léleknek bennünk lévő isteni tartaléka, amit én úgy is hívhatok, hogy szentlelke a rám gondot viselő Atyának. A hit által válik érthetővé, meggyőződéssé, megmagyarázhatóvá.

A pütkösi apostolok is hittek Jézusban, tanítása igazságában, és Isten megsegítette őket a pütkösi tett véghezvitelében, mert hittek.

Isten lelke erejének a tapasztalása, az eljövetele nem akkor van, amikor az ember akarja. Független akaratunktól. Istentől függ. Ez ajándék, melvet kapunk. Elfogadni is lehet, mint az a háromezer ember, aki az első pütkösd alkalmával megtért és megkeresztelkedett, de elutasítani is lehet, mint a pütkösi tömegben azok, akik kicsúfolták, kígyúváltak a tanítványokat. Ha hiszel abban a jóban és igazban, ami előtted áll, isteni segítséggel csodálatos tetteket hajthatsz végre a lélek ereje által. Ha nem hiszel a jóban, az igazban, a féltett dolgok reád biztatásában, elkallódtok lehetősége vagy annak, hogy az Isten veled és általad is jobbá tegye úgy a magad, mint a mások életét, csak magadra utalt árvának érzed magad. Talán arra is gondolsz, hogy olyan az életed, mintha az északi sarki nagy fagymezőkön lennél. Messze el-látsz, ha hideg van, vastagon öltözöl fel, s ha nincs kivel megoszd gondolatod, életed, szived, hát az sincs, aki meglepetést okozzon, gyűlöljön, gáncsoljon.

Ezzel kapcsolatban jut eszembe az a történet, melyet annak idején részletesen leírtak az újságok, hogy amikor egy északi sarki telepről a kutatók hazaindultak repülővel, a pilóta a végtelen hómező felett észre-vette, hogy valami baj van a géppel. Kényszerleszállást hajtott végre. Vastag eszímájában, foka- és medvebőr ruhájában kiszállt, hogy ha lehet javítsa meg a hibát. A többiek bent ültek a veszteglő repülőgépben, s a befagyott ablakra lyukat melegítettek, hogy kinézhessenek. A pilóta megtalálta a hibát, nekifogott javítani. Egyszer, amint dolgozott, a két méter magas szárnyak alatt, érzi, hogy egy nagy, nehéz kéz vállára nehezedett. Gondolta valamelyik utastársa akar valamit mondani, visszatekint, abba hagyva a munkát. A pilóta megrémülve látta, hogy az a kéz, amit ő vállán érzett, nem volt más, mint egy hatalmas medvének a mancsa. Nem tudta utólag, hogy mi történt vele, útitársai vallották, hogy egy hatalmas ugrással felugrott a repülő szárnyára a több tíz kilónyi meleg öltözetben. A tartalék erő volt az, ami a halálveszedelemből megmentette, vallották a szakértők most is.

Életünk veszélyhómezején nem könnyű az emberi sors. Életünknek váratlan fordulataiban nem vagyunk bebiztosítva. Egyetlen biztosításunk a hit, mely mögött Isten áll, mely által Isten segít. Ebben bíztak a pütkösi tanítványok is, és mi vagyunk a bizonyosságai, hogy hitükben szegyet nem vallottak. Ebben bízunk mi is, mert a bizalom tapasztalásával tudjuk, hogy Isten az igaz ügyet soha nem hagyja el. Megsegít

erejével, hogy tudjuk, mi a jó, értelmünknek világosságot ad, akaratunkat megerősíti, a boldogságban szívünket megtisztítja. Egyszóval szentlelkével mindig megerősít és boldogít. Vedd hát a szentlelket erőre és boldogságra vágyó testvérem. Amen.

LEGYETEK ERŐSEK

Ef 6,10

Emberi vágyaink és törekvéseink sok-központúak. Egyik legerősebb és legjobban óhajtott álmunk az, hogy erősek legyünk. Erősek, mert úgy látjuk, hogy az erő hatalmat, biztonságot, békét, nyugalmat ad. Az erő önbizalmat sugall, jelent.

Széchenyi István, aki a legnagyobb magyar melléknevet kapta, a bizalommal kapcsolatban ezt jegyezte aranymondásai közé: „Népünknek két nagy hibája volt: vagy nem bízott magában eléggé vagy elbízta magát“. Bizonyára történelmünk két megásott sírjára gondolt, a tatár és a török háborúra, Mohira és Mohácsra. Az elsónél IV. Béla király táborát körbezáratta szekerekkel, mintegy bebörtönözte a harcosokat egy szűk helyre, mert nem bízott eléggé magában és népében. A második esetben II. Lajos király nem várta meg fél hadseregét, a 40 ezer erdélyi harcost, hanem elbizakodottan nekirohant a török ágyúk tüzének. Mindkét alkalommal elveszett az ország összlakosságának egyharmada. Egy közösség életében tragédiát jelent az is, ha nem bízik magában, s az is, ha elbízta magát, mert nem erőt, hanem gyengeséget jelent.

Egyéni, emberi életünkben is azt a vágyat olvassuk ki, hogy az ember, mi magunk, erősek, erősebbek akarunk lenni. Úgy gondoljuk, hogy erősek vagyunk, ha sok pénzünk van. Orbán Balázs, akit a legnagyobb székelynek mond az utókor szeretete, megemlékezik arról, hogy amikor Rapsonné váránál járt, száz évvel ezelőtt, ott egy egyszerű székelly emberrel találkozott, aki eladta 55 év alatt mindenét azért, hogy a vár kútjának aljára ásson, mert hite szerint oda rejtette temérdek kincsét a gazdag Rapsonné. A kérdésre, hogy megérte-e a nagy áldozatot, s egy életet egy álom után való futás, így válaszolt a szűkszávú ember: meg, mert ha megkapom a kincset akkor erős leszek, mert gazdag leszek. A bizonytalan történelmi idők forgatagában egyes falvak hívei erősek, erősebbek akartak lenni, mint mások és ezért a falu legféltettebbje, a templom köré várat emeltek, hogy megvédje: az ellenség hirtelen támadása ellen. Az árkosi, a bölöni, a homoródszentmártoni, a székellyderzsi unitárius templomok körül ott van ma is a rombadólt erő szimbóluma, a templomvár. Van, aki összeköttetéseiben, a hivatalában akar erős lenni, de elfelejti, hogy az emberek hálátlansága mellett, a halál is, s az idők változása is hatalmas rendet vág úgy a hivatalviselők, mint az összeköttetés reményét hordozó emberekben. Az ember testi erejében is hatalmas akar lenni. Minden idejét, energiáját arra szenteli, hogy erősebb legyen másoknál. Egy rossz mozdulat, egy törés, egy grippe vagy lelki összeomlás arról győz meg, hogy a legerősebb ember is egy perc alatt gyámoltalan gyengévé, erőtlenné válik. De erősek akarunk lenni gyermekeinkben is. Az már szinte bűn, hogy az ember mit elnéz gyer-

mekének, hogy tisztességes vagy tisztességtelen úton is erős legyen iskoláiban, házasságában, állásában, tekintélyében. A hiábavalóságról azok a szülők sírnak keserű könnyeket, kik gyermekeik erejét a vélt biztonságra építették.

Nem csak az egyes emberek, hanem az egyházak is arra igyekeznek, hogy erősek legyenek. Ezt az erőt úgy akarják elérni, hogy másokat kizárják maguk közül, úgy akarnak erősek lenni, hogy másnak lelki kárt okozva egyeseket kizárják a lélek nyugalmaiból. Nem gondolnak arra, hogy az első pünkösdkor a tanítványok mindenkit megkereszteltek, mindenkit az ősegyház tagjai közé felvettek, igyekeztek a hívekben a hitet megtartani s az együvé tartozás jézusi oszlopait kiépíteni. Csak egy házaspárt zártak ki, mert be akarták csapni a hívek közösségét. Az erősnek látszani akaró egyházak elfelejtik azt, hogy a történelem folyamán is mindig az gyengítette a hitet, amikor Jézust felekezetekre tépték, amikor az egymásközi sáncokat nem betömní akarták, hanem még jobban elmélyíteni.

Az emberi erő nem ilyen, nem ez, amely csak külsőségeiben látszik. Valami más. Ezt az erőt nem lehet felmérni, megmérni egy nép elbizakodottságával, pénzzel, összeköttetéssel, hivatallal, gyermekeinkkel, a test fizikai erejével, az egyházhoz tartozó hívek sokaságával vagy kevés voltánál a számával. Az igazi erőt a gépek sem tükrözhetik, mert az nem külső, hanem belső világunk dolga, lelkünk vagyona. Az igazi erő a hit ereje, az ember életében, cselekedetében, magatartásában, emberiségében, egyszóval egész életében látszik meg. Árulni nem árulják sehol, legfennebb elárulják kicsinyhitűséggel, kétséggel.

Nem kívülről jön, nem kívülről táplálkozik, nem fogy el a használatlaltal, hanem erősödik. Ez az erő a bennünk lévő hit tanúsága szerint Istennek az ereje.

Ezt érezték meg a pünkösd reggelén még bizonytalankodó tanítványok, kik az emberi jószándékon túl tehetetlenül állottak Jeruzsálem egyik házában. A kettős tüzes nyelvek és a sebesen zúgó szél csak gyenge emberi magyarázata volt annak az erő megmutatásának, ami pünkösdkor történt. A lényeg az volt, hogy „megtélenek mindnyájan szentlélekkel“, rendkívüli erővel, Isten hatalmas, embert segítő erejével. Valahonnan belülről indult el és bennük teljesedett ki, de azonnal meglátszott eredménye azon a háromezer megkeresztelkedetten is, akik az őskeresztény gyülekezet magvát, az első megtérőkként képezték. De meglátszott azon is, hogy „bátran“ szóltak, nyugodtak voltak, nem féltek. Érezték magukban az erőt, az „Úrnak hatalmas erejét“, mely nemcsak a természetben, hanem az ember lelki világában is kiteljesedik. Egyik nagy segítségük az volt, hogy bíztak ebben a hatalmas isteni erőben. Ebből a bizalomból, ebből a hitből fakadt erőből született meg pünkösd.

A történelem nagy tettei nem a pillanatnyi percen, hanem a belső erőn indultak világhódító útjukra. Akkor, amikor sem önmagukban és Istenben nem bizonytalankodtak el, amikor a költő szerint nem a sokaságot, hanem a lelket nézték, amikor a jószándék „köz munkázott“ a jóindulatú emberekben.

Egyháztörténelmünk és történelmünk folyamán erre pedig nagyon sokszor szükség volt. Hogy Isten hatalmas erejében bíztak és nem hiába, bizonyossága vagyunk mi annak, hogy az isteni segítséget az Úr soha meg nem tagadta az emberektől, Erről beszélnek nagyjaink élete, tette, ha-

rangjaink zúgása, sokszor újraépített, vagy javított templomaink „helytállása“, soha nem csaldódt Istenben.

Te is bizonytalankodsz eleget az életben. Ha a lelkiismeret őszinte szemével nézed megtett utadat, bizonyára sok kitérőt találsz benne. Erzed-e úgy, hogy valami segítségre lenne szükséged ahhoz, hogy a tiszta szándék egyenes útján tudj az igaz emberség útján haladni? Rájöttél-e arra, hogy nem elég a pénz, a befolyás, a kedvezmény, vagy tested hatalmas ereje ahhoz, hogy azt tedd, amit tenned kell, és úgy élj, ahogy élned kell? Ha keserű önmarcangolások közt döbbsentél rá a magad erőtlenségére, tehetetlenségére, bizonytalanságaira, bár pünkösdkor döbbsenj rá arra, hogy nem magadra vagy rászorulva ebben az életben, hanem az Istenre. Nem a magad erejében bízatsz, hanem az Isten „hatalmas nagy erejében“. Tőle jön minden áldás, minden erő, minden segítség. Bizonyosága ennek az első pünkösöd és bizonyosága leszel te is, ha úgy tudsz bízni Istenben, mint az első tanítványok, és úgy kívánod a jó, igaz cselekedtetését, mint a pünkösdi tanítványok, vagy ha annyira nem is, de bár annak a három ezer megtérőnek a hitével, ha kérded: „Mit cselekedjünk, atyámfiai, férfiak?“ Halld meg a pünkösdi örömmüzenetet: „atyámfiai legyetek erősek az Urban, és az ő hatalmas erejében.“ Amen.

BIBLIAI FOGALMAK

ÁLDÁS

- 4Móz 6,23 Áldjon meg téged az Úr és őrizzen meg téged! Ragyogtassa rád orcáját az Úr, és könyörüljön rajtad! Fordítsa feléd orcáját az Úr, és adjon neked békeséget!
- 1Móz 12,2—3 Nagy néppé teszek, és megáldalak, nagyvá teszem nevedet, és áldás leszel... Általad nyer áldást a föld minden nemzetsége.
- 1Móz 32,27 Nem bocsátlak el, amíg meg nem áldasz engem.
- 1Krn 17,27 Áldd meg azért kegyelmesen szolgád házat, hogy örökre színed előtt legyen. Mert ha te, Uram, megáldod, örökre áldott leszel!
- Zsid 6,7 Az a föld, amely beissza a gyakran ráhulló esőt, és hasznos növényt terem azoknak, akik számára művelik, áldást nyer az Istentől.
- 1Móz 49,25 A Mindenhatótól, aki megáld téged az ég áldásával felülről, a lent elterülő mélység áldásaival, az emlék és anyaméh áldásaival.
- Péld 3,33 Az Úr... az igazak lakóhelyét megáldja.
- Péld 22,9 A jóságos tekintetű ember áldott lesz, mert ad kenyereből a nincsteléneknek.

- Jer 17,7 Aldott az a férfi, aki az Úrban bíz, akinek az Úr a bizodalma.
- Zsolt 45,3 Legszebb vagy az emberek közt, kedves szavak áradnak ajkadról, meg is áld Isten örökre!
- 1Móz 49,26 Atyád áldásai erősebbek az örök hegyek áldásainál, az örök halmok gyönyörűségénél.
- Zsolt 29,11 Az Úr erőt ad népének, az Úr megáldja népét békeséggel.
- 5Móz 30,19 Előtökbe adtam az életet és a halált, az áldást és az átkot. Válaszd hát az életet, hogy élhess te és utódaid is!
- Zsolt 103,1—2 Aldjad, lelkem, az Urat, és egész bensőm az ő szent nevét! Aldjad, lelkem az Urat, és ne feledd el, megnyit jót tett veled!
- Lk 6,27—28 Szeréssétek ellenségeiteket, tegyetek jót azokkal, akik gyűlölnék titeket; áldjátok azokat, akik átkoznak, és imádkoztatok azokért, akik bántalmaznak titeket.
- 1Pét 3,9 Ne fizessetek a gonoszért gonosszal, vagy a gyalázkodásért gyalázkodással, hanem ellenkezőleg: mondjátok áldást, hiszen arra hívtatok el, hogy áldást örököljeteek.

BETEGSÉG

- Hózs 6,1 Jöjjetek, térjünk meg az Úrhoz, mert ő megsebez, de meg is gyógyít, megver, de be is kötöz bennünket.
- 1Sám 2,6 Az Úr megöl, és megelevenít, sirba visz, és felhoz onnét.
- Zsolt 69,21 A gyalázat összetörte szívemet, egészen belebetegedtem.
- JerSir 5,16—17 Leesett fejünkről a koszorú, jaj nekünk, mert vétkeztünk! Ezért lett beteg a szívünk.
- Mt 9,12—13 Nem az egészségeseknek van szükségük orvosra, hanem a betegeknek. Menjeteek, és tanuljátok meg, mit jelent ez: irgalmasságot akarok, és nem áldozatot. Mert nem azért jöttem, hogy az igazakat hívogassam, hanem hogy a bűnösöket.
- Jn 5,14 Íme, egészséges lettél, többé ne vétkezz, hogy valami rosszabb ne történjék veled.
- Jak 5,13—14 Szenved-e valaki közöttetek? Imádkozzék!
Beteg-e valaki közöttetek?... imádkozzanak érte.
- Zsolt 30,3 Uram, Istenem, hozzád kiáltottam, és meggyógyítottál engem.
- Zsolt 50,15 Hívj segítségül engem a nyomorúság idején! Én megszabadítlak, és te dicsőítesz engem.
- Zsolt 38,22—23 Ne hagyj el engem, Uram, Istenem, ne légy távol tőlem! Siess segítségemre, Uram, szabadítóm!

ESZMÉK, GONDOLATOK

Anyámnak köszönhetek mindent, ami vagyok. (Augusztinusz)

Akik keresztények akartok lenni, Istent ismerni akarjátok, akik látjátok és tudjátok, hogy Isten csupa reánk áradó szeretet, vegyétek is mindezt szívetekre s ugyanezt tegyétek felebarátaitokkal. (Luther Márton)

Maga Krisztus, az igazság Mestere nyilván tanította, hogy senki mást nem kell segítségül hívni, csak az ő mennyei Atyját, és hogy csupán az az igaz imádat, amit lélekben és igazságban az Atyához intézünk. (Dávid Ferenc)

Hiszek... Istenben, mert hinni akarok, Mert sohase volt még úgy rászorulva. Sem élő, sem halott. (Ady Endre)

Az életet azért szeretem olyan szenvedélyesen, mert közreműködhetek egy Valóság kialakításában, amely maradandóbb, mint önmagam. (Teilhard de Chardin)

A jóság az élet ékessége, a jóság teszi könnyüvé azt, ami nehéz, s vidámmá azt, ami szomorú. (Kölcsey Ferenc)

Nem elég tudni, hogy mi a jó, kell tudni cselekedni is a jót. (Bernard Shaw)

Ha csak egy szikrányi szeretetet adtal a világnak, nem éltél hiába. (Jack London)

Szeretni az ellenségeinket: ez az egyetlen mód arra, hogy egyetlenegy ellenség se maradjon a földön. (Giovanni Papini)

Bárha mindig tudtam, hogy a szó, a mondás csak ragyogva ámit, legfeljebb vidámit, de a tett, mi számít, másokért lemondás. (Dsidá Jenő)

Minden haladás nyugtalansággal jár, és haladás nélkül nincsen megelégedés. Innen van, hogy aki boldogságát nyugalomban keresi, azt soha nem éri el. (Eötvös József)

Ahhoz, hogy helyesen tudjunk cselekedni, először meg kell tanulnunk helyesen gondolkozni. (Pascal)

Mielőtt ígérnél, gondolkozz, az ígélet után pedig cselekedj! (Seneca)

Az a véleményem, ha az ember rosszat tesz, magának árt vele. Elveszíti ezzel a fényt, mely visszavezethetné embervoltához. (Emerson)

*

A lét semmivé sose válhat! Mindenben örök áram árad; állj boldogan a létbe hát. A lét örök. (Goethe)

*

Az erőszaknélküliség alkalmazása nem egyéb, mint jóakarát minden étellel szemben. (Gandhi)

*

Ma sem volt könnyű élni. / Nem lesz könnyű sosem. / De érdemes volt! — s mindig érdemes lesz, — hiszem. (Váci Mihály)

*

Egyházi Képviseelő Tanács

június 28-án tartotta II. évnegyedi rendes ülését, tárgysorozatán szerepelt: a február 21 — június 26. között elnökiileg elintézett fontosabb ügyekről szóló jelentés, a december 9—10. napjain tartott Főtanács jegyzőkönyve, a Missziói, Valláserkölcsi Nevelési, Gazdasági Bizottság üléseinek jegyzőkönyvei, az egyházi egyesületek szervezéséről szóló jelentés, a Teológiai Intézet I. évfolyamára felvehető unitárius hallgatók létszámának megállapítása, Szász Ferenc brassói lelkész lektori alkalmazása a Teológiai Intézetben, a Szervezeti Szabályzatban megállapított 8 egyházkör visszaállításáról szóló javaslat, a belső pénzügyi ellenőr jelentése és az egyházközségek őszi hálaadási perselypénzének a teológiai bentlakás céljára való adományozása tárgyában kiadandó felhívás.

Lelkészi értekezletek

A II. évnegyedi lelkeszi értekezleteket május 8—17. között tartották. Az értekezleteken dr. Szabó Árpád: A családi eszmény alakulása korunkban c. és dr. Erdő János: Paul Tillich élete és teológiája c. előadások kerültek megtárgyalásra.

Az értekezletek alkalmával tartott istentiszteleten szószéki szolgálatot végeztek: Pálfi Árpád verespataki, Szén Sándor jobbágyfalvi, Jakab Dénes szentábrahámi és Kiss Jenő fogarasi lelkész. Az egyházi központ részéről az értekezleteken dr. Erdő János főjegyző, dr. Szabó Árpád és Rezi Elek teológiai tanárok vettek részt.

Lelkésznevelés

A teológiai hallgatók húsvétkor és pünkösdkor legatusi szolgálatot végeztek a különböző egyházközségekben.

A Teológiai Intézetben a II. félévi vizsgák május 21—június 21. között voltak. Hallgatóink évvizsgáló istentisztelete június 24-én volt, a szószéki szolgálatot dr. Erdő János főjegyző végezte. A közös intézeti évvizsgáló ünnepélyt június 24-én tartották.

Egyháztörténeti szeminárium keretében a IV—V. éves hallgatók dr. Erdő János és Rezi Elek vezetésével felkeresték Besztercét, ahol Dávid Ferenc 1551-ben mint tanító működött, és Petrest, ahol 1552-ben mint lelkész szolgált.

Személyi változások

Göncz Mihály alsófelsőszentmihályi lelkész 39 évi szolgálat után, április 30-án nyugalomba vonult. 1928-ban született Segesváron. A középiskolát Székelykeresztúron végezte, teológiai tanulmányait 1951-ben fejezte be a Protestáns Teológiai Intézet Unitárius Tagozatán. 1951-től egy évet Vadadon, 1953-tól 1960-ig Sepsiszentkirályon, 1960—1962 között Nyárádgálfalván és 1962-től Alsófelsőszentmihályon szolgált. Eredményes szolgálataért lelkész afiának egyházunk köszönetet mondott.

■ *Az angol unitárius egyház évi közgyűlését* április 6—9. között Readingban tartotta meg. Dr. Roy Smith főtitkár évi jelentése az egyház fokozatos megújulásáról és erősödéséről számolt be. A hagyományos „Essex” előadást dr. Martin Palmer tartotta: „Hoping for a Future” címen.

A közgyűlés megválasztotta az egyház új elnökét 1990—1991-re Eila Forrester világi egynáztag személyében. A közgyűlés megnyitó ülésén egyházunk nevében dr. Kovács Lajos püspök üdvözölte az angol unitárius egyházat, köszönetet mondva az egyházunknak küldött kétezer Bibliáért. Dr. Erdő János a lelkészképzés helyzetét ismertette a közgyűlésen.

■ *A brassói egyházközösségben megalakult* április 19-én az Unitárius Nőszövetség és 20-án az Ifjúsági Egylet.

■ *Dr. Kovács Lajos püspök május 1—2. napjain részt vett* az Unitárius Világszövetség — IARF — főtitkár jelölő bizottságának Bostonban tartott ülésén. A főtitkári állás Diether Gehrmann nyugdíjbavonulása következtében üresedett meg. Püspök afia ez alkalommal szószéki szolgálatot végzett április 29-én a Concord-i gyülekezetben. Május 7—10. napjain Frankfurtban, Kölnben és Dürrenben, 11—12-én pedig Budapesten tett látogatást.

■ *George K. Beach Arlington-i unitárius lelkész* május 10—13. között meglátogatta egyházunkat. Május 13-án a kolozsvári Irisztelepi gyülekezetben végzett szószéki szolgálatot.

■ *Kriza János emlékünnepegy Nagyajtán.* Kriza János nevét vette fel június 17-én a nagyajtai általános iskola és a művelődési otthon. Az ünnepélyre meghívták dr. Kovács Lajos püspök afiát és családját. Vasárnap d.e. a fogadás alkalmával Vajda Gyula ny. tanító és Bihari József nagyajtai gondnok köszöntötték Püspök afiát. A fogadást követően az ünnepség istentisztelettel folytatódott. Imát Szabó Zoltán egyházi titkár, prédikációt dr. Kovács Lajos püspök mondott; az énekvezérszolgálatot Kozma Albert bölöni lelkész végezte.

Az ünnepélyen Faragó József a Magyar Tudományos Akadémia tagja tartott előadást Kriza Jánosról; Péterfi Sándorné énekszámát Barabás Rozália, Fekete Katalin, Oláh Szabolcs és Dombi Iloná Kriza-verseket és az általa gyűjtött népballadákban adták elő. A templomi ünnepély a Kriza-életrajzi bizottság megalakulásával zárult, melynek díszelnöke: dr. Kovács Lajos, elnöke: Barabás Mihály tanár, alelnökei: Gál Jenő es-

peres-lelkész és Péter Sándor szerkesztő, pénztárnoka: Oláh Csaba és Gazdag Géza. Az emlékbizottság célul tűzte ki Kriza János munkásságának megőrzését, Kriza emlékszoja és Kriza-szobor felállítását Nagyajtán.

Délután a jelenlevők megtekintették a művelődési otthonban berendezett Kriza emlékszoját. Ezt követően ünnepélyre került sor, melynek keretében felolvasták Szabó Gyula író levelét; a nagyajtai, vargyasi, úrmösi és középjaitai iskolák tanulói a „Vadrózsák”-ból összeállított népdalokkal és táncokkal szerepeltek.

■ *A gyulafehérvári római katolikus egyházmegye új püspökét, Bálint Lajost és segédpüspökét dr. Jakubinyi Györgyöt április 29-én avatták fel a csiksomlyói templomban. A beiktató ünnepélyen egyházunkat dr. Erdő János főjegyző és Jenei Dezső főgondnok képviselték.*

■ *A Királyhágó-melléki Református Egyházkerületi közgyűlés május 8-án Nagyváradon elfogadta és határozati rangra emelte az egyházközségekben március 11-én tartott választások eredményét, amely szerint Dr. Tökés László volt temesvári lelkész az egyházkerület püspökévé választotta. Beiktatása május 8-án volt; az ünnepélyen egyházunk képviselőjében dr. Erdő János főjegyző és Jenei Dezső főgondnok vettek részt.*

■ *Dr. Christoph Klein teológiai tanár és püspökhelyettes május 13-án választották meg az ágostai hitvallású német evangélikus egyház püspökének. Június 24-én iktatták be hivatalába Nagyszébenben: egyházunk képviselőjében dr. Kovács Lajos püspök és Jenei Dezső főgondnok vettek részt az ünnepélyen.*

■ *Az Erdélyi Református Egyházkerület közgyűlése május 15-én megválasztotta püspöknek dr. Csiba Kálmán marosvásárhelyi lelkipásztor és marosi esperest. Beiktatása június 29-én történt Kolozsvárt; egyházunk képviselőjében dr. Kovács Lajos püspök és Jenei Dezső főgondnok jelentek meg az ünnepélyen.*

■ *A magyarországi Református Teológiai Doktorok Kollégiuma Néprajzi szakosztálya március 19—22. között tartotta szokásos tanulmányi konferenciáját Bereklúrdön. A konferencia témája a protestáns, ún. sátoros ünnepekhez kapcsolódó szokások, továbbá az esketés, temetés alkalmával ma is élő és gyakorolt hagyományok ismertetése volt.*

Az előadások között szerepelt Török Elek nyáradgálfalvi lelkész előadása: „Passióéneklés a nyáradgálfalvi unitárius gyülekezetben” címen. Az előadó foglalkozott az unitárius passióéneklés történetével a reformáció korától kezdve. Rámutatott arra, hogy az unitáriusok kezdettől fogva ragaszkodtak a nagypénteki passió énekléshez. Az unitárius egyházban ez a hagyomány folyamatosan élt. Míg a református egyházban a 18. század második felében szigorú tiltások következtében csak néhány gyülekezetben maradt fenn Jézus szenvedéstörténetének Nagypénteken való elnéklése. Magyarországon jelenleg egyetlen gyülekezetben sem gyakorolják ezt a régi hagyományt, legfeljebb csak néhány gyülekezetben úgy, hogy a nagypénteki istentiszteleten a lelkész a Szentírásból fel-

olvassa a szenvedéstörténetet. Romániában a bánffyhunyadi református gyülekezetben maradt fenn egyedül a passió éneklése nagypénteken illetve húsvétkor.

Török Elek előadásának második felében részleteket énekelt a Péterfi Gyula zenetanár által összeállított passióból. Végül részleteket hallgattunk meg a marosvásárhelyi unitárius kórus által előadott passióból.

Török Elek előadása értékes adalékokkal gyarapította azt a gyűjtőmunkát, melyet az egyházi Néprajzi Szakosztály évek óta végez Molnár Ambrus esperes vezetésével a református és unitárius passió történetével kapcsolatban. (Molnár Ambrus)

■ Az 1989. évi „Templeton“ díjat dr. Charles Birch, Sydney egyetem biológiai professzora kapta a vallás fejlődése érdekében kifejtett tudományos és ökumenikus munkásságáért.

■ Az Európai Egyházak Konferenciája április 23—25. között tanácskozást tartott Genfben a kelet-európai változások hatásáról az egyházak életére.

■ Az amerikai unitárius univerzalista egyház — UUA — közgyűlését Milwaukee-ben tartotta június 21—26. között. William Schulz elnök jelentésében kiemelte az egyház lélekszámának növekedését és a valláserkölcsi nevelés fejlődését. Részletesen beszámolt januári erdélyi látogatásukról; örömdetes tényként emelte ki, hogy az amerikai unitárius egyházközségek testvérgyülekezetnek fogadták az erdélyi egyházközségeket. A közgyűlésen egyházunk képviselőjében dr. Szabó Árpád teológiai tanár és Kolcsár Csilla vettek részt.

Halottunk

Bálint Albertné Baczó Erzsébet, volt gyepesi lelkész özvegye, május 9-én, életének 89. évében Sepsiszentgyörgyön elhunyt. Temetése május 11-én volt; a lelkészi szolgálatot Török Áron sepsiszentgyörgyi és Kiss Jenő fogarasi lelkész végezte.

Emléke legyen áldott!

Erdélyi Fiatalok. Dokumentumok, viták (1930—1940). Kriterion Könyvkiadó Bukarest, 1986. 498 l. Közzéteszi dr. László Ferenc és Cseke Péter. A bevezető tanulmányt és a jegyzeteket Cseke Péter írta.

A kiadvány az első a diktatura idején betiltott könyvek sorozatából. Ezért olvasható rajta az „Index. Tiltott könyvek szabadon“ felirat. A nagy értékű dokumentum-gyűjtemény 1986-ban hagyta el a nyomdát. A cenzúra megtiltotta árusítását. A forradalom után hamarosan árusítani kezdték az olvasók nagy örömeire, akik valósággal elkapkodták a könyvet.

A munka fő mondanivalója, hogy az 1929 nemzedéke önmagára támlálásával, szellemi útkeresésével és közeleti szerepvállalásával életmodellt szolgáltatott a mindenkori nemzedéknek. Megmutatta, hogyan kell az idők hívó szavára talpra állni és kiállni. Ennek a nemzedéknek volt a független, demokratikus fóruma az 1930. január 18-án megindult „Erdélyi Fiatalok“ c. kolozsvári fősoklás folyóirat, amelynek első ízben sikerült a romániai magyar értelmiségi fiatalság körében megteremtenie a világnézeti tájékozódás nyitott, toleráns szellemi műhelyét — Cseke Péter szerint —, azt a közeleti iskolát, amely zászlajára a nép iránti felelősség, a nemzetiségi elkötelezettség, a szellemi függetlenség, a demokratikus együttélés nagy eszméit írta.

A folyóirat alapításának gondolatát Jancsó Béla orvos vetette fel, „ő volt, aki a lapért a legtöbb áldozatot hozta, és azért a legnagyobb szolgálatot végezte“ — a szerkesztők megállapítása szerint.

Az „Erdélyi Fiatalok“ fennállásának rövid ideje alatt jelentős eredményeket ért el, melyek közül kiemelkedőnek tartjuk a következőket. Az értelmiségi ifjúságot léteerdekeinek megfelelő közeleti programhoz segítette; a romániai valósággra terelte a figyelmet; a korszerű társadalomtudományi módszerek tanulmányozását sürgetté, hasznosítva é téren a Dimitrie Gusti-féle szociológiai iskola módszerét és eredményeit, de felfigyelt a határon túl falumunkára is; meggyőződéssel vállotta, hogy az erdélyi magyarság életének legdöntőbb kérdése a falu, amelyért elsősorban az intelligencia felelős; a falukérdés tanulmányozására faluszemináriumot szervezett, amely célja elérésére a következő eszközöket használta fel: előadások tartása, vitagyűlések rendezése, pályázatok hirdetése, sajtótermékek kiadása, helyszíni falutanulmányozás és segítő célzatú falumunka.

A faluszeminárium keretében 1930—1933-ban 22 előadás hangzott el. Erdemesnek tartjuk megjegyezni, hogy unitárius részről Balázs Ferenc, Kelemen Lajos, Gyallay P. Domokos és Kiss Elek tartottak előadást. A folyóirat irodalmi szemináriumot is szervezett. 1930—1936 között, Erdély-szerte 30 kultúrrendezvényre került sor.

Az „Erdélyi Fiatalok“ kezdettől fogva a romániai valóság megismerése mellett programul tűzte ki a román nép és az együttélő nemzetiségek kölcsönös közeledésének előmozdítását.

A folyóirat kilenc alapító főmunkatársa között találjuk Balázs Ferenc mészki lelkészt is, akinek 10 cikke és tanulmánya jelent meg a lapban és 13 előadást tartott a különböző rendezvényeken. „Ő volt az ifjúsági öntudat első önálló úttörője, a falugondolat felvetője és első nagy gyakorlati megvalósítója, az új erdélyi magyar gondolkodás egyik pillére“ — állapítja meg az „Erdélyi Fiatalok“ szerkesztőségi jelentése 1938. január 25-én. Főmunkatárs lett Mikó Imre író is, később az Unitárius Egyház főgondnoka. A kötetben a következő unitárius munkatársak nevével találkozunk: Balázs Ferenc, Bartók Béla, Benczédi Pál, Bözödi György, Cseke Péter, Dobai István, Erdő János, Fazakas János, Gyallay P. Domokos, Gyallay Pap Zsigmond, Gyarmathy Árpád, ifj. Hadházy Sándor, Imreh István, Jakab Jenő, Kelemen Lajos, Kiss Elek, Lőrinczi László, Mikó Imre, S. Nagy László, Szabédi László, Szabó Sámuel, Varga Béla.

A lap történetében, 1930-tól 1940-ig két szakaszt különböztethetünk meg: az elsőben, 1930-tól 1933-ig látványos eredmények mutatkoznak, a másodikban, 1934-től 1940-ig, anyagi gondok, egyes munkatársak kiválása, a politikai hatalom gáncsoskodása miatt a lap nehézségekkel küzd, eredményei szegényesek. Az eredetileg havi folyóirat arra kényszerült, hogy negyedévi lappá váljék.

Az „Erdélyi Fiatalok“ íróinak törzsgárdája továbbra is kitart kezdeti célkitűzései mellett. Amíg a „Kiáltó Szó“ (Kós-Zágoni-Paál-féle felhívás 1921-ben) maradásra, a „Tizenegyek“ mozgalma (1923-ban) cselekvésre készítetett, az „Erdélyi Fiatalok“ arra törekedett, hogy új, eredeti elgondolásaival a magyar értelmiségi ifjúságot felkészítse a nemzetiségi kérdések demokratikus megoldására. Eszmei alapvetése egyengette az utat a „Vásárhelyi Találkozó“ (1938. okt. 2—4.) megrendezésére; jótékony hatását érezte a 2. világháború utáni első években. Lelkiismeret ébresztő volt; biztató szava volt és van a mai és a jövőbeli értelmiségi fiataljainkhoz, de a mai és a jövő emberéhez is, „itt és most“.

Imreh Lajos

[Faint, illegible text covering the majority of the page]

I. P. Cluj cda. 3038/1990

XCVI • CLUJ • 1990/2

CUPRINSUL • CONTENTS**STUDII • STUDIES**

Paul Tillich: Dinamica credinței: Tipurile credinței, partea IV. • Dynamics of Faith: The Types of Faith; IVth Part	65
József Faragó: Kriza János și Aita Mare pe vremuri și în prezent • János Kriza and Nagyajta Once and Today	73
József Pataki: Procesul descendenților familiei Eösy cu Péchi Simon • The Process of the Eösy Family with Simon Péchi	75
Zoltán Kisgyörgy: Clopotele protopopiatelor unitariene Trei Scaune și Alba de Sus • The Bells of the Háromszék and Felsőfehér Districts	83
Rudolf Adorjáni: (Pregătit sub tipar): Inventarul parohiilor din protopopiatul Cristur din ultima treime a secolului al XVIII-lea (Partea II) • The Inventory of the Parishes of the Keresztur District from the Last Third Part of the XVIIIth Century (2nd Part)	95

LUCRARI OMILETICE • SERMONS

Dénes Jakab: Foame și sete • Hunger and Thirst	112
Sint unitarian • I am Unitarian	114
Dénes Pálfi: Iisus: binecuvintare • Jesus: Blessing	116
Domokos Simén: Graiul viu • The Living Speech	118
Predică pentru Rusalii • Pentecost Sermon	121
Fiți tari • Be Strong	124
Viața bisericească și știri • Church life — News	126
Concepte Biblice • Biblical Conceptions	128
IDEI, CUGETARI • IDEAS, THOUGHTS	130
RECENZII • BOOK REVIEWS	134

Colectivul de redacție • Editors

Președintele și redactor responsabil: dr. Lajos Kovács, episcop. Membrii: dr. János Erdő (redactor responsabil adjunct), dr. Árpád Szabó și Dezső Szabó (redactori), György András, Lőrinc Mikó, Elek Rezi și Ferenc Szász.

Redacție • Editorial Office:

3400 Cluj, Bdul 22 Decembrie nr. 9 România. Tel. 1 52 71

